UVODNI ESEJ

3 Edvard Kovač: **Upanje, ki preseneča**

PREŠERNOVI NAGRAJENCI

7 Kristian Koželj: **Prešernovi nagrajenci**

SMER LITERATURA

9 Ajda Homar: **Pesmi**

POEZIJA

12 Antonia Pozzi: **Pesmi**

PROZA

15 Nina Kremžar: **Smrt svilene kokoši**

LITERATOVA BESEDA

17 Miljana Cunta: **Poezija je prostor smisla**

NEPOVEDANE ZGODBE

19 Veronica Snoj: **Med Irakom in Švedsko**

POGOVOR

23 Evgen Bavčar: **Noč je moj eksistenčni prostor**

PORTRET

32 Renato Podbersič: **Josip Abram Trentar**

IN MEMORIAM

34 Janja Jedlovčnik: **In memoriam Boženi Orožen**

36 Vinko Škafar: **In memoriam p. Metodu Benediku**

37 Aleš Učakar: **Zgodovinski spomin kot dediščina moderne Evrope: Ob smrti Martina Pollacka**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

39 Ferdinand Šerbelj: **Frančišek Karel Remb (1675–1718): Zvezda na nebu avstrijskega baroka**

43 Gabrijela Kovačič: **Celjski strop ob bližajoči se stoletnici odkritja**

48 Saša Quinzi: **Sabotin**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

50 Nina Novak Kerbler: **Poznamo samo še glagola nasloviti in naslavljati?**

VAJE V SLOGU

54 Nina Kremžar: **Znebiti se rime**

MUZIKOLOGIJA

56 Aleš Nagode: **P. Hugolin Sattner in njegova duhovna oporoka, kantata *V kripti sv. Cecilije***

SEDMA UMETNOST

59 Aleš Čeh: **Angelska gostija**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

62 Igor Grdina: **Pravilo molka**

ESEJ

67 Dušan Brešar: **Tečaj branja brajice za videče**

PREDBRANJE

73 Matic Vidic: **Smernik za smisel**

78 Brigita R. Perše: **Naj bo sreča zaljubljena vate**

KNJIŽNE OCENE

80 Ifigenija Simonović / **Timotej Novaković: Inokulum**

82 Bojana Modrijančič Reščič / **Anja Mugerli: Pričakovanja**

83 Tanja Pihlar: **Filozofija in etika v šoli**

84 Vinko Ošlak/ **Igor Omerza: Franc Jeza - Separatist**

KULTURNI ODMEVI

85 Ifigenija Simonović: **Saj sem vedela, saj se mi je zdelo ...**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2025, ŠTEVILKA 1, LETNIK XXVIII

UREDNICA
dr. Meta Lenart Perger

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
dr. Urška Perenič
Erika Jazbar
Matija Remše
Kristian Koželj

OBLIKOVANJE
Jana Randl

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
450 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,90 EUR
Letna naročnina
29,50 EUR
Letna naročnina za tujino
47 EUR

Izhajanje te revije v letu 2025 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Mejni kamen na Sabotinu; foto: Carlo Sclauzero.

ISSN 1408-645X

Dr. Meta Lenart Perger,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Slepota je ena osrednjih metafor, okoli katere je svoje emblematično delo spletel Nobelovec José Saramago. Da je svetlobo mogoče najti le, ko se soočiš s tèmo – ena osrednjih idej romana –, se danes bere kot nadvse aktualna in nadčasovna ideja. V sodobnosti, ko nas v tèmo hoté ali nehote suva umetna inteligenca, ko je zaupanje v medije na preizkušnji in ko človek zaradi sesedanja moralnih vrednot v družbi često podvomi v lastno *prazaupanje*, se zdi, da potrebujemo prav tèmo, odklop od mnogoterih dražljajev okolice, da lahko jasneje uvidimo svet okoli nas. V tokratni številki na to opominja tudi fotograf in filozof dddr. Evgen Bavčar, s katerim smo se pogovarjali in čigar fotografija je osnovana na tèmi, medtem ko luč ostaja večno aktivno hrepenenje.

Luč, svetloba pomeni tudi upanje, ki ga tokratni uvodničar opredeli kot težavno krepost. Težko je namreč upati, če ne *za*upamo. Zato naj letos velja povabilo k dobremu in zavezi lepemu: naj vas, dragi bralci, umetnost in književnost v vsej svoji veličini bogatita in krasita vaš notranji svet. Za to se bomo skozi celo leto v naših rubrikah trudili tudi v *Zvonu*. Vabljeni (med drugim) k brskanju po slovenski literarni zgodovini, izpopolnjevanju znanja maternega jezika in pisanju poezije, ki bo z nasveti avtorice rubrike Vaje v slogu občutno lažje. V letu, ko Gorica in Nova Gorica nosita častitljiv naziv Evropske prestolnice kulture, pa vas vabimo zlasti k odkrivanju kulturne dediščine Goriške, ki nam jo bo v vsaki od številk približal dr. Saša Quinzi. Mesto in regija, v katera je pred desetletji neusmiljeno zarezala meja, danes pričata o tem, kako jo s sodelovanjem in povezovanjem lahko presežemo – aktualnim posameznim izgredom navkljub. Če se lika v romanu *Gorica* pisateljice Mateje Gomboc sprašujeta, »kako je mogoče, da meja poseže med dva, ki se imata rada in govorita isti jezik,« je za današnje mlade to vprašanje pravzaprav nepredstavljivo. Danes tu ljubezen meje ne pozna več. Naj to velja tudi za dobre odnose in vse lépo, kar si včasih zaradi takih in drugačnih, mnogokrat povsem neutemeljenih mej v življenju odrekamo.

Dr. Edvard Kovač

Upanje, ki preseneča

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Ko so na predvečer praznika Brezmadežne leta 2024 televizijske mreže po vsem svetu pokazale obnovljeno pariško katedralo Notre-Dame, smo tisti, ki smo poznali to znamenito pariško stolnico, osupnili. Kar težko smo verjeli, da se je obljuba francoskega predsednika Emmanuela Macrona izpred petih letih uresničila. Po katastrofalnem požaru 15. aprila 2019 je namreč zagotovil, da jo bodo obnovili v petih letih. Toda pogled na prenovljen višek francoske gotike je razkril več kot zgolj izpolnitev te obljube, šlo je za presežek, ki se ga nismo nadejali. Zagledali smo slavospev svetlobi, ki ga še nihče od trenutno živečih ni videl. Simbol francoske kulture in zgodovine je zasijal v nepričakovani lepoti in presegel naše upe.

Toda presenetila nas ni samo himna svetlobi, pač pa tudi arheološke najdbe, ki so jih našli ob obnovi. Gre namreč za restavracijo čudovitih reliefov, ki so zasijali očiščeni v pozabljenih barvah na zidni ograji, ki ločuje molitveni kor prezbiterija od hodnika, ki je namenjen procesijam. To ograjo Francozi imenujejo »jubé« in pod njo so našli kamnite kipe, ki so utrjevali pregrado, jih rešili in shranili v muzej v Clunyju, ki že hrani nekatere v francoski revoluciji poškodovane skulpture. Te nenadejane najdbe še čakajo obdelave, da jih bodo lahko videli ter počastili romarji in obiskovalci vsega sveta.

Pariški nadškof je po posvetu s strokovnjaki in skozi osebne molitve prišel do sklepa, da mora pariška katedrala ostati živ razvijajoči se organizem, ki se neprestano bogati tako z umetninami kot tudi z znamenji evangeljskega sporočila. Tako umetnik kot tudi romar, ki moli, odpirata srce Duhu, ki navdihuje in narekuje ustvarjajoče življenje. To pomeni, da sta odslej oba sposobna izreči, narediti, zapeti ali izklesati še veliko več, kot sta sprva nameravala. Pod vtisom tega navdiha se je nadškof Laurent Ulrich odločil, da bodo dali izdelati nove vitraje in zmenjali tudi tiste, ki niso bili poškodovani, a jih je veliki arhitekt Eugène Volette-le-Duc zaradi pomanjkanja sredstev v 19. stoletju, ko je obnavljal katedralo, izrisal le kot okrasne elemente. Na natečaju so ponudili svoje usluge številni priznani francoski umetniki, ki so v svojih osnutkih barvnih oken za 21. stoletje hoteli pokazati, da je tudi današnji čas s svojim stilom nove figuralike sposoben združevati tradicijo in sodobnost. Spomnimo se, da so srednjeveške freske in podobe poimenovali »Biblia pauperum«, Sveto pismo za uboge. S tem izrazom navadno mislimo, da gre za siromašne ljudi, ki niso nikoli hodili v šole in niso znali brati. Ta razlaga je preveč poenostavljena. Izraz »ubogi« tokrat označuje ljudi, ki niso imeli sredstev,

da bi kupovali knjige, čeprav so nekateri med njimi znali brati. Knjiga je namreč takrat pomenila celo premoženje, posebno še vsa Biblija, pisana na roko in okrašena s čudovitimi iluminacijami. Danes pa so ti »ubogi« mladi ali manj mladi ljudje, ki ne berejo več knjig in tudi same Biblije ne. Znova so potrebni podob, ki bodo v njih prebudile zanimanje in jim pomagale, da spoznajo evangeljska sporočila za današnji čas. Umetnica, ki so jo izbrali za realizacijo tega načrta, je sprejela ta izziv in iz globin svoje duše prinesla barve ter ustvarila sodobne podobe, ki bodo navdihovale romarje in obiskovalce za evangeljske vrednote ljubezni. Vsi smo želeli, da bi umetniški mojstri ohranili in dopolnili manjkajoče poškodovane delce na vseh treh znamenitih noterdamskih rozetah, saj se v njih prepletajo barve, ki preraščajo običajno človeško domišljijo. Nismo pa pričakovali, da bo obnova pomenila nov zagon za današnjo sakralno umetnost. Kakor da bi se nam ponovno razkrila resnica, ki jo je poudarjal John Henry Newman: tradicija se mora spreminjati, da ostane ista.

Tudi svetopisemska zgodovina nas uči, da Bog s svojo previdnostjo vedno preseneča in nam nakloni veliko več, kot smo pričakovali. Ko bi Jude v Egiptu še naprej lepo sprejemali kot v času Egiptovskega Jožefa, ne bi tako močno hrepeneli po svobodi in šli za Mojzesom 40 let tavat po puščavi. Toda prejeli so več kot svobodo; ob vznožju Sinajske gore so z Mojzesom prejeli tudi Dekalog, se pravi Deset Božjih zapovedi, in z njimi obogatili vso zahodno civilizacijo ter postavili temelje za današnje človekove pravice. Zgodba se na neki način ponovi v 6. stoletju pred Kristusom, ko so bili izgnani v Babilon. Tam so se začeli zavedati, da njihov Bog Jahve ni zgolj njihov Bog, ampak da drugih bogov enostavno ni. To pa pomeni, da je njihov dobri in mogočni Bog tudi oče vsakega naroda in vsakega človeka. Vseeno pa ima ta dobri Bog z njimi še vedno posebne načrte. A radi bi in tudi upajo, da bodo šli domov ter ponovno pozidali Jeruzalem. Presenečeni so, da se to kmalu uresniči po čudežni odločitvi perzijskega kralja Cira. Toda doma jih popade malodušje, saj Salomonovega templja, na katerega so bili tako ponosni, ker je spadal med čudesa sveta, enostavno ni več. In ko pozidajo novega, ta nima niti sence sijaja prejšnjega. Toda preroki jim dopovedujejo, naj ne obupujejo, kajti ta njihov tempelj ni samo nadomestilo za prejšnjega, ampak nekaj čisto novega, ker se bo po njem sprehajal tisti, o katerem je kralj Salamon le sanjal. Po tem svetišču bo namreč hodil sam Mesija, njihov odrešenik in rešitelj vsega sveta. A za njegov prihod se morajo pripraviti. Mesija bo prišel in jim povedal čisto nove reči o Bogu, če bodo le spolnjevali besede preroka Izaija, ki je učil braniti siroto, pomagati vdovi in spoštovati tujca. Zato poiščejo vse preroške zvitke in njihove komentarje, ki so jih prinesli nazaj iz Babilonije, najdejo tudi tiste, ki so bili skriti v starem templju, ter jih javno preberejo. Tako potrdijo sporočilo Mojzesovih knjig in sestavijo Knjigo ponovljene postave, ki jo mi imenujemo Peta Mojzesova knjiga. Mojzesov nauk so preroki izbistrili in ga poglobili. Tako bo na primer tudi zakon taliona ali zakon pravičnega povračila v ponovljeni postavi dobil pristavek: isti zakon velja za domačina in tujca, za moškega in žensko. Kakšno presenečenje! Zdi se neverjetno, da že v Ponovljeni Mojzesovi

postavi najdemo univerzalni etični zakon, ki velja prav za vse ljudi. V njem se že naznanjajo sodobne univerzalne človekove pravice.

Ko so Judje pričakovali Mesijo, se bili prepričani, da bo obnovil njihovo zemeljsko kraljestvo. A so doživeli nemalo presenečenje! Kristus ne govori o kraljestvu tega ali onega naroda, te ali one civilizacije ali kulture, pač pa o kraljestvu ljubezni. Tega se njegovi rojaki niso nadejali. Tudi Kristusovi učenci so se od Konstantinove dobe skozi zgodovino težko navadili, da njegovo kraljestvo ni od tega sveta. Toda svetniki so bili tisti, ki so pokazali, da je nemogoče mogoče in so tako v trenutkih, ko se je Cerkev zamajala zaradi spogledovanja s tuzemskim kraljestvom, širili krščansko civilizacijo z navdihom od zgoraj, se pravi z duhovnostjo z visoko etično zahtevnostjo.

Prav porajanje različnih duhovnih tokov skozi zgodovino Cerkve priča, da Bog venomer preseneča. Obuja mladostno svežino duha, ki uresničuje evangeljske imperative v najtežjih trenutkih zgodovine.

Prav porajanje različnih duhovnih tokov skozi zgodovino Cerkve priča, da Bog venomer preseneča. Obuja mladostno svežino duha, ki uresničuje evangeljske imperative v najtežjih trenutkih zgodovine. Tudi ko je posvetna moč v Cerkvi zamajala njeno evangeljskost, je duh prebudil obnovitvena gibanja, kot denimo ubožne redove, ki so v Cerkev s svojo nemočjo vnesli nov polet in novo prodornost. Ko razmišljamo, kako bi danes krščansko Cerkev osvobodili potrtosti in črnogledosti, gre odgovor v smeri pričakovanja novih presenečenj, ki bodo prerasla naše upanje. Vendar pa je tudi res, da je delo Duha včasih težko opaziti. Tudi večina Jezusovih rojakov ni zaznala, da je Mesija že med njimi, da se že javlja Božja navzočnost, tako kot še nikoli, se pravi, da je že navzoče Božje usmiljenje. Tudi naša doba je razpeta med »že« in »še ne«. Seveda je navzočih precej senc in temačnih obzorij. Toda judovski filozof Emmanuel Levinas pravi, da se tudi v prelomnih trenutkih zgodovine pojavi neka Dobrota tam, kjer bi jo najmanj pričakovali. Kar na lepem nekdo pokaže plemenitost in je usmiljen, četudi ga k temu ni prav nič pripravljalo. Nekdo spregovori resnico, naredi velikodušno dejanje, se za nekoga žrtvuje, čeprav bi to od njega najmanj pričakovali. V tem duhu lahko rečemo, da nas lahko vsak človek preseneti, saj je vsak človek Božja podoba. Četudi je kdaj ta podoba izmaličena, ohranja kakšno sled Božjega, ki lahko v nekem trenutku stopi v ospredje in spregovori.

Vendar pa takšno upanje ni samo po sebi umevno. Veliki francoski pesnik Charles Péguy, ki je v zgodnjih pesniških delih zaznamoval slovenskega poeta Edvarda Kocbeka in kasneje čisto prevzel tudi pisatelja Alojza Rebulo, je napisal znamenito knjigo o upanju, ki jo je naslovil *Preddverje skrivnosti druge kreposti*. Leta 2012 je izšla tudi v slovenskem prevodu Gorazda Kocijančiča pri založbi Celjska Mohorjeva družba. V njej znameniti literat, ki je v prejšnjem stoletju usmerjal številna francoska mladinska gibanja, razgrne, kako je upanje težavna krepost. Gre sicer res – poleg vere in ljubezni – za božansko krepost, kar pomeni, da z njo vstopamo v sam misterij Boga. Veri se ni treba čuditi, kajti stvarstvo je sijajno v svoji

lepoti in čudovitost narave sama po sebi vabi k vernosti. Tudi ljubezen ne more biti nekaj redkega. Dovolj je, da pogledam otroka, in ko vidim njegovi ljubkost in nedolžnost, bi ne bilo mogoče, da ga ne bi imel rad! Toda upanje, kako težavno je upati! V spomin si moramo priklicati, da so po tradiciji krščanske teologije teologalne ali božanske kreposti tiste, ki jih ima v polnosti le Bog sam. Zato so lahko le njegov zastonjski dar in s tem tudi njegovo povabilo, da človek skoznje vstopa v samo Božjo skrivnost, se pravi v Boga samega. Teh kreposti si ni mogoče prevzeti ali se jih naučiti kot moralne kreposti. Zato zanje ne velja Aristotelova srednja pot ali zlata sredina med dvema skrajnostma. Možno pa je zanje prositi in moliti. In če pridejo, je to poseben blagoslov. Krščanska tradicija najvišje med vsemi tremi božanskimi krepostmi postavlja ljubezen, ki vsebuje tudi ostali dve. Na obzorju Péguyeve pesnitve pa lahko rečemo, da je osrednja krepost upanje, saj takrat, ko upanje pripusti človeka k sebi, postane znamenje najvišje ljubezni in najgloblje vere.

Božja ljubezen je čisti dar, zato je tudi njeno razkritje dar čiste dobrote. Za dobroto pa se človek tudi etično odloča. Ljubezen nas potemtakem vabi, da z njo etično sodelujemo, kar pomeni, da ob njej in v njenih odločitvah tudi sami postajamo svobodni.

Bog se torej razodeva kot vera, upanje in ljubezen. Božja ljubezen je čisti dar, zato je tudi njeno razkritje dar čiste dobrote. Za dobroto pa se človek tudi etično odloča. Ljubezen nas potemtakem vabi, da z njo etično sodelujemo, kar pomeni, da ob njej in v njenih odločitvah tudi sami postajamo svobodni. Po analogiji lahko rečemo, da je tudi upanje dejanje čiste svobode. Tudi za upanje se etično odločamo, saj se z njim obračamo k dobremu, k Bogu samemu. V obzorju ljubezni odsotnost upanja, se pravi obup, vodi proč od dobrote. Zato upanje kot navdih samega Boga usmerja človeško pozornost v iskanje znakov, da obstaja, in s tem je upanje znamenje Božje prisotnosti v svetu. Bog, ki je neskončna dobrota, pa prerašča človeško domišljijo, zato tudi preseneča vsako zgolj človeško upanje.

Ta sestavek pišem z mislijo na bližnji kulturni praznik, Prešernov dan. Zato se sprašujem, kateri bi bil znak upanja za slovensko kulturo danes? Vsekakor je to še vedno naš slovenski jezik. Če pomislimo na Ludwiga Wittgensteina, ki je zatrdil, da so meje mojega jezika meje mojega sveta, potem nas prav bogat slovenski jezikovni besednjak in tudi slovnična urejenost naše govorice navdajata z upanjem. Jezikovno bogastvo slovenščine omogoča posebno iskrivost in tudi domiselnost inovacij. Ko bo visokošolski sistem odkril vrednost bogastva slovenščine za ustvarjanje novih sistemov in hkrati za odkrivanje novih obzorij, ki uhajajo umetni inteligenci, bo znal tudi nagrajevati jezikovno širino in leposlovno ustvarjalnost mladih ter tako ustvaril možnost za jutrišnja presenečenja.

Kristian Koželj

Prešernovi nagrajenci

Upravni odbor Prešernovega sklada, ki ga v mandatnem obdobju 2024–2028 sestavljajo Zdenka Badovinac (predsednica), Alma R. Selimović (podpredsednica), Bogdan Benigar, Mika Cimolini, Urška Jež, Diana Koloini, Matevž Luzar, Jaruška Majovski, Goran Milovanović, Vesna Pajić, Saša Pavček, Manca G. Renko, Rok Vevar, Boštjan Vuga in Dušanka Zabukovec, je 3. decembra 2024 sporočil imena dveh prejemnikov Prešernove nagrade za življenjsko delo in šestih prejemnikov nagrade Prešernovega sklada.

Na državni proslavi ob slovenskem kulturnem prazniku sta Prešernovo nagrado prejela kiparka Dragica Čadež ter gledališki režiser in performer Dragan Živadinov.

Dragica Čadež (* 29. 4. 1940, Ljubljana) je ena prvih vidnejših in vplivnejših umetnic v slovenskem kulturnem prostoru v povojnem času, ki je od začetka 60. let 20. stoletja brez prekinitev prisotna na umetnostnem prizorišču. Od samega začetka se je posvečala prostorski skulpturi in s tem v duhu visokega modernizma uvajala pomen celostnega kiparskega ambienta. V njene skulpture večjih formatov je bilo mogoče celo vstopiti, tiste, postavljene na javnih površinah, pa so postale del celostne izkušnje prostora. Velik pečat je pustila tudi pri svojem pedagoškem delu, ko je bila mentorica številnim generacijam sodobnih umetnikov.[1]

Dragan Živadinov (* 24. 1. 1960, Ilirska Bistrica) že štiri desetletja ustvarja unikatni gledališki univerzum, ki preči različna umetniška polja. Leta 1984 je bil eden od soustanoviteljev gibanja Neue Slowenische Kunst. Njegovo Gledališče sester Scipion Nasice je bilo ob skupinah Laibach in Irwin nosilni steber retroavantgardističnega gibanja. Je utemeljitelj retrogardističnega postopka, s katerim je gledališče iztrgal primatu besede, psihologije in mimezisa. Z drugo fazo, postgravitacijsko umetnostjo, je gledališče seglo onstran človeškega življenja in Zemlje. Dragan Živadinov je reaktor in atraktor, ki v predstavah, informansih in obredih poslavljanja sega v preteklost, da bi dosegel prihodnost.

***

Nagrade Prešernovega sklada za leto 2025 so prejeli vizualna umetnica Nika Autor, oblikovalski kolektiv Grupa Ee, glasbenik Tomaž Grom, pisateljica Nataša Kramberger, gledališka režiserka Nina Rajić Kranjac in oblikovalec zvoka Julij Zornik.

Nika Autor (1982, Maribor) je študirala slikarstvo na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje in doktorirala na Akademiji za likovno umetnost na Dunaju. S prefinjenim vizualnim jezikom ustvarja zgodbe, v katerih združuje refleksijo družbene stvarnosti in poetične impresije, njena dela pa se gibljejo na presečišču vizualne umetnosti in filma. Nagrado je prejela za dve samostojni razstavi in serijo eksperimentalnih filmov, v katerih obravnava pomembna družbena vprašanja.

[1] Predstavitve nagrajencev so povzete po Sporočilu za javnost UO Prešernovega sklada z dne 3. 12. 2024 in v celoti dostopne na spletni strani UO Prešernovega sklada.

Grupa Ee je oblikovalski kolektiv, ki deluje od leta 2005. Vodijo ga Mina Fina, Damjan Ilić in Ivian Kan Mujezinović. Eksperiment, neobremenjeost, drugačnost, odprtost, sposobnost črpanja iz sodelovanja, iznajdljivost … vse to so lastnosti delovanja skupine. Med njihovimi stalnimi naročniki najdemo Slovensko mladinsko gledališče, Gledališče Glej, MGLC, Hannover Kunstverein, MAO, Steirischer Herbst – Štajerska jesen v Gradcu, Teden slovenske drame in druge.

Tomaž Grom (1972, Ljubljana) se je v zadnjih letih izkazal kot eden najzanimivejših umetnikov pri nas. Kot skladatelj, instrumentalist, improvizator, zvočni umetnik, iniciator dogodkov, snemalec, režiser, vodja Zavoda Sploh se je uveljavil kot gonilna sila sodobne improvizirane glasbe v slovenskem in tudi širšem prostoru. Grom se glasbe loteva odprto in v dialogu s časom in prostorom, v katerem živi. »Odprto« pomeni soočanje idej, izzivov, tveganje, eksperiment in neposreden stik s publiko. Odlikuje ga prepoznaven zvočni in širše umetniški izraz. Njegova praksa lucidno vstopa v polja glasbe, poezije, sodobnega gledališča in plesa, filma, videa, sodobne in večmedijske umetnosti.

Nataša Kramberger (1983, Maribor) je v slovenski literarni prostor vstopila pred skoraj dvema desetletjema. Esejistična zbirka *Po vsej sili živ* iz leta 2024 je tematsko nadaljevanje esejistične pripovedi *Primerljivi hektarji* (2017). V njej opisuje svojo transformacijo iz urbane Berlinčanke v ekološko kmetovalko v Jurovskem dolu na Štajerskem, v novi zbirki pa življenje na kmetiji sedem let pozneje. Pisanje Nataše Kramberger je glas kmetic, morda eden največkrat preslišanih glasov v zgodovini, glas, ki smo ga večkrat slišali literariziranega kot pa resničnega. A Nataša Kramberger kot kmetovalka upoveduje lastno izkušnjo, deli lastno znanje, pripoveduje o stvareh, ki niso le literarna forma, ampak stvarnost zemlje; ne le kot grude ali prsti, ampak tudi kot planeta.

Nina Rajić Kranjac (1991, Beograd, Srbija) je v obdobju zadnjih treh let na slovenskih odrih režirala tri prebojne uprizoritve: *Zaprta študija*. *»New Constructive Ethics«* Ivana Viripajeva (Prešernovo gledališče Kranj, 2022), *Mrakijada* po dramah Ivana Mraka (SNG Drama Ljubljana, 2023) in *Angeli v Ameriki* Tonyja Kushnerja (Slovensko mladinsko gledališče, 2023). Odlikujejo jih kompleksne odrske podobe, ki kažejo na bogato gledališko imaginacijo, sposobnost intenzivno angažirati široko razvejane gledališke kolektive, pa tudi izrazito poglobljen razmislek o temah, ki zadevajo celotno skupnost.

Julij Zornik (1974, Ljubljana) se je kot oblikovalec zvoka podpisal pod številna izstopajoča in doma ter po svetu nagrajena filmska dela. Zvočne podobe je nadel nekaterim najbolj opaženim filmskim projektom zadnjih let v regiji. Njegova zvočna okolja veljajo za nenavadna, »še nikoli slišana« in izjemno precizno oblikovana. V letu 2022 je Julij Zornik s kolegom Vasjo Lebaričem ustvaril še svoj lastni filmski projekt – udaren eksperimentalni kratki film *XX*. Zornikovo delo pri filmu je prepoznavno in izstopajoče zlasti zaradi izostrenega umetniškega čuta, s katerim z mnogoterimi zvočnimi elementi podpre in obogati sporočilnost in učinek filmskih del.

***

Državna proslava ob slovenskem kulturnem prazniku, na kateri so podelili najvišja priznanja na področju kulture, je potekala na predvečer slovenskega kulturnega praznika. Režijo so zaupali igralcu in režiserju **Primožu Ekartu** (* 11. 3. 1963, Maribor).

Ajda Homar

Pesmi

Ekstrakt pomladi

topot nog po tlakovani travi
šumenje pokošenih cvetov
lepoto najdem v mrtvem
zdi se mi kot ekstrakt sreče –
v toploto in med ovita pomlad
še lipo slišim rasti
še smeh najinega otroštva
mi polzi med potnimi dlanmi
poslušaj, pesek je ob najinih stopalih

Pogovor

»Reka z nazobčanimi zavoji
teče na obzorju kotline,
koščeno grmovje ob njej in«

»Zavije«

»Še jezero, ki le rahlo presega bregove,
odseva v umazano turkizni barvi,
na njegovi sredini deklica«

»Glej, kapa, bela kot sneg,
ki je vse okoli nje«

»Drsalci: sami, v parih ali trojkah,
na nogah in tleh.
Blizu cesta, drevored golih dreves«

»kot bi bila pobrita in konj in
voz in tisti moški, cesta pa ledena
v mesto pelje, vidiš?«

»Vidim.«

Viktorija

prestiž mestnega pokopališča
stoji na cerkvenem dvorišču
leto dni pa ista pot
ne vem imen pokopanih
niti imena cerkve
če ga ima
ne hodim več v cerkev
ne k maši
pa ni, kot da ne verjamem
nimam časa
to se seveda ne spodobi
take, kot sem jaz, bi morale biti
v redu
jaz verjamem
ti trije čakajo na mašo
– saj bi šla
mudi se mi
seveda verjamem
v boga

gosta špičasta ograja
varuje pokopališče, cerkev
morda pred živalmi
morda pred posvetneži

O poeziji Ajde Homar

Poezija Ajde Homar prekipeva od neukročene notranje energije, preskokov, slikovitih, hitro menjujočih se podob, nepredvidenih obratov in neizrečene, a nezgrešljive kljubovalnosti. Tudi in predvsem takrat, ko se na zunaj zdi, da je povsem prepuščena toku zunanjih okoliščin, v svoji notranjosti tli in se krči in razteza kot komaj rojeni ognjenik, ki čaka, da bo lahko izbruhnil. Ali še bolje, primerno času te objave, kot popek zvončka, ki se lahko v vsakem trenutku razcveti in svetu podari življenje, ki ima moč preobračanja letnih časov, podaljševanja dni in porajanja novega življenja. V pesmih ni nič naključnega, le malo je besed, ki bi se jih dalo izčistiti, pesmi stojijo suvereno in nenehno presenečajo. Verjetno najimenitnejši verz objavljenega sklopa je tisti s konca prve pesmi, »poslušaj, pesek je ob najinih stopalih«. Poslušanje peska se zdi popolnoma nesmiselno, nepotrebno početje; če že, poslušamo ocean, veter, galebe, krike mornarjev. A prav v tem je razkošje poezije, ki ga Ajda Homar tako zelo razume in se ga ne boji uporabiti. Smo se sploh kdaj vprašali, kako zveni pesek? Ta potencial, ta naboj, ki ničesar ne izreka, zgolj nastavi senzorično izhodišče, razpre pesem daleč onkraj horizonta in sproži plaz vprašanj ter nas posrka v novo izkušnjo bivanja. Redka, sveža poezija, za katero komaj čakamo, v kaj se bo razvila.

O avtorici

Ajda Homar je dijakinja 2. letnika Gimnazije Poljane, kjer redno objavlja članke, poezijo in fotografije v šolskem časopisu *Pravi kot*. Jeseni leta 2024 se je udeležila delavnice *Vdih, iz-stih* v okviru Javega zavoda Mladi zmaji pod mentorstvom Nine Kremžar, Lare Gobec, Nike Gradišek in Kristiana Koželja. Pesmi je objavila v reviji *Pravi kot* ter zinu *Med in čiki*.

Antonia Pozzi

Pesmi

Sramežljivost

Če ti katera od mojih ubogih besed
ugaja
in mi to poveš
pa čeprav samo s pogledom
se razprem
v blažen nasmeh
a vzdrhtim
kot majhna mlada mamica
ki celo zardi
če ji mimoidoči reče
da je njen otroček lep.

1. februarja 1933

Materinstvo

Mislila sem ga nositi v sebi, preden
se rodi,
zroča v nebo, v zeli, v let
lahkotnih stvari,
v sonce –
da bi se vse sonce
spustilo vanj.

Mislila sem ga nositi v sebi,
se truditi, da bi bila dobra –
dobra –
da bi vsa dobrota
in iz nje nasmeh
rasla v njem.

Mislila sem ga nositi v sebi, često
govoriti z Bogom –
da bi obvaroval ga Bog
in bi bila v njem
oba odrešena.

24. oktobra 1933

Snidenje

V ozračju kamre
te ne
gledam
vendar že spomin na tvoj obraz
ki se mi bo porodil
v praznini
in tvoje oči
kako so se ustavile
ta hip – v oddaljenih trenutkih –
na mojem licu.

29. maja 1935

Novo leto

Če bi besede imele okus po snegu
nocoj, kakšne pesmi –
in zvezde
ki jih ne bom mogla nikoli izreči …

Negibni obrazi se vpletajo med veje
moje črne sinjine:
še vedno si upajo,
mrtvi v svetlobi oddaljenih hiš,
neomajen nasmeh mojih let.

Madonna di Campiglio,
31. decembra 1937 – 1. januarja 1938

Prevedel dr. Tadej Battelino

O pesnici Antonii Pozzi (1912–1938)

V sosednji Italiji je pesnica Antonia Pozzi kljub svojemu kratkemu življenju močno vsidrana v narodno podzavest sodobne poezije. Njeno življenje in delo so natančno raziskovali in popisovali (www.antoniapozzi.it), posneta pa sta tudi dva zanimiva filma: *Poezija, ki me gledaš* (*Poesia che mi guardi*, v režiji Marine Spada, 2009) in *Nebo v meni* (*Il cielo in me. Vita irrimediabile di una poetessa*, v režiji Sabrine Bonaiti in Marca Ognanie, 2014). Kritično-biografsko pa je življenje Antonie Pozzi popisala Graziella Bernabò v knjigi *Per troppa vita che ho nel sangue* (Edizioni Viennepierre, 2023). Njeno občutljivo poezijo in filozofsko ostroumnost občudujejo kritiki v številnih člankih in kritičnih izdajah njenih pesmi.

Vir: Wikipedija

Rojena je bila leta 1912 v Milanu strogemu očetu advokatu in materi iz stare lombardske plemiške družine. Že kot deklica se je začela učiti glasbo in klasične jezike, veselili pa so jo tudi različni športi, predvsem alpinizem. V gimnaziji se je močno zaljubila v svojega profesorja latinščine in sanjala o nerojenem otroku, vendar ji strogo okolje ni dovolilo svobode sanj. Študirala je literaturo in filozofijo ter diplomirala z delom o pisatelju Gustavu Flaubertu. V obdobjih veselja in žalosti je pisala pesmi. Njena osebna kriza se je poglobila ob zavračanju rastočega totalitarizma v družbi in njenem okolju. Zaposlila se je kot profesorica književnosti in rada poučevala, vendar pa se je ob izdaji rasističnih zakonov, ki so prizadeli njene najožje prijatelje, njeno depresivno razpoloženje poglobilo; 2. decembra 1938 je zapustila svoje učence v šoli ter v samoti predmestja Milana v globokem obupu podlegla prevelikemu odmerku pomirjeval.

Ob tej tragični osebni usodi njena poezija ostaja živa že skoraj stoletje in je morda celo bližje čutečemu človeku, ki v trenutni zmedi brez vrednot sredi družbe koristoljublja, hitrih užitkov in poplave neresnic hrepeni po čisti lepoti, ki bi »odrešila oba«.

Nina Kremžar

Življenje svilene kokoši

Smrt leži na drugi strani jezera. Ne na nebu ali pod zemljo, temveč tam čez, onkraj neskaljene gladine. Kajti, kaj drugega je smrt, kakor kraj, od koder se ljudje nočejo več vrniti. Tako je pomislil vsak večer, ko je pokleknil na lesen pod pred svojo hišo in pogled spočil na temni vodni površini.

Sam ne bo nikoli šel tja čez. Nikoli ga ni zanimal okus tovrstnih prepovedanih sadov. Rad je imel nizko grčasto ograjo, ki jo je zvezal z belimi vrvicami, ošiljene palice za fižol in nekaj gredic soje. Rad je imel jezero, ki ga je vsako jutro pozdravilo in sprejelo v svoj širok objem, in gozd, ki mu je služil namesto glasbe. Tako je bilo lažje. Manj ljudi. Manj izgub.

Včasih je, ko je za trenutek ponehal z delom, obraz obrnil navzgor in preštel bele sledi na modrem nebu. Potem je pomislil na verjetnost, majhno, a mogočo, da se bo ena od teh belih sledi prekinila sredi modrine in končala v majhnem oblaku dima, ki se bo preusmeril navzdol in v vodo, vseeno kakšno.

Zaradi takih misli je toliko raje gledal k tlom, kjer ga ni presenetilo nič drugega kakor njegovi čevlji, pridelki in tavajoče kokoši. Sulmatalske, viandotske, sasekške in bramanske. Vse so s kljunčki brskale po zemlji in prhutale s svojimi okornimi perutmi. Njihovo barvno perje ga je spravljalo v dobro voljo. Za vsako je točno vedel, od kod izvira njeno jajce in kdaj se je izvalila.

Te pernate živali, pretežke za zavidljivo svobodo in genetsko starodavne, so ga fascinirale ravno zaradi njihovega prihoda na svet. Prvo izvalitev piščančka je videl na dedkovi kmetiji, ko je imel pet let. Vse odslej je bil očaran nad eleganco, intimnostjo in čistostjo ptičjega rojstva. V primerjavi s krvavo, mokro in kričečo izkotitvijo sesalcev, vštevši ljudi, se mu je praktičnost in učinkovitost majhnega inkubatorja ter prefinjenost udarca s kljunom in poka lupine zdel genialen in nadnaraven izum.

Zato je nekoč oplojeno jajce pustil pod lučjo in čakal na čudež. Kasneje je sledila valilnica, nato naročila, priročniki in dolgi seznami pasem. Živali, ki so svoj dom našle v dvonadstropnem kokošnjaku, ki ga je stesal sam, je bilo vsak dan več. Kokoši je zbiral podobno kot zbiralec išče, hrani in skrbi za redke prve izdaje starih knjig. Vsaka je bila na svoj način ranljiva, vsaka je imela svojo zgodbo in vsaka je potrebovala svoje mesto.

Ampak, kot vsak pravi zbiratelj, si je tudi on izbral, iskal in našel svoj sveti gral zbirateljstva. To je bila njegova Tori, ki mu je prav zdaj čepela v naročju in glavo naslanjala na notranjo stran njegovega komolca. Kokošim sicer ni dajal imen, klical jih je po njihovih pasmah. A Tori je bila drugačna. V trenutku, ko se je izvalila, je bilo na njej nekaj posebnega. Vedel je, da so svilene kokoši mirni in prijazni ljubljenčki, ampak Tori se je nanj navezala nemudoma in neutolažljivo. Neprestano je silila za njim, kokodakala, kadar ga ni mogla imeti na očeh, in celo noči v kokošnjaku prespala tako, da je glavo tiščala skozi rešetke na zunanjo stran. Ko je zajtrkoval, mu je zlezla v naročje, da jo je moral z desno

dlanjo gladiti po njenem mehkem, temno sivem perju. Najraje je imela, da jo je s kazalcem božal po vratu. Takrat so se njene oči zaprle in je zapredla kakor mlada mačka.

Ko so ga torej premamile misli o razbitinah, ki se zibajo na valovih, o dislociranih človeških udih, o njunih široko razprtih očeh, ko sta se zavedela, da sta njuni telesi za vedno izgubili vso težo … takrat je popestoval svojo kokoš in zvok krikov in hrumenja motorja se je odmaknil na drugo stran jezera.

S Tori sta tudi danes, kot tolikokrat poprej, sedela na bregu. Bil je utrujen, kakor je človek lahko utrujen samo jeseni, ko mu pridelki otežijo in postarajo roke, ramena in hrbet. Sedela sta na klopi, ki jo je postavil za njiju, in gledala čez gladino. Tam čez je bila smrt. Tori je to vedela, četudi ji ne bi bil povedal. Ampak nobenega od njiju ni bilo strah strmeti v smrt. Dokler je bila daleč, sta jo lahko čakala.

Tisto noč ni spal nič bolj nemirno kot kadarkoli poprej. Spet je sanjal, da leti, da zrak postaja redkejši, da se k njemu stegujejo roke in da je pod njim neskončna globina. Te sanje je poznal in že nekaj časa ga niso več strašile. Iz njih se je zbudil spočit kot vedno. Nato je šel, da bi iz kokošnjaka spustil svoje živali, ki so tisto jutro presenetljivo stale nagnetene v najbolj oddaljenem kotu.

Šele ko je odprl vrata in je jata nestrpno zaprhutala na mestu, ne da bi se zapodila na plano, jo je zagledal. Tori, kako ga čaka s svojim vratom med rešetkami. Samo da tokrat na drugi strani ni bilo njenih črni oči in majhnega kljunčka, ki ga je zakrivala sivkasta bradica. Vse, kar je ostalo na zunanji strani kokošnjaka, je bil krvav štrcelj in sledi živalskih krempljev.

Pobral je Torijino otrdelo telo in ga pogladil po perju. Ko jo je zakopal v plitvo luknjo na nabrežju jezera, nedaleč stran od njune klopi, se je rogozje, ki je raslo iz vode, zazibalo v vetru kot majhne dlani, ki jim manjkajo telesa. Predstavljal si je, da so oni. Da so pomahali z druge strani. V spomin jim je pomahal nazaj.

(Zgodba je izšla v zbirki Opazovalnica*, KUD Sodobnost International (2024), in je objavljena z dovoljenjem imetnika avtorskih pravic.)*

O avtorici

Nina Kremžar (1993) je rojena v Ljubljani. Diplomirala je iz anglistike in japonologije, magistrirala na oddelkih za anglistiko ter primerjalno književnost in literarno teorijo, trenutno pa je doktorska študentka literarnih ved na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Piše poezijo in prozo, ki jo objavlja v različnih slovenskih literarnih revijah in nekaterih mednarodnih zbornikih. Za svoje pesmi in zgodbe je s strani slovenskih založb prejela nekaj nagrad, med drugim Airbeletrinino nagrado za najboljšo zgodbo in naziv vitezinje poezije na Pesniškem turnirju Založbe Pivec. 2018 je postala zmagovalka festivala Urška, zato je njen pesniški prvenec *Dostop na odprto morje* jeseni 2019 izšel pri Javnem skladu za kulturne dejavnosti RS. Leta 2024 je pri založbi KUD Sodobnost International izšel njen kratkoprozni prvenec *Opazovalnica*. Je glavna in odgovorna urednica literarne revije *Nebulae*.

Foto: Tomaž Toplak

Miljana Cunta

Poezija je prostor smisla

»Potreboval sem več let, da sem si priznal, da je pesem pametnejša od mene. Zdaj grem, kamorkoli me vodi.« Ta misel Charlesa Simica se morda zdi komu pretirana, nepotrebno mistificiranje ustvarjalnega procesa, a če smo se kdaj zares bojevali s pesmijo, vemo, kako zelo je v resnici točna in dragocena. Med pesnjenjem se pogosti zdi, da se v nekem trenutku znajdemo na vzporedni stezi. Pot, na katero smo stopili, ni tudi pot, ki nas pripelje do cilja, in vizijo, ki nas je prignala v pisanje, moramo opustiti v zameno za pesem samo. Med visenjem v praznini, med intenco in uresničitvijo, sredi na videz nespravljivih vzgibov pa na dosegu roke lahko zatipamo – z besedami Hilde Domin – »le vrtnico v oporo«. Nekaj lepega in krhkega, kar se poraja kot uteha in odgovor, nekaj, kar nam pomaga, da ohranimo ravnotežje.

Življenje s poezijo ni enostavno. Njene zahteve so muhaste in pogosto protislovne. Pesem hoče, da zaupamo brez zagotovil, da stopimo na žerjavico z zbranim umom, se prepustimo svobodi znotraj omejitev oblike, pišemo med visenjem v zraku. Od nas pričakuje ranljivost v motrenju senc in trdoživost pri soočenju s svetom; jasno zavedanje sebe in prožno razpiranje presežnemu. Ko smo potrjeni, noče, da ponavljamo zmagovalne oblike; ko smo zavrnjeni, hoče, da vztrajamo. Kljub svoji muhavosti pričakuje vztrajnost in predanost. Vsaka pesem želi biti prva.

Foto: Jože Suhadolnik

Enako nelagoden, kot je položaj poezije v življenju posameznika, je tudi v širši skupnosti. Namesto konsolidiranja obstoječega poezija odpira nove poglede, vzpostavlja nenavadne povezave, je nepredvidljiva. Tudi statistika ni v pomoč, ko skušamo osmisliti njeno mesto v družbi in vplivati na odločevalce.

In vendar – poezija vztraja. Kljub svoji protislovni naravi in prevratniški drži je z nami tisočletja. Lahko bi sicer prikimali duhoviti opazki filozofinje Kathleen Raine, da je poezija nujna, ker je »dobrobit družbe odvisna od teh, ki dajo več, kot dobijo«, a pomena poezije ni mogoče zamejiti na samožrtvovanje posameznikov, ki se dajo na razpolago za višje cilje. Poezija vztraja, ne zato, ker jemlje, pač pa, ker daje.

In kaj je tisto, kar nam poezija vedno znova, v različnih časih in krajih daje, oziroma, čemu gremo za njo, kamorkoli nas vodi?

Poezija nudi veliko zadovoljstev – zabava ob besednih domislicah, izziva ustaljene pomene, nas razneži in pretrese, nas obdari z lepoto, širi polje čutenja in mišljenja … A ena njena odlika se zdi posebej daljnosežna in čeprav je ne znamo vedno poimenovati, jo sem pa tja vendarle zaslutimo ob branju velikih tekstov. Poezija je ob vseh svojih raznolikih in pomembnih vlogah tudi in predvsem prostor smisla – smisla, ki poveže v celoto posamične epizode naših krhkih življenj in ki se nam občasno razodene na ozadju naših prizadevanj kot nekaj večjega in resnično navzočega. Tak smisel pesem kot dih večnosti prinaša v svet s tem, da se z upesnjevanjem globoko intimnega dotika tudi skupnega, v katerega je vpisana specifično človeška izkušnja »bivanja v vmesnosti«, kot zapiše Eric Voegelin: vmes med časom in večnostjo, med snovnim in idejnim, med imanenco in transcendenco. V svoji neponovljivosti pesem raste iz konkretnosti in polnosti živetega življenja, ki pa skozi izrekanje postane tudi ozaveščeno življenje. Ko je prostor smisla, nas lahko pesem navda z globoko izpolnjenostjo – bodisi takrat, ko se nam piscem fragmenti vtisov sestavijo v celoto teksta ali ko nas bralce nagovorijo občutki in spoznanja, ki na svojski način prebivajo tudi globoko v nas.

Način, kako poezija obstaja in se samouresničuje kot prostor smisla, je prav poseben. Moč njene govorice je v posrednosti in zadržani privzdignjenosti. Zanjo je značilna aluzivnost in zatekanje k simbolom, ki so zgoščeni in jasni, a še vedno notranje dinamični in ambivalentni. Za razliko od proze pesem potrebuje krila ritma in zvena, da nas ponese do zadnje globine, kamor pa nas nikdar ne privede z razlaganjem in pojasnjevanjem, pač pa z nakazovanjem in namigovanjem. »Argumenti ne prepričajo nikogar,« pravi Jorge Luis Borges, »ne prepričajo nikogar, ker so predstavljeni kot argumenti. Ogledamo si jih, pretehtamo in zavrnemo. Ko pa je nekaj povedano ali pokazano ali – še bolje – ko se na nekaj zgolj namigne, nastane v domišljiji neke vrste gostoljubje. Pripravljeni smo to sprejeti.« Poezija je, tako kot vsa pomembna umetnost, gostoljuben kraj, ki se nam daje kot povabilo. Ne zahteva, ne zapoveduje, ne prepričuje, pač pa samo obstaja kot odblesk nekega izkustva. Išče radoveden um in odprto srce, da bi v njiju pustila negotovo sled smisla, ki je prenical skozi prav določeno življenjsko situacijo, v svojem ritmu, nevsiljivo, a zavezujoče, kot dar.

Ni vodnikov po poeziji. Plujemo lahko le sami po negotovem prostoru samospoznavanja. Ko vstopimo v pesem – kot stvaritelji, kot bralci, kot večni iskalci – smo ranljivi. Vstopimo v nekaj krhkega in lepega, kar zrcali naš najgloblji ustroj, ki se nam iz perspektive vsakdanjika pogosto zdi tuj in izmišljen. A ko pesem v svoji dostojanstveni gostoljubnosti na nežnem pajčolanu sugestij uspešno pridrži slutnjo smisla, se ji intuitivno priklonimo, s hvaležnostjo, da smo našli sopotnico sredi negotove plovbe. Takšno pesem bomo pospravili na varno ali se jo celo naučili na pamet, da bi jo lahko v trenutkih zbeganosti in notranje izpraznjenosti, med visenjem vmes, zatipali v oporo.

Besedilo je nastalo na podlagi govora, ki ga je imela avtorica na podelitvi nagrade Fanny Haussmann v Žalcu, 26. septembra 2024.

Veronica Snoj

Med Irakom in Švedsko

Nekega poletnega popoldeva lani, med mojem bivanjem v Erbilu, prestolnici Iraškega Kurdistana, regije na severu Iraka, me je prijateljica Kurdinja, ki sem jo spoznala na pohajkovanju po kurdskih gorah, povabila na koncert Karwana Kamila, priljubljenega kurdskega pevca. Koncert je potekal v Duhoku, kurdskem mestu kakšne tri ure vožnje stran. Z veseljem sem ji odgovorila, da se pridružim tej kulturni ekspediciji.

Veselje ob ponovnem snidenju – te prijateljice takrat nisem videla že kakšen mesec dni –, je spremljal še precej manj vzvišen razlog: praktično nedelujoča (oziroma, kot se je nazadnje izkazalo, neočiščena) klimatizirana naprava v mojem stanovanju v Erbilu, ki je skupaj z električnimi izpadi prispevala k temu, da je bilo v mojem stanovanju bolj vroče kot na cesti, kjer je bilo čez dan že kar krepko čez štirideset stopinj Celzija. Zaradi nočnih mor v slabo prespanih nočeh, pomanjkanja apetita in slutnji depresije, ki se lahko pojavi ob povišanih temperaturah, sem zato nenehno iskala priložnosti, kako se ohladiti – pa naj je to pomenilo delo v kavarni, izlet na umazan ledenik ob iranski meji, ki ga zaradi »varnostnih« omejitev na mojem tedanjem delovnem mestu v resnici ne bi smela obiskati, ali pa udeležba na koncertu, na katerega se je treba peljati tri ure … Tedaj je to zame pomenilo tri ure (oziroma šest ur, če upoštevamo še vožnjo nazaj) več, ki bi jih lahko preživela v klimatiziranem avtu, ter še koncert na z vodno prho hlajenem nočnem zraku v mestu, v katerem je bilo zaradi lege med gorami že tako vsaj kakšno stopinjo ali dve hladneje.

In tako se je pred moj stanovanjski blok naslednji dan s pričakovano kurdsko (bi bilo bolje reci bližnjevzhodno?) zamudo zapeljal neznani avto z mojo prijateljico, drugim pohodniškim znancem ter bradato-plešastim šoferjem, ki mi ga je prijateljica predstavila kot dobrega prijatelja. Kot vedno sem ji zaupala in skočila na zadnje sedeže.

Po treh urah vožnje smo varno prispeli do restavracije, kjer naj bi potekal koncert. Naleteli smo zgolj na manjšo prepreko: koncert je bil razprodan. Naš šofer je zato kar na vhodu v restavracijo začel klicati – kakor mi je kasneje razložil – svoje bratrance ter nato v nekem trenutku pomolil svoj telefon varnostniku, ki nas je nazadnje le spustil na parkirišče. Pogovoriti se je bilo treba še z natakarjem, ki je koordiniral rezervacije miz, in po nekaj desetih minutah, v katerih sem razumela bolj malo, saj v kurdščini razumem zgolj peščico besed, so moji znanci zasedli mizo presenetljivo blizu odra. Ostalo je še ravno toliko časa, da nam je uspelo naročiti večerjo, da smo lahko ob obilnih porcijah riža in piščanca uživali v ritmih priljubljenih kurdskih pesmi.

Utrinek s koncerta v Duhoku; foto: osebni arhiv avtorice

Po koncertu, ki se je končal krepko po polnoči, nas je čakal še en izziv: varna vožnja domov. Kljub predstavam, ki nam jih novice ustvarjajo o Iraku, statistično gledano rakete, ugrabitve in mine – ki se na žalost skrivajo še marsikje – civilistu ne predstavljajo največje nevarnosti. Resnična nevarnost je prav tam, kjer je tudi pri nas: na cestah, kjer lahko opaziš veliko dragih mestnih terencev, s katerimi se šopirijo pretirano samozavestni šoferji, a tudi starih reciklaž, ki pa lahko čudežno prevažajo neusahljivo število človeških in živalskih potnikov. Večini voznikov je skupno, da niso ravno ljubitelji varnostnih pasov, da med vožnjo radi snemajo Instagram zgodbe in da imajo črte in druge pometne znake na cesti bolj za okras.

Moja pohodniška kolega sta kmalu kljub močnemu čaju začela kinkati, sama pa sem bila preveč paranoična, da se ne bi varno vrnili v Erbil, kamor smo se zaradi službe, ki nas je čakala naslednji dan, morali v vsakem primeru vrniti, zato sem se ponudila, da se presedem k šoferju. Upala sem, da ga bom s pogovorom ohranila budnega vse do prihoda pred moje stanovanje.

Za razliko od vožnje na koncert, kjer je pogovor potekal v kurdščini, je tokrat dialog stekel v angleščini in malo v arabščini. Med drugim sva se dotaknila mojih načrtov za prihodnost – magistrskega študija na Švedskem, ki je bil tedaj že tik za vogalom.

»Švedska? To pa bo šok,« je bil njegov komentar.

Ko sem tedaj pomislila na Švedsko, sem pomislila na hudomušno otroško literaturo, svetovno priljubljeno glasbo in uspešne podjetniške ideje. Na *fiko* oziroma odmor za kavo, na urbanizem, ki je zasnovan v dobro ljudi, na miren in uravnotežen življenjski slog. Toda sama se tja nisem selila iz teh razlogov. Za študij na Švedskem sem se odločila zaradi dobrega ugleda univerze, pa tudi zato, ker sem pred tem že po spletu opravila nekaj predmetov na švedskih izobraževalnih ustanovah in mi je bil všeč njihov učni pristop, nisem pa se nameravala na Švedskem ustaliti za dlje časa. Ne, na magisterij iz Bližnjevzhodnih študij sem se vpisala v upanju, da mi bo naziv dobre univerze pomagal pri iskanju služb v Iraku in okolici.

Ne spominjam se točno, kako sem odgovorila na njegov komentar. Verjetno sem dejala kaj v duhu, da lahko iraški Kurdistan najdeš tudi tam. Na Švedskem je namreč veliko Kurdov in Iračanov; kurdski in arabski koncerti, festivali in drugi kulturni dogodki tako tudi tam niso redkost. V iraškem Kurdistanu sem večkrat srečala koga, ki je imel tam kakšno sestro ali bratranca, po možnosti še v neposredni bližini moje bodoče univerze. Če sem se kot Slovenka lahko v iraškem Kurdistanu počutila sprejeto in celo domače, bi se že morala znajti na Švedskem, sem se bodrila. »Saj si že marsikaj dala skozi,« so bile besede, s katerimi sem se odpravljala v novo deželo. Poleg iraškega Kurdistana sem namreč obredla tudi Egipt, Rusijo, Poljsko, Nemčijo in Egipt, če omenim zgolj tiste države, v katerih sem se morala ubadati z birokracijo ter vsemi ostalimi tegobami, ki jih prinaša življenje na določeni lokaciji.

V Erbil smo srečno prispeli v zgodnjih nedeljskih jutranjih urah, primerno neprespani za prvi delovni dan v tednu. Manj kot dva meseca kasneje sem se znašla na Švedskem, kjer sem pričela študij na magistrski stopnji.

V novo okolje sem se poskušala integrirati na podoben način kot v drugih državah: z obiskovanjem uradov in pregledovanjem (davčne) zakonodaje, preverjanjem alternativ za jezikovne tečaje švedščine, iskanjem prostočasnih aktivnosti. Toda Švedska me je povozila. Onkraj poslušanja in debatiranja s profesorji, ki so kipeli od znanja in navdušenja nad temami, ki so jih raziskovali, sem se počutila popolnoma izgubljeno, pa četudi sem se tokrat nahajala v varnem zavetju Evropske unije in bolj »domače« krščanske tradicije, v mestu, kjer sem se lahko kamorkoli zapeljala s kolesom ali javnim prevozom.

Vsako okolje, v katerem sem se v svojem življenju znašla, poskušam sprejemati z razumevanjem družbenih mehanizmov in dinamik, za katerega bi kdo lahko celo rekel, da meji na naivnost. Moji neusahljivi radovednosti je do zdaj vedno uspelo premagati prepreke, ki mi jih je na pot postavljalo spoznavanje meni novih kultur: drugačen odnos do hrane, časa, postavljanja osebnih meja, dvorjenja, dela. V poskusih razumeti novo kulturo, s katero se soočam v določenem trenutku, poskusim odmisliti sanjarjenje o domači potici ali boljši infrastrukturi javnega prevoza, saj se mi zdi to nepotrebno zapravljanje energije: vsega tega bi se lahko, če bi si tega želela, posluževala tudi sama, če bi se vrnila v domovino. Če se mi res toži po domu, pomislim na stvari, ki so v obeh kulturah slične, pa naj bodo to divji vozniki na cestah, družinske dinamike ali sorodna jed.

S podobnim pristopom sem se preselila tudi na Švedsko. Toda že v nekaj tednih sem se zalotila, da sem začela sanjariti, da bi bila nekje drugje. Od vseh lokacij, kjer sem kdaj bivala, sem začela razmišljati o iraškem Kurdistanu, deželi, kjer je izpad elektrike dnevna tegoba, kjer se moraš za postavljanje lastnih mej boriti malodane s kalašnikovko in kjer pri hrani tisti, ki te pita, preprosto ne pozna besede »ne«, pa četudi različnih kombinacij riža in mesa ne moreš več prebaviti (in si tvoji gostitelji, ne glede na spol ali starost, zadajo pravo misijo, da te domov pošljejo malo bolj »porejenega«). Po družbi, kjer si brez vez in poznanstev, ki bi ti kaj »zrihtali« – kar je na Bližnjem vzhodu poznano kot *wasta* –, pečen. Po pretežno muslimanski regiji, kjer se mesec v letu podnevi praktično vsi postijo, kar mi je včasih kot kristjanki, vsemu razumevanju in zanimivim tradicijam navkljub, šlo malo v nos, saj se v tem mesecu popolnoma spremeni dnevni ritem (krajši in bolj zaspan delavnik, ki mu sledita večerja ob sončnem zahodu in druženje dolgo v noč) in človek dobi občutek, da z vsakim grižljajem in požirkom vode – v mesecu ramadan se je treba podnevi namreč postiti vsega, kar se uživa skozi usta – koraka v muslimanski pekel.

S podobnim pristopom sem se preselila tudi na Švedsko. Toda že v nekaj tednih sem se zalotila, da sem začela sanjariti, da bi bila nekje drugje. Od vseh lokacij, kjer sem kdaj bivala, sem začela razmišljati o iraškem Kurdistanu, deželi, kjer je izpad elektrike dnevna tegoba, kjer se moraš za postavljanje lastnih mej boriti malodane s kalašnikovko in kjer pri hrani tisti, ki te pita, preprosto ne pozna besede »ne« /.../

Svoja razmišljanja sem na Švedskem poskušala racionalizirati tako, da sem si skušala priklicati tudi tiste manj prijetne plati tamkajšnje družbe. Opominjala sem se, da zdaj po novem živim v državi, kjer elektrika in promet nista težava. Da sem bila med bivanjem v iraškem Kurdistanu privilegirana, saj sem imela streho nad glavo, podporo delodajalca pri urejanju dokumentov in šoferja, ki me je peljal v službo.

Toda ta notranji dialog mi ni pomagal. Namesto tega sem začela ugotavljati, da se na Švedskem v okolju, v katerem sem se gibala, še najbolj »domače« počutim v četrtih, ki se jih označuje za »nevarne« – torej tiste, ki včasih pricurljajo celo v slovenske medije. Tudi sama sem – ne namenoma, ampak zaradi stiske pri iskanju študentske strehe nad glavo – živela v takšni četrti, kjer sem lahko na cesti srečala ženske v hidžabih ter v trgovini slišala različne arabske dialekte. In čeprav sem bila pri študiju akademsko nenehno v stiku z Bližnjim vzhodom, sem se večkrat zalotila ob misli, kako bi se tja rada fizično vrnila. Dve leti, ki sem si jih zadala za študij, sta se mi začeli zdeti kot cela večnost. »Nisem iz testa za prvi svet,« sem se pošalila, ko sem komu potarnala o moji švedski izkušnji. In večkrat sem se spominjala nočnega pogovora med vožnjo iz Duhoka v Erbil. Kdo bi si mislil, da bi bila za mlado Slovenko Švedska večji šok kot Irak ... Še vedno nisem našla odgovora, zakaj je bilo temu tako.

POGOVOR

Dddr. Evgen Bavčar

Noč je moj eksistenčni prostor

Pogovarjala se je dr. Urška Perenič.

Dddr. Evgen Bavčar v družbi Borisa Pahorja;
foto: Radivoj Zavadlav, foto atelje Pavšič Zavadlav

Eden izmed pomembnih razlogov za pogovor z dddr. Evgenom Bavčarjem – slovensko-francoskim filozofom, esejistom, konceptualnim fotografom, vitezom francoske legije časti, državljanom Evrope in še mnogočem – za prvo številko Zvona v letu 2025 je nadvse razveseljiv. Njegov sprejem v Evropsko akademijo znanosti in umetnosti (ang. European Academy of Sciences and Arts/EASA) v Salzburgu namreč; kar je velika čast in priznanje, pa ne samo zanj, ampak tudi za slovenstvo. Kakor je pred poldrugim desetletjem dejal v intervjuju za portal Moja Slovenija, je slovenstvo njegova »usoda, življenje in smrt«, ter kot vselej izrazil upanje – ki naj bo tudi upanje za leto pred nami –, da bomo ohranili moč spominjanja in poučeni o tistem, kar se je (z)godilo in se ne bi smelo ponoviti, preprečili sifizovsko valjenje starega. Ter namesto slednjega raje na novo upali in pričakovali.

Toda še preden sva začela najin pogovor, se je dddr. Bavčar, navdušen nad tem, da sem v uvodni predstavitvi podčrtala njegovo slovenstvo, bliskovito odzval z besedami …

Jaz sledim Borisu Pahorju, ki je večkrat poudaril, da bi morali v Sloveniji uvesti domovinsko vzgojo, se pravi aktiven odnos do patriotizma, kot ga je izrazil tudi sloviti gledališki režiser Peter Brook s svojim delom o ljudstvu oz. afriškem plemenu Ik, ki je bilo iz domovine v severovzhodni Ugandi premeščeno drugam in je začelo potem hirati – in umirati. Antropologi in etnologi (Colin Turnbull) so preučevali ta fenomen in ugotovili, da je temu tako, ker ne vidi več svoje svete gore Morungole, ki ljudstvu pomeni enako kakor Slovencem Triglav, h kateremu mora biti vedno usmerjen naš pogled. Torej v goro s tremi glavami. Tudi Martin Krpan je bil doma z Vrha pri Sveti trojici (poudarjam!), ki ima simbolični pomen, da smo namreč kot Slovenci zapisani krščanski tradiciji in stremimo k transcendenci. Krpan je tudi zavrnil cesarjev predlog, da poroči njegovo hčerko, saj bi mu moral cesar kot slovenskemu kmetu, ki umira za tuje plemiče oz. gospodo, ko brani Dunaj pred Turki, seveda najprej ponuditi plemstvo.

Gospod Bavčar, iskrene čestitke torej za Vaš sprejem v Evropsko akademijo – tako v mojem imenu kakor v imenu naše revije! Po dolgih desetih letih se je uresničilo tisto, kar bi se moglo tudi na Slovenskem, ko so namreč za Vas pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti besedo – žal brez slehernega učinka – zastavili Boris Pahor, Alojz Rebula, Ciril Zlobec, France Bernik in Boštjan Žekš. Leta 2014 so predlagali Vaše čim prejšnje imenovanje med redne člane te najvišje slovenske znanstvene in umetnostne ustanove.
Ta ustanova se ne obnaša odgovorno do velikih mož slovenske kulture in identitete, saj jim ni dala tedaj niti najmanjše formalne možnosti, odgovora na njihov predlog glede mene, kar pa je vprašanje osnovnega bontona. Odgovora nisem dobil niti sam. Mi je pa ne glede na vse še vedno v izredno čast, da so ti pomembni glasniki slovenske identitete in kulture zastavili besedo zame in podpisali predlog.

Pa bi se bili zdaj, ovenčani s članstvom v mednarodni akademiji, v primeru, da bi se pojavila sveža iniciativa za Vaše sprejetje tudi

duhovna, nikakor ne samo eksplicitno banalni odsev realnega, kakor so odsev realnega podobe in barve, ki jih Evgen Bavčar od svojega dvanajstega leta dalje nosi v svoji zavesti tako, da jih stalno obnavlja, predeluje, da jih analizira kot stvarnost in dodela kot neoprejemljivost. Da paradoksno njegova notranja svetloba vzraste v odraz stvarnosti, ki jo je umetnik že pred tem ponotranjil.

O njegovem delu in o njegovi vrednosti priča njegova zajetna bibliografija, katere osnovni sestav prilagamo temu pismu, s katerim podpisniki, vsi redni člani SAZU, priporočamo čimprejšnje imenovanje dddr. Evgena Bavčarja med redne člane Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Z odličnim spoštovanjem

Boris Pahor
Alojz Rebula
Ciril Zlobec
Boštjan Žekš
FRANCE BERNIK

Ljubljana, 3. 9. 2014

Zadnja stran predloga za sprejem dddr. Evgena Bavčarja v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti z dne 3. 9. 2014 s podpisi predlagateljev. Celoten dokument, ki obsega pet strani, hrani tudi predlaganec za čast. Vir: zasebni arhiv E. Bavčarja.

v slovensko akademijo, pripravljeni poukvarjati s tem? Kajti dejstvo je, da morajo predlaganci za časti in nagrade – nič drugače ni denimo niti, ko gre za predloge za zaslužno profesuro na univerzi – soglašati z nominacijo.

Jaz se s tem ne morem več ukvarjati. Zanima me slovenstvo kot tako. Tisto slovenstvo, ki je nad temporalnimi institucijami, tisto slovenstvo, ki izraža našo možnost in eksistenco, kot je to razumel Boris Pahor. Zame je pomembno še, da lahko o obojem spregovorim

Avtoportret Evgena Bavčarja, na katerem v spomin na Rudolfa Maistra simbolično brani slovenske meje. Vir: zasebni arhiv E. Bavčarja.

v mednarodnih vodah, da na to temo kaj napišem, kakor sem denimo spisal esej o tržaški literarni šoli, o slovenski literaturi na avstrijskem Koroškem ipd. V tujini, zunaj naših državnih meja je zelo težko pisati o slovenski književni ustvarjalnosti, saj je treba nenehoma premišljati, kaj bosta Francoz ali Nemec od vsega dejansko razumela. Naj dam zelo preprost primer lastnega slovenstva, ko sem naredil avtoportret v spomin na generala in pesnika Rudolfa Maistra. Na sliki sem s puško znamke oz. modela Mannlicher, s kakršno so Maistrovi borci branili naše meje. Na ta način sem si torej dovolil simbolično braniti meje slovenstva. Puška je bila skrita v moji rojstni hiši in je preživela tako fašizem kot komunizem. Slovenska država pa mi jo je vzela oz. jo, s pomočjo Jožefa Školča in prijateljev iz kobariškega muzeja, rešila historične profanacije, saj ima v muzeju status častnega rekvizita. Taisto puško je videla tudi španska kraljica, po njeni sliki pa so v Italiji v Torinu izdelali leseno puško, da so jo lahko slepi na razstavi še potipali.

Vem, da Vas je ob prej omenjenem predlogu, pod katerega je kot prvi podpisan slovenski tržaški velikan Boris Pahor, posebej presunila tudi do Vas kot slepega Slovenca izkazana humanost, saj že malone vse svoje življenje branite čast vseh slepih Slovencev proti diskriminaciji in neupoštevanju.

V Sloveniji je problem, ker smo narod zamudnikov in smo zamudniki tudi v sprejemanju tovrstne drugačnosti. Naj spomnim na Antigono (po Borisu Pahorju v Ljubezni predhodnico Kristusa), ki je svojega slepega očeta Ojdipa pospremila na Kolon, da je lahko umrl v dostojanstvu. In poudarim, da smo edini na svetu, ki imamo primer treh slepih vojnih invalidov brez rok, ki so postali pismeni s tem, da so brali brajico

s spodnjo ustnico. Samo Slovenci smo si dovolili tako globoko ljubezen, da poljubljamo slovenske črke! To je nekaj izjemnega!

Ko pravim skoraj vse Vaše življenje, mislim tudi na strašljivi nesreči, ki sta Vas doleteli, še preden ste jih našteli dvanajst. Kaj se je pravzaprav zgodilo?
Pri otroški igri sem najprej izgubil eno oko, nato pa si v eksploziji minskega detonatorja poškodoval še drugo ter izgubil vid – in za vedno postal drugačen. Se pravi, da je usoda od mene zgodaj terjala hranjenje podob domovine, zaradi česar sem postal absoluten nacionalist. Nacionalist seveda v tem pomenu, da je Slovenija edina dežela, ki sem jo videl. Zato tudi upam, da mi naši internacionalisti površne narave ne bodo zamerili uporabljene besede in torej globoke povezanosti z domovino. Znova in znova moram pomisliti na Pahorja, ki je kritiziral dejstvo, da si ne upamo nacionalni himni dodati svojega naroda, ampak kot vinogradniki hlapčevsko ponujamo vino Evropi in svetu.

Položaja slepih se lotevate ter se v dobo otroštva in zgodnje mladosti pred izgubo vida vračate tudi v čudovitem radijskem dokumentarcu *Potovanje na robu noči* ustvarjalcev Mojce Delač, Saške Rakef, Luke Hvalca in Urbana Grudna, ki je bil posnet spomladi 2023 in je na mednarodnem radijskem festivalu Prix Marulić na Hvaru prejel drugo nagrado po izboru strokovne žirije. Kaj Vam pomeni »rob noči« v radijski stvaritvi? Ob njenem naslovu pomislim na sloviti roman kontroverznega Louisa-Ferdinanda Célina *Potovanje na konec noči* (pri katerem se je v romanu *Potovanje na konec pomladi* zgledoval Vitomil Zupan), čeprav je izhodišče Vašemu premišljanju *Villa San Michelle*, osrednje delo švedskega zdravnika in pisatelja Axla Muntheja (1857–1949).
Noč je moj eksistenčni prostor in zato me tudi nemški pisatelj in kritik Walter Aue imenuje za četrtega izumitelja fotografije. Moja fotografija ni osnovana na svetlobi, ampak, prav nasprotno, na temi. Luč pa je tisto aktivno hrepenenje, s katerim se upiram tako duhovni temi kot temi v neupoštevanju enkratnosti slovenske kulturne, jezikovne in nacionalne identitete.

Toda če se v radijski igri, ki je v meni vzbudila močne čustvene odzive, gibljemo med Caprijem, Neapljem in Vašim rodnim Lokavcem, pa Vi vse svoje življenje potujete predvsem med Lokavcem in svetovljanskim Parizom, kamor ste odšli že leta 1972. Kaj vas je odpeljalo v Francijo in svet in kaj vas na pragu devetega desetletja Vašega bogatega življenja še vedno vleče tja?
Mene so v Pariz (od)peljale knjige, ker sem ugotovil, da je tam v knjižnici za slepe veliko več knjig kot v slovenskih knjižnicah. To je eden od pomembnih razlogov. Navdušilo me je tudi to, da skušajo Francozi iz vsake stvari narediti nekaj univerzalnega in se ne zapirajo v lokalne okvire. Študiral sem estetiko in dobil s tega področja dva častna doktorata; med drugim Inštituta za kritične študije v Mehiki. Doktorat mi je podelil tudi rojak Danilo Zavrtanik v Novi Gorici. Sicer pa me v Pariz še vedno vleče kozmopolitska dimenzija mesta, ki je na nek način podobna Trstu, vendar v njegovem velikem času, ko je bil torej kozmopolitsko središče,

ter možnost srečati pomembne, velike ljudi oz. duhove. Imel sem to srečo, da sem prijateljeval z Milanom Kundero, pri katerem sem spoznal Danila Kiša, poznal sem umetnostnega kritika in pisatelja Johna Bergerja in mnoge druge.

Marsikdo verjetno sploh ne ve, da ste v Parizu – in ne v Trstu ali kje v matici –, to pa na vhodu v center Georges Pompidou, prvič srečali tudi Borisa Pahorja – in z njim ostali v stiku vse do njegove smrti. Bilo je to v sredini osemdesetih let prejšnjega stoletja. Odtlej sta se v francoski prestolnici večkrat dobivala. Kako se spominjate teh srečanj?

Boris Pahor me je fasciniral s svojo izjemno skromnostjo in obenem z najbolj široko knjigo, odprto v spoznavanje tržaške eksistenčne realnosti. On je bil svojevrsten aristokrat Trsta, kot mi je to nekoč rekel Avgust Černigoj, ki je še pripomnil, da so oni, torej tržaški Slovenci, zelo redki in zato predstavljajo »aristokrate« v mestu v zalivu. Preko srečevanj s Pahorjem sem spoznaval tržaško literaturo in na drugačen način tudi slovensko zgodovino, čeprav sem jo študiral. Vendar je bila to ideološko prilagojena zgodovina, ki, kot vemo, zgodovinarjev ni nikoli ničesar naučila. Sicer bi nekoč veliko raje študiral umetnostno zgodovino, a to zaradi predsodkov do slepih ni bilo mogoče.

Kaj pa bi rekli, ko primerjate tedanji in sedanji odnos Slovenije, točneje, matice do Pahorja – in ne nazadnje Alojza Rebule – ter širše slovenske tržaške literarne »šole«? Zanima me predvsem, ali se je ta v Vašem pogledu do danes vsaj v kakem segmentu spremenil, saj se je medtem marsikaj pripetilo, če omeniva zgolj in samo odlikovanje Borisa Pahorja kot viteza francoske Legije časti 2007. leta.

Ob Rebuli in Pahorju moram poudariti, da sta se v slovenski kulturni zavesti pojavila kot dva meteorja. A kot sta prišla, sta tudi izginila, saj je del slovenske kulturne srenje zelo mačehovski do njune dediščine, do tega, kar sta naredila za slovenstvo. Slovenstvo kot cilj in vizija bi moralo vedno nastopati nad partikularnimi interesi strank in ideologij, nenehoma bi moral biti poudarek na zavedanju slovenske pomladi. Če se izrazim metaforično, na zavedanju lepote mlade Alenčice, ki je prebudila dremotnega kralja. Cenim tiste Slovence, ki se vsega tega zavedajo in torej po svojih močeh vztrajajo ob lepi Alenčici.

Naj ne zveni čudno, a Vas moram ob tej priložnosti obvezno vprašati, ali lahko kot pobudnik in prvopodpisani za *Zvon* potrdite pristnost Apela proti samovoljnemu ravnanju z zapuščino Borisa Pahorja.[1]

Poudariti moram, da mi je umirajoči prijatelj Boris Pahor večkrat izrazil zaupanje do nekaterih redkih posameznikov, ki naj bi nosili njegov glas še *post mortem*. Zato odločno podpiram pošten odnos do njegove dediščine in zavračam kakršne koli ideološke in institucionalno izkrivljene rekuperacije, kar se sedaj dejansko dogaja. Torej potrjujem pristnost dopisa in ga bom tudi potrjeval po vseh evropskih križpotjih in pri vseh Pahorjevih mednarodnih prijateljih.

Steber slovenske literarne prisotnosti v Trstu je predstavljal in predstavlja tudi pisatelj Alojz Rebula, za katerega ste se prav

tako zavzeli na Francoskem. Nam lahko na kratko orišete svojo posredniško vlogo pri tem?

Alojza Rebulo označujem kot slovensko varianto velike pisateljice Marguerite Yourcenar, saj sta njegov literarni prostor predstavljala antika in krščanstvo. Po svoje je nadaljeval tudi Winckelmannov filohelenizem, ki je odjeknil v Nemčiji in pri nas prek Sovreta. Zato obžalujem, da slovenski klasični filologi ne organizirajo vsakoletnega izleta na Winckelmannov grob v Trstu. Rebula ga ni pozabil, saj sta njegov najbolj žlahten kreativni prostor torej predstavljala antika in aktivno krščanstvo, se pravi aktivno hrepenenje.

Rebulovo delo *Jutri čez Jordan* sem posredoval francoskemu založniku, ker sem menil, da je to »dokument« slovenske univerzalnosti in izjemno uspešen prikaz biblične snovi in obenem vračanja k najbolj žlahtni tradiciji slovenstva, ki jo je začel že Trubar, ko je bral *Sveto pismo* v slovenskem jeziku. Prišlo je do prevoda omenjene knjige, pozneje, točneje ob priložnosti Frankfurtskega knjižnega sejma, pa sem predlagal, da bi v nemščino prevedli še Rebulov *Nokturno za Primorsko*, vendar žal brezuspešno. Glede Frankfurtskega sejma se moram znova zgroziti nad krivico, ki je bila storjena slovenski tržaški literarni šoli, kot jo je poimenovala profesorica Antonia Bernard, ki je v marsičem pripomogla k boljšemu poznavanju slovenskega kulturnega dejstva v Franciji.

Prav tako sem Rebulo (ob Pahorju) predlagal za članstvo v slovenski akademiji, kar se sedaj sploh ne omenja.

Kakšni pa so bili Vaši stiki z Zoranom Mušičem?

O Zoranu Mušiču je najbolj objektivno napisal Pahor v pismu, ki ga je objavil v *Knjigi o Radi*. Mušič ni namreč – tudi v mojem pogledu – nikoli rešil problema svoje slovenske identitete, ki jo je, pač moram reči, skrival pod raznimi tujimi identitetami. Z njim sem se večkrat pogovarjal, tako po telefonu kot v živo. Sicer pa je pomembno vlogo pri odkrivanju Mušiča Slovencem odigral moj rojak, prof. Alojz Bizjak iz Ajdovščine, ko je 1934 v mariborskih *Brazdah* prvi spregovoril o njegovem talentu. Mislim tudi, da je bil najbolj znani slovenski slikar v svetu podrejen določenim kompromisom zaradi svoje žene, Italijanke, in tudi še drugih eksistenčnih okoliščin. Za razliko od Pahorja je Mušič pozabil na jambor, ko je plul med Scilo in Karibdo.

V Franciji niste bili samo posrednik slovenske kulture, ampak se je Vaša pot križala s potmi več tujih osebnosti. Koga se poleg že omenjenih najraje in največkrat spominjate?

Največkrat se gotovo spominjam Milana Kundere, ker je branil Slovenijo v slovitem pismu Rešite Slovenijo. Zato čestitam bivšemu predsedniku Borutu Pahorju, da mu je dal državno priznanje. Že vrsto let prijateljujem s Petrom Handkejem, ki je tudi eden od tistih glasov, ki so ponesli slovenstvo v svet. Tako s prevajanjem Florjana Lipuša kot Fabjana Hafnerja in omenjanjem slovenske kulture na Koroškem. Čast sem imel denimo srečati Umberta Eca – in ga fotografirati. Pa tudi poljsko-nemško igralko Hanno Schygulla (roj. 1943).

Gotovo je smiselno na seznam ljudi, s katerimi ste si segli v roke, dodati Thomasa Soriana, profesorja na Šoli za dekorativne umetnosti v Strassbourgu, ki se je odločil, da v Galérie Finnegan že 1989 organizira razstavo Vaših fotografij pod naslovom *Narcis*

Sloviti italijanski filozof, semiotik in pisatelj Umberto Eco (1932–2016). Foto: Evgen Bavčar. Vir: zasebni arhiv E. Bavčarja.

***brez zrcala*. Bilo je to samo leto po tistem, ko ste postali uradni fotograf pariškega Meseca fotografije (*Mois de la Photo*). Zaradi Vaše – zgolj – fizične slepote je Vaše pristopanje k fotografiji zelo posebno. Za kaj pravzaprav gre?**

Gre za spreminjanje besede v sliko, kajti vso zgodovino upodabljajoče umetnosti spoznavam prek besede. Zame je beseda vir podobe, ki pa mi jo najbolj avtentično posreduje slovenska beseda. Lahko bi rekel, da mi še vedno v notranjosti sije sonce, ko ga poimenujem v slovenščini. Trava ni tako zelena, če jo poimenujem v francoščini, italijanščini ali španščini. Resnično zelena je samo v slovenščini.

Ko sem Vam lani spomladi poslala monografijo *Trst, to je tam, kjer je Boris Pahor* (Ljubljana: Slovenska matica, 2024), sem bila presunjena, ko ste mi po telefonu zadovoljni sporočili, da ste knjige veseli in da je lepa. Kako pri vas obstaja oz. kako doživljate podobo, ki je ne morete videti?

Podobo, ki je ne morem videti, doživljam s pomočjo opisa, ki predstavlja že dvatisočletno tradicijo, od slovitega Filostrata do nemških univerz, kjer so predavali umetnost, tja do izuma fotografije. Do slednjega je bila namreč beseda tista, ki je študentom posredovala podobe iz galerij, ki jih niso mogli obiskati! Opisovanje je bilo razširjena metoda na nemških univerzah.

Kaj pa bi slepi, vendar jasnovidni Tejrezias – če smem uporabiti laskavo oznako, ki Vam jo je nekoč prilepil prav Boris Pahor – zaželel našim bralcem ob koncu tega navdihujočega pogovora?

Bralcem bi rekel, da vzporedno s širjenjem vidnega sveta (mislim na pojav novih tehnologij in s tem novih realnosti) ohranijo občutek tudi za nevidni svet – in poslušajo grško modrost, ki pravi, da slepi gledamo in vidimo nevidno. Že

Hanna Schygulla (1943), slovita igralka iz Fassbinderjevih filmov, ki je na filmskem festival v Cannesu leta 1983 prejela nagrado za najboljšo igralko v filmu *Storia di Piera* (režija: Marco Ferreri). Foto: Evgen Bavčar. Vir: zasebni arhiv E. Bavčarja.

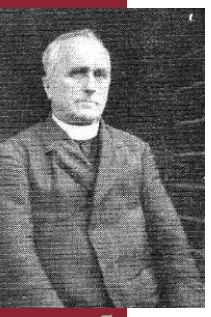
Plotin je rekel, da če človeško oko ne bi imelo nekaj sončnega, ne bi videlo sonca. Slepi pa lahko gledamo v nam najbližjo zvezdo kar direktno. Torej bralcem *Zvona* želim, da bi lahko zaznavali to nevidno, ponotranjeno sonce.

[1] Mednarodni Apel, spisan v bran avtorstva projekta o Borisu Pahorju (avtorica sem torej Urška Perenič) in ekskluzive pisateljevih zakonitih dedičev, poslan na naslove več institucij v Sloveniji, so poleg dddr. Evgena Bavčarja podpisali: Anne Marie Mansuy, francoska pisateljica in psihoanalitičarka, Pahorjeva osebna prijateljica, Ravel Kodrič, konferenčni tolmač in klavirski pedagog, zamejski kulturni delavec, Mitja Čander, pisatelj in direktor založbe Beletrina, Maja Čepin Čander, novinarka in kreativna direktorica Kreativne baze, prof. dr. Peter Scherber, nemško-avstrijski slovenist, literarni zgodovinar, tudi prevajalec Borisa Pahorja, René de Ceccatty, francoski pisatelj, prevajalec, literarni kritik, urednik (pri založbah Hatier, Denoël, Gallimard ...), med drugim avtor intervjuja z Borisom Pahorjem za francoski *Le Monde*, Jean-Louis Mignot, nekdanji veleposlanik Kraljevine Belgije v Sloveniji, pisateljev osebni prijatelj, dr. Tanja Ozvatič, ravnateljica Celjske Mohorjeve družbe, doc. dr. Ignacija Fridl Jarc, tajnica-urednica Slovenske matice, akademik dr. Milček Komelj, univerzitetni profesor v. p., likovni kritik, esejist, redni član SAZU in EASA, Cristina Battocletti, italijanska novinarka in urednica ugledne kulturne priloge Domenica časnika *Il Sole 24 Ore*, pisateljica, avtorica biografije Borisa Pahorja *Figlio di nessuno/Nikogaršnji sin* (La nave di Teseo/Cankarjeva založba), Fabienne Issartel, francoska filmska ustvarjalka, scenaristka, režiserka filma o Borisu Pahorju z naslovom *Boris Pahor, portrait d'un homme libre*, Ligi Roberto, italijanska pisateljica, avtorica knjige *La mia amicizia con Boris Pahor/Moje prijateljstvo z Borisom Pahorjem* (2023). Svoj podpis je naknadno prispevala prevajalka in bibliotekarka Gina Pigozzo, občudovalka Borisa Pahorja, ki jo je v pismu spodbudil, da nadaljuje svoje raziskave o starodavnih paleoslovanskih Benečanih.

Dr. Renato Podbersič ml.

Josip Abram Trentar

Ob 150. obletnici rojstva

Vir: Wikipedija

Pred dobrim stoletjem smo Slovenci živeli skupaj z delom (zahodnih) Ukrajincev v isti državi, habsburški monarhiji. V takratni domovini naših prednikov je živelo okrog štiri milijone Ukrajincev (Rutencev, Rusinov), predvsem v tedanjih deželah Galiciji in Bukovini.

Ukrajino in Ukrajince nam je že pred prvo svetovno vojno približal Josip Abram Trentar (1875–1938), duhovnik, pisatelj, dramatik, prevajalec in planinski organizator.

Duhovnik in narodnjak

Rodil se je 2. februarja 1875 v Štanjelu na Krasu. Šolal se je v Gorici, mašniško posvečenje je prejel leta 1899. Služboval je v goratih delih goriške dežele, najprej dve leti kot kaplan v Bovcu, kjer je ustanovil Delavsko izobraževalno in podporno društvo ter Katoliško politično in gospodarsko društvo. Septembra 1901 je odšel za vikarja v Trento. Navdušil se je za gorski svet, rad je obiskoval domačine ter prisluhnil njihovi govorici in navadam. Vse to je skrbno zapisoval in se podpisoval kot *Trentar*. V dolini pod Vršičem je srečal tudi slavnega gornika dr. Juliusa Kugyja, postala sta prijatelja. Videl je, da je v tistih časih imelo v Trenti svoje koče Nemško-avstrijsko planinsko društvo, zato se je povezal z Jakobom Aljažem in Slovenskim planinskim društvom ter dosegel, da sta v trentarskih gorah nastali dve društveni prenočišči in je bilo organizirano izobraževanje gorskih vodnikov. Leta 1904 je Abram Trento zapustil, a mu je vedno ostala v spominu in se je tja pogosto rad vračal. O tej dolini je tudi pisal; tako je leta 1907 v *Planinskem vestniku* v nadaljevanjih izhajal njegov *Opis Trente*. Pripravljal je gradivo za posebno knjigo o Trenti, a je njegove načrte prekrižala smrt. Abramove zapise je zbral in uredil Jožko Kragelj (Josip Abram Trentar, *Moja Trenta*, 1997).

Kasneje je Abram deloval še v Novakih, Biljah pri Gorici, Oblokah, pri Sv. Luciji (Most na Soči) ter nazadnje od leta 1929 v Pevmi pri Gorici. V zadnjih dveh krajih službovanja je obnovil po vsej verjetnosti v prvi svetovni vojni poškodovani župnijski cerkvi, njuno poslikavo pa zaupal Tonetu Kralju.

Poleg pisanja je Abram veliko prevajal, še zlasti iz ukrajinščine. Med drugim je prevedel romantično pesniško zbirko *Kobzar* najpomembnejšega ukrajinskega pesnika Tarasa G. Ševčenka; prevod je izšel leta 1907 v Ljubljani. Zaradi aktivnega raziskovanja ukrajinske kulture še danes velja za enega pomembnejših pobudnikov slovensko-ukrajinskih kulturnih stikov. Slovanska literatura ga je navdušila že med šolanjem, predvsem ukrajinske tematike ter tamkajšnji avtorji. Abramova prevoda Ševčenkovih del ter spremna pojasnila so naletela na ugoden odmev tudi pri ukrajinskih izobražencih.

Abram in Ukrajinci

Abram je zanimanje za Ukrajince, njihovo tradicijo, zgodovino in literaturo pridobil med šolanjem v bogoslovnem semenišču v Gorici. Tam se je začel zanimati za slovansko literaturo in Ukrajince nasploh. To je spodbujal zlasti Janez Evangelist

Krek (1865–1917), pobudnik krščansko-socialnega gibanja med Slovenci, duhovnik, politik in državni poslanec ter Abramov vzornik in prijatelj. Spoznala sta se leta 1892 v Ljubljani. Krek je zbiral mlade in jih navduševal za pouk slovanskih jezikov, predvsem ukrajinščine. Abram je od Kreka prejel ukrajinsko pesmarico, zbirko narodnih in umetnih pesmi, ki je izšla leta 1888 v Lvivu (Lvovu), s katero se je prvič seznanil z ukrajinskimi ljudskimi pesmimi in Ševčenkovimi deli.

Krek je ukrajinsko slovstvo spoznal na Dunaju in kasneje v Ljubljani budil zanimanje za Ukrajino pri svojih učencih, zlasti pri Josipu Abramu, študentu medicine Antonu Breclju in bogoslovcu Cirilu Vugi. Ti so potem med počitnicami leta 1896 v Štanjelu ustanovili Zaporoško Sič oz. Seč, kar je poimenovanje za utrjeno naselbino kozakov.

Združili so se torej v »kazaško pobratimstvo« in si nadeli kazaška imena: Abram – Bajda, Vuga – Salop, Brecelj – Bogdan. Pozneje sta se jim pridružila še Krek – Ostap in goriški odvetnik dr. Fran Pavletič – Stereženko. Člani pobratimstva so si izbrali geslo »Delo za vero in dom«. Namen Siče je bilo delo na katoliških temeljih za vsestransko dobrobit ljudstva. Člani so morali med drugim zlasti razširjati in podpirati katoliško časopisje in preučevati socialno vprašanje. Sestajali naj bi se vsaj enkrat letno ter poročali o svojem delu in snovali načrte za prihodnost. Kmalu so mladi nadebudneži obiskali Kreka v Selcih, ga obvestili o ustanovitvi Siče in mu ponudili hetmansko čast, šlo je za mesto kozaškega poveljnika. Hetmana so sicer volili za eno leto. Zaradi mnogih poslov pa Krek ponujenega vodstva ni želel sprejeti ter je ostal le »častni hetman«. O tem priča tudi diploma, ki mu jo je Sič poklonila leto kasneje. Sič je imela tudi svojo himno, ki sta jo zložila Abram in Vuga, ter celo svojo pisano »ustavo«.

Prevajanje in pisanje

Leta 1905 je Abram predstavil Kreku zvezek Ševčenkovih pesmi, ki je izšel leta 1902 v Lvivu, kasneje pa mu posvetil svoj prevod Ševčenkove najbolj znane zbirke poezij *Kobzar* (*Goslar*) iz leta 1840.

V katoliškem znanstvenem in kulturnem mesečniku *Dom in svet* je leta 1905 izšel širok opis ukrajinske zgodovine izpod peresa slovenskega Bajde Kazaka, to je Josipa Abrama. V tem pregledu je Abram poudaril tragedijo ukrajinske zgodovinske usode, neuspešen boj proti zunanjim sovražnikom in nenehno vztrajnost Ukrajincev pri obrambi svojega jezika in kulture. V prispevku opisuje široko časovno obdobje, tj. vse od 10. do 19. stoletja.

Zanimanje za ukrajinsko zgodovino, ki je bilo predstavljeno v poljudno-literarni obliki in poenostavljeno za dojemanje povprečnega bralca, je sicer s presledki trajalo skozi celotno obdobje delovanja revije, ki je med drugim objavljala ukrajinske ljudske balade, dela Tarasa Ševčenka in tudi preglede ukrajinske zgodovine in književnosti.

Smrt v Ljubljani

Abram je junija 1938 odšel na obisk k starim znancem v Ljubljano. Ob tem je prijatelju in kulturniku Joži Lovrenčiču zaupal, da ima zbrano že vse gradivo za posebno knjigo o Trenti, ki jo je tako ljubil. Njegove načrte pa je prekrižala nenadna smrt 22. junija 1938 na domu »kozaškega pobratima« dr. Antona Breclja v Ljubljani. Abrama so pokopali v prestolnici, zaslužen pomnik pa mu je postavil slikar Tone Kralj, ki ga je naslikal v prezbiteriju župnijske cerkve sv. Silvestra v Pevmi in ga posadil med koncilske očete.

Janja Jedlovčnik

In memoriam Boženi Orožen

(1929–2025)

Božena Orožen leta 1961. Foto: Pelikan Celje; vir: Domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje.

V ponedeljek, 27. januarja 2025, smo se na Mestnem pokopališču Celje v velikem številu poslovili od cenjene Celjanke Božene Orožen, profesorice slovenskega in ruskega jezika, bibliotekarke, raziskovalke, publicistke, prevajalke, prizadevne kulturne delavke, organizatorke številnih odmevnih strokovnih ekskurzij, pobudnice ustanovitve celjske Univerze za tretje življenjsko obdobje, častne članice Slavističnega društva Slovenije in Ljubiteljskega gledališča Petra Simonitija Celje ter prejemnice zlatega celjskega grba. V svojem dolgem in plodovitem življenju je ustvarila preko 150 bibliografskih enot različnih prispevkov.

Božena – ime je dobila po češki pisateljici Boženi Němcovi – se je rodila 31. oktobra 1929 v Celju očetu, Janku Orožnu, profesorju in zgodovinarju, in materi Sabini, rojeni Kmecl, kot njun edini otrok. Spodbudno družinsko okolje ji je omogočilo razviti svoje zmožnosti in udejanjiti lastna hotenja. Knjiga ji je bila vse od zgodnjih otroških let, ko se je sama naučila brati, ena najzvestejših spremljevalk in prijateljic. Že zgodaj je vedela, da želi postati profesorica slavistike in v tej smeri je zastavila svojo nadaljnjo pot. Leta 1940 je postala dijakinja celjske gimnazije. Naslednje leto se je začela vojna, ki slovensko zavedni družini Orožen ni prizanesla. Skupaj s starši so jo nacisti že kmalu po okupaciji izselili v Srbijo, zato je bila primorana šolanje nadaljevati v Beogradu. V tem usodnem času je iz otroka dozorela v dekle. Julija 1945 se je vrnila v rojstno mesto in tam zaključila še preostale gimnazijske razrede. Vseskozi je bila odličnjakinja. Po maturi leta 1948 se je vpisala na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, kjer je študirala slovenski in ruski jezik s književnostma. Diplomirala je junija 1954 z diplomsko nalogo o savinjskem pisatelju Janku Kaču in začela poučevati na gimnaziji v Brežicah. Jeseni 1956 se je zaposlila na I. gimnaziji v Celju. Pedagoški poklic je dojemala kot svoje poslanstvo, zdelo se ji je nadvse pomembno, da bi dijakom privzgojila spoštljiv odnos do jezika in literature. Načrtovana uvedba usmerjenega izobraževanja, ki je pretila z nižanjem nivoja poučevanja, jo je pahnila v osebno stisko, zato je leta 1983 sprejela zaposlitev v Osrednji knjižnici Celje kot vodja domoznanskega oddelka in na tem mestu ostala do upokojitve septembra 1991. V tem času se je ukvarjala z dokumentacijo, raziskovanjem in pripravljanjem razstav o domači in tuji književnosti ter drugih temah. Bila je ena prvih, ki so opozorili na pomen Alme M. Karlin.

Po upokojitvi je ostala dejavna na številnih področjih, ki so ji bila ljuba. Jeseni 2023 se je iz stanovanja, v katerem se je rodila in kjer je preživela večino svojega življenja, preselila v Dom ob Savinji. Umrla je po hudi bolezni v sredo, 22. januarja 2025, v celjski bolnišnici. Značajsko je bila vedoželjna, delavna, skromna, prijazna in vedra oseba. Svojo osebno vero je živela v intimnem odnosu s Presežnim. Mnogim bo ostal v spominu njen nasmeh. Do konca

življenja je ostala bistra, le pojemajoče telesne moči so ji v zadnjem času vedno bolj onemogočale početi tisto, kar je imela nadvse rada – branje in vsakodnevne sprehode ob Savinji. Vesela pa je bila obiskov. Vsem, ki smo imeli privilegij, da smo jo poznali, ostaja hvaležnost za njeno obsežno znanje, s katerim nam je pogosto nesebično bogatila in širila obzorja.

Elegija

Morda je vetra bežen dih samó
vse, česar čakamo, da doživimo,
od česar vztrepetati si želimo:
kakor piščali pesem je samó
bežen vztrepet, ko vetra dih gre mimo.

In vsa modrost življenja je mordà,
biti pripravljen kakor zvok v piščali,
da kadar veter s svojimi korali
dotakne se srca, nam vztrepeta
in vdano se odzove – kot v zahvali.

Janko Glazer

Vinko Škafar

In memoriam p. Metodu Benediku

Šest dni po predstavitvi svoje knjige *Sveto leto, 1300–2025*, ki jo je v celjski kapucinski obednici avtorsko podpisal številnim poslušalcem, je 24. 1. 2025 v celjski bolnišnici umrl Metod Benedik, kapucin, teolog in cerkveni zgodovinar.

Rodil se je 30. 7. 1943 kot tretji otrok v verni družini s sedmimi otroki v Stražišču, takrat še predmestju Kranja, v današnji župniji Kranj – Šmartin. V Benedikovi družini, predvsem po mamini strani, ki se je pisala Ambrož, so bili znani pevci, glasbeno nadarjen je bil tudi Metod.

Foto: osebni arhiv dr. Bogdana Kolarja

Po končani osnovni šoli doma se je vpisal na kapucinsko gimnazijo v Osijeku na Hrvaškem, kjer je tudi maturiral na državni osiješki gimnaziji. Po kapucinskem noviciatu in maturi je služil vojaški rok v kazenski vojašnici v Kičevu (S. Makedonija); iz tega obdobja je ohranjen zgodovinski posnetek z dne 3. 8. 1964, na katerem je med devetnajstimi vojaško uniformiranimi katoliškimi »jugoslovanskimi« študenti teologije tudi Metod Benedik. Po petem letniku teološkega študija na Teološki fakulteti v Ljubljani ga je tedanji ljubljanski nadškof dr. Jožef Pogačnik 29. junija 1968 posvetil v duhovnika. Po diplomi na Teološki fakulteti leta 1969 je študiral cerkveno zgodovino na Papeški univerzi Gregoriana v Rimu, kjer je leta 1973 doktoriral z disertacijo *Die Kapuziner in Slowenien 1600–1750* (*Kapucini na Slovenskem 1600–1750*).

Leta 1973 je bil imenovan za honorarnega predavatelja na Teološki fakulteti v Ljubljani. Tri leta kasneje je bil izvoljen za docenta, leta 1985 je napredoval v naziv izrednega profesorja, 1990 pa je postal redni profesor za zgodovino Cerkve. Od 1988 do 2008 je bil predstojnik Inštituta za zgodovino Cerkve in urednik inštitutske publikacije *Acta Ecclesiastica Sloveniae*. V letih 1990–1994 je opravljal službo dekana Teološke fakultete; v tem času je bila fakulteta ponovno priključena Univerzi.

Dobil je univerzitetno zlato plaketo (2001), po upokojitvi pa je bil imenovan za zaslužnega profesorja ljubljanske univerze (2013). Istega leta ga je Slovenska škofovska konferenca imenovala za postulatorja pri postopku za beatifikacijo mučencev 20. stoletja.

V letih 1985–1991 in 1999–2008 je bil p. Metod Benedik gvardijan Kapucinskega samostana Škofja Loka, kjer je prevzel skrb za urejanje knjižnice Romualda Marušiča; med drugim je uredil 21 inkunabul in izvirno dramsko besedilo *Škofjeloškega pasijona*. Leta 2023 je prejel Trubarjevo priznanje Narodne in univerzitetne knjižnice za prispevek k varovanju, ohranjanju in predstavljanju nacionalne pisne kulturne dediščine, predvsem pa za ureditev Kapucinske knjižnice v Škofji Loki.

Leta 2008 je bil p. Benedik iz Škofje Loke prestavljen v kapucinski samostan v Celju, kjer je živel do svoje smrti 24. januarja 2025. Pogreb je bil 28. januarja v Stražišču pri Kranju.

V kratkem zapisu ni mogoče našteti vseh znanstvenih in strokovnih del, ki jih je objavil dr. Metod Benedik. V nadaljevanju naj omenim samo nekatera pomembnejša: *Obča cerkvena zgodovina* (Skripta za slušatelje Teološke fakultete v Ljubljani; prvi natis 1974), *Papeži od Petra do Janeza Pavla II.* (Celje: Mohorjeva družba, 1989; dopolnjena izdaja 1996), *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (1991), *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih* (AES 16, 1994, v soavtorstvu z Angelom Kraljem), *Zgodovina katoliške Cerkve* (1999), *Sveto leto – od Bonifacija VII. do Janeza Pavla II.* (2001; dopolnjena izdaja: *Sveto leto, 1300–2025*, Ljubljana: Družina, 2024), *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (2002), *Mati mnogih cerkva: župnije ljubljanske nadškofije v sliki in besedi* (2012; v soavtorstvu s Francem Trunkljem) ter *Krščanstvo na Slovenskem v luči virov* (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2016).

Aleš Učakar

Zgodovinski spomin kot dediščina moderne Evrope

Ob smrti Martina Pollacka

Nedavno je umrl avstrijski pisatelj, prevajalec, zgodovinar in publicist Martin Pollack (1944–2025), ki je bil s svojimi knjigami in javnimi nastopi dobro znan tudi slovenskim bralcem.

Foto: © C. Stadler/Bwag; vir: Wikipedija

Martin Pollack je proti koncu vojne prišel na svet, ki je bil že ugonobljen, in v družbo, že razžrto od zla. Za nameček se je rodil kot nezakonski sin pripadnika nemške narodnostne skupine s Kočevskega, ki je imel korenine tudi v Laškem, a se je v času Tretjega rajha radikaliziral, se karierno povzpel v nacistični nomenklaturi ter se v krvavih pohodih pri slovanskih narodih, zlasti na Slovaškem, temeljito omadeževal. Martin je odraščal kot posvojenec v družini slikarja in grafika Hansa Pollacka, a vse od malih nog ga je obdajalo okolje, docela prežeto s sentimentom zagrenjenega nacizma in sovražno nastrojeno do vsega slovanskega.

Kljub tej nelahki popotnici se je svojeglavi mladenič odločil za drugačno življenje: četudi ga je vsaj deloma morda vodil naravni duh uporništva zoper življenjski svet staršev, se je odločil prav in si je ves svoj živi vek prizadeval za slogo med ljudmi. Kljub zakrknjenemu neodobravanju svojcev je na univerzah na Dunaju, na Poljskem in v Jugoslaviji študiral slavistiko in zgodovino Vzhodne Evrope. Konec osemdesetih let je postal dopisnik in urednik tednika *Der Spiegel* na Dunaju in v Varšavi, desetletje pozneje pa svobodni pisatelj. Vzporedno s publicističnim delovanjem se je veliko posvečal poljščini in prevajanju iz nje; med avtorji, ki jih je prevedel v nemščino, so npr. Ryszard Kapuściński, Andrzej Stasiuk, Andrzej Bobkowski in Mariusz Szczygieł.

Svoj pisateljski fokus je Martin Pollack usmerjal pretežno v polpreteklo zgodovino in obravnavo množičnega nasilja v 20. stoletju, in to v deželah Vzhodne Evrope, Galicije, Ukrajine ter tudi nam bližnjih krajev. Skozi optiko bridke družinske izkušnje se je posvečal razkrivanju bolečih zgodb, ki so iz takih ali drugačnih vzgibov ostajale izrinjene iz javnega spomina preživelih po drugi svetovni vojni.

Za svoje pisateljsko in literarno delo je Martin Pollack prejel vrsto priznanj in nagrad, med njimi častno odlikovanje avstrijskih založnikov za strpnost v mišljenju in delovanju (2007), srednjeevropsko literarno nagrado angelus (2007), nagrado knjižnega sejma v Leipzigu za evropsko razumevanje (2011) in druge.

V slovenščino imamo prevedene tri pisateljeve knjige. Najprej smo ga spoznali skozi knjigo *Smrt v bunkerju. Poročilo o mojem očetu* (prev. Amalija Maček; Slovenska matica, 2005). To je zgodba o avtorjevem biološkem očetu Gerhardu Bastu, ki se je »pridružil nacistom, postal esesovec, gestapovec, visok in nepopustljiv izvrševalec nacističnih načel in zamisli o ureditvi sveta, s pravniško natančnostjo in športno voljo je uresničeval vojne naloge, pri tem pa postal in ostal vojni zločinec« (Drago Jančar). Potem ko se je po vojni dve leti skrival pred lastno krivdo, so njegovo truplo spomladi 1947 po naključju našli v bunkerju na italijansko-avstrijski meji, ki jo je skušal tajno prestopiti. Njegova nasilna smrt ni razrešila ničesar, je pa spodbudila sina Martina Pollacka, da je »med raziskavo njegovega življenja ustvaril eno najbolj pretresljivih in tudi katarzičnih del na to temo, kar jih pozna sodobna Evropa«.

Slovenski bralci imamo na voljo tudi zadnjo Pollackovo knjigo, *Ženska brez groba. Poročilo o moji teti* (prev. Jerneja Jezernik; Celjska Mohorjeva družba, 2020), ki nadaljuje zgodbo avtorjeve družine. Njegova teta Pavla Drolc (roj. Bast) je vse življenje preživela v Laškem, se poročila s Slovencem, bila je prijazna in zadržana ženska; politika je nikoli ni zanimala, bila je najbrž tudi edina med Pollackovimi sorodniki, ki ni podlegla nacizmu. Junija 1945 so jo, sedemdesetletno, zaprli v taborišče v Hrastovcu, kjer je zaradi nečloveških razmer po dveh mesecih umrla. Avtor je raziskal in sestavil zgodbo o svoji stari teti, ki je postala ena od mnogih nesmiselnih žrtev povojnih razmer v Sloveniji.

Že pred desetimi leti pa je izšla knjiga *Kontaminirane pokrajine* (prev. Aleš Učakar; Modrijan, 2015), v kateri se Pollack kot tankovesten zgodovinar od raziskovanja lastnih prednikov usmeri na veliki plan evropske zgodovine zla, posebej tistega v 20. stoletju. Gre za forenzični potopis po pokrajinah (srednje)evropskega Vzhoda od medvojnega časa do naše dobe. Potovanje sega od baltskih držav do kočevskih pragozdov in zajame slikovite dežele, vendar ima zlovešč podton: v teh pokrajinah so množično umirali pripadniki zdaj te, zdaj one skupine, rase, narodnosti … in bili povsod tam tudi množično pokopani, da bi bila tako izbrisana vsaka sled za njihovimi življenji.

Knjiga odpira premnoge nezaceljene rane evropskega zgodovinskega spomina, a prinaša tudi primerno zdravilo zanje: bistvena težava je prikrivanje zločinov, zamolčevanje dejstev in opuščanje raziskovanja, edina pot do zgodovinske katarze pa ravno pripovedovanje o grehih in krivicah. Gre za drobno knjigo, a se po pretresljivosti le malokatera lahko meri z njo. Pripoveduje namreč o tako odvratnih strahotah, ki so jih ljudje prizadejali ljudem, da zastane dih in poidejo besede. Je pa nujno branje za sodobni čas, da bi v njem sploh lahko (p)ostali ljudje, da bi hujskanje k vojni in rožljanje z orožjem pregnali iz uradnega politično korektnega diskurza ter da bi tisti neizmerno zlorabljeni *»nikoli več!«* končno zaživel tudi v praksi – za nas, še bolj pa za naše potomce.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Frančišek Karel Remb (1675–1718)

Zvezda na nebu avstrijskega baročnega slikarstva

Letos mineva 350 let od rojstva v Radovljici rojenega Frančiška Karla Remba (tudi Rempa).[1] *Kot prvorojeni v družini sedmih otrok se je slikarstva začel učiti v solidni delavnici svojega očeta slikarja oljnih podob in freskanta Janeza Jurija Remba († 1716), čigar poreklo pa ni znano. Radoveljčan Remb s Hansom Adamom Weissenkircherjem, Martinom Altomontejem in Johannom Michaelom Rottmayrom predstavlja prvo generacijo avstrijskega baročnega slikarstva; razen Weissenkircherja, ki je prvi umrl v Gradcu, so ostali svojo umetniško pot sklenili na Dunaju. Vsem tem mojstrom čopiča je skupno, da so slikali za kraje na območju današnje Slovenije. Poudariti velja še dejstvo, da sta Remb in Goričan Franc Kavčič kot umetnika že za življenja daleč presegla deželne meje in bila cenjena med dunajskim plemstvom.*

Frančišek Karel Remb se je rodil v Radovljici 14. oktobra 1675 očetu Janezu Juriju in materi Ani Katarini, katere dekliškega priimka ne poznamo, kot prvorojenec, ki se mu je pridružilo še šest bratov in sester. Ob slikarjevi sestavi testamenta sta bila od njih živa le še duhovnik Janez Ignac in jurist Jožef Anton, kar priča o tem, da so otroci odraščali v intelektualnem okolju. Očetov ugled med kranjskimi slikarji in talent mladega Frančiška Karla sta bila povod, da so leta 1694 kranjski deželni stanovi (so)financirali Rembovo učno pot v obljubljeno deželo umetnosti Italijo. Možno je tudi, da je to pot podaljšal še prispevek grofa Ignaca Marije Attemsa, ki je mladega slikarja kmalu najel za svoja dela. Nekaj let si je znanje nabiral v Rimu, a na tej »rajži« se je gotovo zadržal tudi v Bologni in »neobhodnih« Benetkah.

Ob vrnitvi je bodisi samostojno bodisi v okviru očetove delavnice naslikal nekaj oljnih podob za ljubljanske naročnike. Z očetom je freskiral obok jezuitske cerkve sv. Jakoba v Ljubljani (uničene ob požaru 1774). Na stranskem oltarju je še vedno njegova monumentalna kompozicija umirajočega sv. Jožefa. Za ljubljanske Klarise pa je naslikal sliko *Srce Jezusovo*, prvi primer upodobitve tega češčenja pri nas. Že po letu 1702 pa je bilo zanj pomembno povabilo grofa Ignaca Marije Attemsa (rojenega Ljubljančana), da poslika slavnostno dvorano brežiškega gradu. V tem času

[1] Georg M. Lechner, *Der Barockmaler Franz Carl Remp (1675-1718)*, Wien, 2010 (doktorska disertacija, katere izvod se hrani v knjižnici Oddelka za um. zg. Fil. f. v Ljubljani); Barbara Murovec, »Historizirana podoba naročnika«, *Acta historiae artis Slovenica*, 23/1, 2018, str. 113-131; v *Acta histariae artis Slovenica* 26/2, 2021 pa je slikarju Frančišku K. Rembu posvečenih več prispevkov.

je imel gospodarsko uspešen in podjeten grof gradnjo in opremo obsežnega dvorca Štatenberg že za sabo. Tamkajšnjo slavnostno dvorano, strope stranskih prostorov prvega nadstropja in kapelo je poslikal graški slikar Antonio Maderni (zadnjič omenjen leta 1702); ko je ta sposoben freskant za stalno odložil čopič, se je na povabilo grofa Attemsa sedemindvajsetletnemu Rembu ponudila obetavna kariera. Štajerski grof in umetnostni mecen je začel z opremljanjem renesančnega gradu v Brežicah, ki ga je kupil leta 1694. Najprej je bila na vrsti poslikava slavnostne dvorane, in to obsežno delo (ok. 1000 m^2), poslikava danes največje poslikane grajske dvorane na Slovenskem, je bilo zaupano Rembu, ki je v kratkem času dobrih devetih tednov med letoma 1702 in 1703 s pomočniki poslikal vse stene v dvorani. Med freskirane prizore je bilo na obeh vzdolžnih stenah vstavljenih tudi šest Rembovih nad tri metre velikih ovalnih slik alegorične vsebine, med njimi tudi dva ovala z moškimi in ženskimi predstavniki Attemsove družine (danes v muzeju Joanneum v Gradcu).

Frančišek Karel Remb, *Ignaz Marija, grof Attems s sinovi*, ok. 1703. Danes pravokotno obrezano sliko hranijo v graškem muzeju Universalmuseum Joanneum, nekoč pa se je nahajala v brežiškem gradu; foto arhiv: F. Šerbelj.

Stene in okenska ostenja so okrašeni z arhitekturnimi fantazijami, na oboku pa naslikana masivna štukatura uokvirja mitološke zgodbe, ki osredinjajo motiv poveličevanja umetnosti in znanosti; mecensko jih podpirata grba Attemsa in njegove žene Marije Regine, roj. grofice Wurmbrand. Čeprav na steni dvorane ves čas zre v nas celopostavna podoba mladega slikarja, ki se je samozavestno postavil ob ovalno sliko svojega podpornika Attemsa s tremi sinovi, so v podobi prepoznali našega slikarja šele pred desetletji, ko je bilo to obsežno slikarsko delo zanesljivo pripisano njemu.

V nenehni tekmi s časom in ambicijami poveličevanja svojega rodu je grof Attems že v času del v Brežicah dogradil svojo reprezentančno palačo oziroma Palais Attems na ugledni Sackstraße v Gradu, ki še danes velja za najimenitnejšo graško baročno palačo. Ko so se freske v Brežicah komaj posušile, je bil Remb že pri grofu Attemsu v Gradcu. Do leta 1711, ko se je preselil na Dunaj, je poslikal stopnišče in sobane prvega nadstropja in jih tudi opremil z oljnimi slikami. Na teh podobah se skozi antične zgodbe in alegorije – nekatere od teh so danes že nerazumljive – poveličuje štajerska

František Karel Remb, *Lastna podoba v naravni velikosti* (170 cm), 1703, Brežice, Slavnostna dvorana; foto: F. Šerbelj

veja družine Attems, katere član je tudi sam Ignac Marija I. (1652–1735). Še danes ohranjene Rembove freske in slike, nastale za to palačo, predstavljajo skupaj z deli, ki jih je v času le desetih let njegovega bivanja v Gradcu slikal tudi za graške cerkvene naročnike, izredno spoštljiv obseg. Pravega vzroka, zakaj se je Remb po letih živahnega ustvarjanja preselil na cesarski Dunaj, ne poznamo. Aristokratski mecen Attems je imel gotovo v načrtu še veliko projektov. Vemo, da je imel Remb težave z graškim cehom slikarjev, o čemer priča pisna vloga, s katero je grof Attems julija 1707 na podlagi pritožbe lokalnih slikarjev pred graškimi oblastmi v pismu dvorni komori zatrdil, da je slikarja Remba najel pred mnogimi leti. Meseca decembra istega leta je bilo v Gradcu krščeno slikarjevo dete, deklica Marija Frančiška. Cesarsko mesto, ki je bilo v umetnostnem razcvetu, pa tudi tamkajšnje možnosti za imenitna naročila so ga odtegnili od Gradca. Že dne 24. februarja 1712 je pri Sv. Štefanu na Dunaju zabeležen krst slikarjevega sina Franca Jožefa. Na Dunaju je slikar izvrševal prestižna naročila za gornjeavstrijski samostan Sv. Florijana ter za opremo benediktinskega samostana Kremsmünster. Je tudi avtor velike oltarne slike sv. Barbare v ugledni cerkvi sv. Petra na Dunaju, v kateri so na stranskih oltarjih dela najpomembnejših Rembovih sodobnikov

(M. Altomonteja, J. M. Rotmayrja, J. M. Schmidta in A. Schoonjansa). Tako slike za Kremsmünster kot za znamenito baročno dunajsko cerkev sv. Petra v kontekstu avstrijskega baročnega slikarstva sodijo med njegova najpomembnejša dela. Leta 1715 je prejel prestižen naslov cesarskega dvornega slikarja historij; ob navedbi Rembove smrti 22. septembra 1718 na Dunaju se je zapisalo, da je umrl [42-letni] »cesarski dvorni slikar«. Njegova komaj 29-letna žena Marija Ludovika pa je zaradi bolehnosti in božjasti umrla že leto poprej, 11. decembra 1717. Ob smrti je zapustil mladoletna otroka Marijo Frančiško in Marijo Viktorijo ter – kratkemu ustvarjalnemu življenju navkljub – danes še ohranjenih 118 slik, 19 stenskih poslikav in 58 (kataloško znanih) izgubljenih slik.

Mladostno neposredno doživljanje umetnostnih del na Apeninskem polotoku je Remba zaznamovalo za celo življenje, z mnogimi deli južnega porekla se je srečeval tudi na Dunaju. Njegovemu poznavanju in upoštevanju italijanskega slikarstva lahko po stopinjah sledimo vse od prvih del do sklenjenega dunajskega obdobja.

V ambiciozni nalogi poslikave brežiške dvorane, ki jo je slikar samozavestno prevzel, se je naslonil na kompozicijsko shemo znamenite freske Pietra da Cortone v Palazzu Barberini v Rimu (1633–1639), a je imel mladi slikar pri tem težave v interpretaciji iluzije odprtega stropa; poleg tega je bilo sledenje rimskemu vzoru na prehodu v 18. stoletju že konservativno. Opazna so tudi formalna razhajanja, ki jih lahko pripišemo nivoju pomočniške zmogljivosti in naglici slikanja. Že v graškem obdobju pa se na Rembovih delih razkriva dobro sledenje beneškemu slikarstvu v olju. Sprva je opazen vpliv delavnice tenebroznega Carla Lottha, ki jo je Remb gotovo obiskal, prav tako pa tudi vpliv iz te delavnice izhajajočega Hansa A. Weissenkircherja. Čar Serenissime ga je navezal na beneško estetiko 17. stoletja, kar se najbolj zazna pri zgledih A. Molinarija in N. Bambinija. Rembov čopič razkriva slikarjevo suvereno modelacijo figur, graciozne gibe, predvsem pa z leti stopnjevano slikovitost. Že v Benetkah, najbolj pa na Dunaju se je Remb srečal še z deli poznega manierista Padovanina, čigar citate zasledimo na pretanjeno naslikanih ženskih aktih. Zato ni odveč, če na koncu sklenemo, da je bil Remb zaradi tega viden interpret beneškega slikarstva. In danes, ko dobro poznano delo tega umetnika, je jasno, da ima Remb v zgodovini avstrijskega baročnega slikarstva veliko in pomembno vlogo (Georg M. Lechner).

František Karel Remb, *Bakhusova zgodba*, 1702/04, Brežice, Slavnostna dvorana; foto: F. Šerbelj

Gabrijela Kovačič

Celjski strop ob bližajoči se stoletnici odkritja

»Ako se restavrira ta dvorana, pridobi z njo Celje za naše razmere prvovrstno zanimivost, ker je njen plafond po svoji velikosti unikum pri nas, važen pa tudi kot dokument razvoja slikarske umetnosti pri nas in bo stalno vzbujal pozornost umetniških zgodovinarjev.«[1]

Besede, ki jih je dr. France Stele zapisal leta 1926, v svojem pismu naslovljenemu mestnemu magistratu v Celju, se danes zdijo skoraj preroške. »Plafond«, kot ga je sprva ob odkritju poimenoval Stele, je danes znan kot Celjski strop (Strop) in predstavlja enega najbolj enigmatičnih, kompleksnih, monumentalnih spomenikov, s katerim se lahko Celjani in Slovenci ponosno ponašamo.

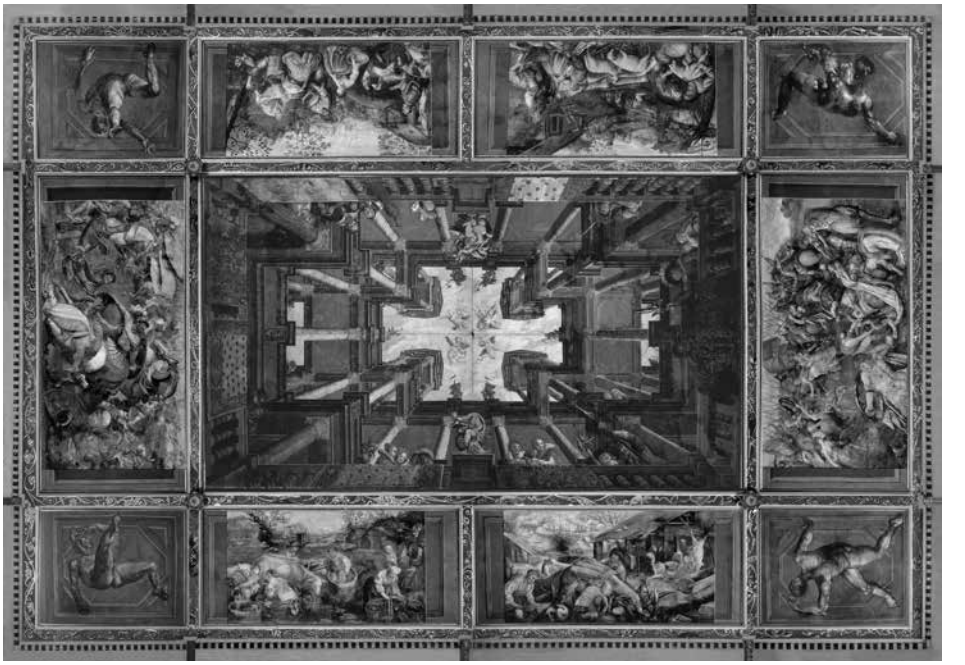
V nekem trenutku se je zazdelo, da o našem najstarejšem iluzionističnem stropu, ki je naslikan v tehniki tempere na platno, vemo vse, kar se je vedeti dalo. Še vedno je in situ *– na svojem prvotnem mestu v glavni dvorani Stare grofije (Grofije) v Celju in se neuklonljivo upira zobu časa že častitljivih 400 let.*

Pred kratkim so nekateri arhivski dokumenti, interdisciplinarno raziskovanje in proučevanje na terenu potrdili nekatere starejše teze, med drugim tudi na novo osvetlili zgodbo Grofije in Stropa v njej. V pričujočem prispevku bodo izpostavljena nekatera nova odkritja, prvič objavljena v nedavno izdani strokovni monografiji o Celjskem stropu, ki jo je izdal Pokrajinski muzej Celje. Po dolgem iskanju je bila marca 2023 locirana kupna pogodba za zemljišče, na katerem stoji Grofija.[2] Pogodbo je prvi omenil Janko Orožen in zapisal, da naj bi se nahajala v avstrijskem Državnem arhivu na Dunaju,[3] v katerem pa je niso hranili, saj naj bi bila v sedemdesetih letih 20. stoletja vrnjena v Slovenijo, kjer pa je prav tako ni bilo mogoče najti v nobenem arhivu. Naposled je bil dokument lociran v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Na podlagi te pogodbe, na kateri je kot kupec naveden Jošt Jožef Thurn-Valsassina (1533–1589) in je datirana s 13. aprilom 1587,[4] sklepamo, da se je gradnja Grofije, ki so jo naročili grofi Thurn-Valsassina, začela po letu 1587.[5] Stavba je nastajala v več fazah. Osrednji del z zgodnjerenesančnim jedrom palače naj bi bil končan do leta 1595. Njeno kasnejšo preobrazbo odražajo arhitekturni dodatki, kot so arkadni hodniki, zgrajeni med letoma 1620 in 1640, ter stopniščni prizidek, dograjen leta 1660.[6]

Leta 1831 so se Thurni odločili stavbo prodati, a do prodaje ni prišlo. Občina je posamezne prostore od leta 1851 najemala, nato jih je postopoma odkupovala do leta 1873 ter jih preurejala za potrebe dekliške in deške osnovne šole ter za deželno meščansko šolo. V Grofiji je od leta 1905 do leta 1945 delovalo okrožno sodišče.[7] Po koncu druge svetovne vojne so v stavbo naselili takratni Mestni muzej, zdaj Pokrajinski muzej Celje, in Študijsko knjižnico, današnjo Osrednjo knjižnico Celje.

V obdobju, ko je v Grofiji delovalo sodišče, so se pomladi leta 1926 odločili za prenovo, ki je zajemala tudi dvorano, takrat imenovano porotna dvorana, v kateri so nepričakovano odkrili poslikan strop, ki ga je prekrival novejši, prav tako poslikan strop. Slednjega so maja 1926 odstranili, o njegovem videzu pa imamo danes zelo skromne informacije. O njem največ izvemo iz zapisa Carla Haasa iz leta 1857, ki pravi, da je v dvorani stropna poslikava iz 18. stoletja z mitološkimi motivi.[8]

Po odkritju s tempero na platno naslikanega stropa, ki je bil v precej slabem stanju, je bilo restavriranje enajstih platen zaupano slikarju Mateju Sternenu, ki je v času odkritja in restavriranja Celjskega stropa, tj. v letih 1926 in 1927, užival ugled kvalificiranega, priznanega in uveljavljenega restavratorja. Lesene poslikane in pozlačene sestavne dele stropa so v obnovo zaupali celjskemu podobarju in pozlatarju Milošu Hohnjecu.[9]

Celjski strop, neznani avtor, ok. 1600; foto: Tomaž Lauko, © Pokrajinski muzej Celje

France Stele je leta 1929 izdal prvo strokovno publikacijo o Celjskem stropu in postavil temelje raziskovanja in razumevanja poslikave.[10] Stele je Strop slogovno analiziral in identificiral posamezne prizore, ki ga sestavljajo; na podlagi svojih ugotovitev je čas nastanka umetnine postavil okoli leta 1600 oziroma v zgodnje 17. stoletje.

Steletu so sledili drugi raziskovalci, predvsem iz vrst umetnostnih zgodovinarjev; te je k raziskovanju spodbudila vrsta vprašanj, ki pa se niso vezala le na ogromno poslikavo v dvorani palače, ampak tudi na samo stavbno zgodovino Grofije.[11]

Kljub skoraj sto let trajajočemu raziskovanju še vedno ne vemo, kdo je avtor te kompleksne likovne mojstrovine. Še vedno nimamo odgovora na to, zakaj so se odločili v palači, ob savinjskem nabrežju, glavno dvorano okrasiti s stropom, ki je sestavljen iz enajstih platnenih slik, poslikanih s tempero in vpetih v podokvirje,

katerih celoto nad nami nosi velik lesen poslikan opaž. Stropi, izdelani iz poslikanih platnenih polj, vpetih v okvirje, in z opaži pritrjeni na strope prostorov, so značilni za Beneški prostor, kjer sta vlaga in sol povzročali veliko preglavic pri slikanju stropov v tehniki freske, zaradi česar so bili platneni boljša rešitev.[12]

Celjski strop, neznani avtor, detajl plemkinj, ok. 1600; foto: © Pokrajinski muzej Celje

Predmet raziskovanja v povezavi s Celjskim stropom so tudi oblačilna kultura in modni dodatki, ki jih vidimo na osrednjem iluzionističnem polju Stropa.

Nekatere ženske na Stropu nosijo bisere, ki simbolizirajo nedolžnost, čistost in ljubezen do Boga. Konec 16. in na začetku 17. stoletja so bili zadnji modni trend in ženske so jih nosile kot uhane, v laseh ali v več vrstah okoli vratu.[13] Na osrednjem polju posebno pozornost zbuja dama, ki nosi pahljačasti ovratnik, obrobljen s fino čipko. Svetle kodraste in natupirane lase ima spete na zatilju in okrašene z biseri. V ušesih nosi črne uhane nenavadne oblike. Njena podoba zaradi opisanega izstopa in deluje bolj individualizirana kot ostale upodobljenke. Predvsem njeni uhani vedno znova vzbujajo pozornost in porajajo vprašanja glede oblike, materiala, časa nastanka in izvora.

V osemdesetih letih 16. stoletja so se s spremembo mode naglavnih pokrival in pričesk po dolgem času odsotnosti ponovno kot del nakita vrnili uhani. Najpogosteje so jih izdelovali iz biserov preproste hruškaste oblike ali dragulja v obliki kapljice, ki je visela s prebodene ušesne mečice, v nekaterih primerih pa so bili na uho privezani s trakom. Med dodelanimi oblikami uhanov zgodnjega 17. stoletja je nenavaden razvoj uhanov s trakovi iz fine svile, pritrjenimi na navaden, preprost obroček v ušesu.[14] Zanimivo pa je, da uhani niso viseli zgolj z ušes; občasno so jih zavezovali tudi na lase.[15]

Podobna oblika in uporaba uhanov je bila modna tudi na ozemlju v naši bližini, konkretno na Koroškem. Med terenskim raziskovanjem na gradu Pliberk leta 2022 je bilo ugotovljeno, da v sobani skupaj s portreti moških predstavnikov grofov Thurn-Valsassina hranijo tudi portret Marije Magdalene von Mamming, baronice von Concin (ok. 1588–1618?).[16] Na oljnem portretu, ki je najverjetneje nastal okoli leta 1618, je v tričetrtinski velikosti naslikana mlada plemkinja visokega rodu. Upodobljena je pred črnim nevtralnim ozadjem, v višini njene glave je na levi strani grb družine grofov Concin; iz napisa na desni razberemo njeno identiteto in njeno starost: trideset let in sedem mesecev. Oblečena je po takrat aktualnih modnih zapovedih, v ušesih nosi uhane v obliki velike črne pentlje z dodanim obeskom iz diamanta in biserov. Njihova oblika spominja na uhane dame na Stropu.[17]

Pri uporabi te vrste uhanov smo ugotovili, da so bili med predstavnicami najvišjega plemstva modni in priljubljeni v zadnjih letih 16. stoletja in v prvi četrtini 17. stoletja. V Sloveniji je sicer edini trenutno znani primer upodobitve takšnega nakita omenjeni uhan na Celjskem stropu.

Na osrednjem polju Stropa je do zdaj identificiran eden od upodobljencev, gre za portret Janeza Ambroža Thurn-Valsassine (1537–1621). Emilijan Cevc je bradatega moža ob pavu, ki z desnico za rokav prijemlje nekoliko mlajšega moža ob sebi, utemeljeno identificiral kot Janeza Ambroža Thurna.[18] Upodobljenec ima kratke, že posivele lase počesane nazaj, njegova lica so polna in rožnata, osiveli brki se zlivajo z gosto, urejeno, ravno pristriženo brado. Cevčevo identifikacijo je leta 2022 potrdil tudi celopostavni grofov portret v naravni velikosti, ki ga hranijo v gradu Pliberk[19] na Koroškem. Omenjeni portret je tudi neposredno povezan s Celjem, saj je na pismu, odloženem na mizi, na katerem sloni grofova roka, napis *Cilli* (Celje).[20]

Na Pliberku hranijo več ženskih in moških družinskih portretov iz različnih obdobij. Za deset velikih celopostavnih moških portretov se je med proučevanjem arhivskega gradiva izkazalo, da so vsaj do leta 1663 viseli v dvorani s Celjskim stropom in predstavljajo grofe Thurne.[21] Gre za del inventarja, za katerega do zdaj nismo vedeli, da je še vedno ohranjen v družinskem gradu v Pliberku. Govorimo o galeriji prednikov, ki je nekoč krasila stene dvorane s Celjskim stropom. S tem novim spoznanjem pa se začenja novo poglavje v raziskovanju Celjskega stropa, Stare grofije in družine grofov Thurn-Valsassina, ki so ustvarili neprecenljiva omenjena spomenika kulturne dediščine na naših tleh.

---

[1] ZAC, SI_ZAC/0024/002/006/00032/AŠ 247, Steletovo pismo je datirano z 8. 6. 1926. Vsa bistvena literatura o Celjskem stropu je zbrana v: Kovačič 2024.
[2] Za več informacij o tem gl.: Kovačič 2024, str. 30–31.
[3] Orožen 1971, str. 416.
[4] StLa., Misz., IÖK Chronologische Reihe, K. 182, H. 30 (IÖK-182-1587-30a): Plankenstein. Pogodba je bila najdena leta 2023, prepis dokumenta je naredil Davor Mlinarič.
[5] Za več podatkov o razvoju stavbne zgodovine Stare grofije glej: Janisch 1885, str. 510; Curk 1958, str. 184–212, Kovačič 2024, str. 30–31.
[6] Curk 1958, str. 194–201. Gl. tudi Stele 1929, str. 35; Stopar 2002, str. 6.
[7] Curk 1958, str. 201–202.
[8] Haas 1857, str. 208.
[9] Potek priprave restavriranja je podrobno opisan v: Smrekar, Sitar, Mladenović, Kovačič 2022, str. 403–411.
[10] Stele 1929.
[11] Temeljna literatura o Celjskem stropu od njegovega odkritja do danes: Stele 1929; Szymanski 1973–1974, str. 215–229; Stopar 2002; Cevc 2002, str. 9–30; Pahor 2008, str. 207–232; Kovačič 2024.
[12] Kovačič 2024, str. 68 s podrobno literaturo.
[13] V 15. in 16. stoletju so bisere pridobivali iz morskih ostrig v Indiji ali Arabiji. Potapljanje za njimi je bilo težko in nevarno delo. Gl. Campagnol Fabretti 2008, str. 31, 33; Harvey 2008, str. 1146; Möller, Mode im 16. Jahrhundert, *Epochs of Fashion and Style*, https://www.epochs-of-fashion.com/kost%C3%BCmgeschichte/mode-im-16-jahrhundert/(26. 11. 2018).
[14] Phillips 1996, str. 89–90.
[15] Vaňková 2017, str. 26.
[16] Za podatke o nazivih in posestih gl. Wißgrill 1795, str. 152–153; Wißgrill 1872, str. 93–96. Za pomoč pri raziskovanju identitete in izvora upodobljenke se zahvaljujem zgodovinarju Davorju Mlinariču. Portret je bil prvič objavljen v: Kovačič 2024, str. 63–64.
[17] Na sliki je upodobljen združen grb družine Concin in družine Rossegg, ki je bil potrjen 24. 4. 1608. Za podatek se zahvaljujem Davorju Mlinariču.

[18] Cevc 2002, str. 25–26. Janez Ambrož Thurn-Valsassina je umrl brez potomcev, njegova soproga Saloma je umrla leta 1617.
[19] Na podlagi napisa sklepamo, da je portret nastal pred smrtjo Janeza Ambroža, najverjetneje leta 1619. Grad Pliberk je še danes v zasebni lasti družine Thurn-Valsassina.
[20] Kovačič 2024, str. 51–52, primerjaj z: Preinfalk 2008, str. 250.
[21] StLa. Landrecht 1317 Thurn (1), Inventaruim 1663. Prepis dokumenta je naredil Davor Mlinarič. Gl. tudi: Pahor 2008, str. 217; Kovačič 2024, str. 50–51.

Viri in literatura:

Steiermärkisches Landesarchiv (StLa.), Misz., IÖK Chronologische Reihe, K. 182, H. 30 (IÖK-182-1587-30a): Plankenstein
Steiermärkisches Landesarchiv (StLa.), Landrecht 1317 Thurn (1), Inventaruim 1663.
Zgodovinski arhiv Celje (ZAC)
SI_ZAC/0024 Mestna občina Celje, AŠ 27, sign. 1873/622
SI_ZAC/0024/002/006/00032/AŠ 247
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (ZRC SAZU, UIFS), Steletovi terenski zapiski

Campagnol Fabretti, Isabella. »The Italian Renaissance«. V: *The Greenwood Encyclopedia of Clothing through World History II: 1501–1800*, ur. Jill Condra. Connecticut-London, 2008.
Cevc, Emilijan. »Celjski strop – mojstrovina še vedno anonimnega slikarja z začetka 17. stoletja.« V: *Acta historiae artis Slovenica*, št. 7 (2002): 9–30.
Curk, Jože. »Stara Grofija.« V: *Celjski zbornik*, št. 3 (1958): 184–212.
Haas, Carl. »Bericht des Landes-Archäologen Hrn. Carl Haas, über seine Bereisung des Herzogtums Steiermark im Sommer d. J. 1856.« V: *Mitteilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, št. 7 (1857): 201–236.
Harvey, Sara M. »The Italian Renaissance.« V: *The Greenwood Encyclopedia of Clothing through World History II: 1501–1800*, ur. Jill Condra. Connecticut-London, 2008, 1146.
Janisch, Josef Andreas. *Topographisch-statistisches Lexicon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen II*. Graz, 1885.
Kovačič, Gabrijela. *Celjski strop, evropska mojstrovina*. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 2024.
Möller, Nina. »Mode im 16. Jahrhundert.« V: *Epochs of Fashion and Style*,
https://www.epochs-of-fashion.com/kost%C3%BCmgeschichte/mode-im-16-jahrhundert/ (26. 11. 2018).
Orožen, Janko. *Zgodovina Celja in okolice I: Od začetka do leta 1848*. Celje, 1971.
Pahor, Daša. »Mojstrovina še vedno anonimnega slikarja iz kroga Vredemana de Vriesa.« V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 44 (2008): 207–232.
Phillips, Clare. *Jewelry. From Antiquity to the Present*. London: Thames & Hudson, 1996.
Preinfalk, Miha. »Grofje Thurn-Valsassina na Koroškem.« V: *Iz zgodovine Koroške. Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, let. 56, št. 2 (2008): 247–264.
Smrekar, Andrej, Mateja Neža Sitar, Ajda Mladenovič in Gabrijela Kovačič. *Matej Sternen: 1870-1949*. Ljubljana: Narodna galerija, 2023.
Stele, France. *Celjski strop. Umetnostno zgodovinska studija o stropu v »Stari grofiji« v Celju*. Celje, 1929.
Stopar, Ivan. *Celjski strop. Razkošje Almanacha*. Celje, 2002.
Szymanski, Stanislaw. »Celjski strop.« V: *Celjski zbornik*, št. 20 (1973–1974): 215–229.
Vaňková, Lenka. »Renesanční šperk.« V: *Podoby a příběhy. Portréty renesanční šlechty*, ur. Olga Klapetková. Kroměříži, 2017.
Wißgrill, Franz Karl. *Schauplatz des landsässigen nieder-oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*, Bd. 2, 145–153. Wien, 1795.
Wißgrill, Franz Karl. »Schauplatz des landsässigen nieder-oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten.« V: *Heraldisch-genealogische Zeitschrift: Organ d. Heraldisch-Genealogischen Vereins »Adler« in Wien*, št. 2 (1872): 93–96.

Dr. Saša Quinzi

Sabotin

Utrinek iz goriške kulturne dediščine v letu Evropske prestolnice kulture Nova Gorica-Gorica 2025

Skalnati greben Sabotina se nad Brdi izrisuje kot okamenel trup v praveku prevrnjene ladje. Okrog njenega premca se še zadnjič »brhko« zasuče Soča, preden se »tožna« in »počasna« izlije v furlansko »plodno ravan«.

Sabotin (it. *Sabotino*) naj bi dobil ime po sv. Valentinu, škofu iz Ternija v Laciju, ki je živel v 3. stoletju. Danes ga poznamo predvsem kot zavetnika zaljubljencev in zaročencev, a se pod njegovo varstvo zatekajo tudi čebelarji, božjastniki in popotniki. Na skrajni vzhodni točki grebena, tam, kjer se pogled na široko odpira v vse nebesne smeri, so svetniku v čast zgradili cerkev. Najstarejši ohranjeni pisni dokument iz leta 1502 sicer omenja samo kapelo Matere Božje, šele v zapisniku vizitacije iz leta 1570 prvič nastopi sozavetnik sv. Valentin. Da je cerkev takrat stala že par stoletij, potrjujejo najdbe arheloškega izkopavanja ostalin cerkve, ki je bila porušena v prvi svetovni vojni. Beneški in padovanski novčiči ter fragmenti fresk njeno gradnjo postavljajo v 14. stoletje, v obdobje gotike segata še poligonalno zaključeni prezbiterij in šilasti lok zakristijskih vrat. Te tvorijo slikovit okvir za panoramsko fotografijo Gorice. Nasproti, na levem bregu Soče, se dviga Sv. Gora, *Monte Santo* za italijanske romarje, *Monsante* za furlanske.

Tako kot Gorica je tudi Sabotin 20. stoletje dočakal brez večjih pretresov, na robu svetovne zgodovine. Ob izbruhu velike vojne, julija leta 1914, se avstro-ogrska dvojna monarhija ni preveč zanašala na nenapadalni pakt, ki ga je sklenila z južno sosedo, mlado Kraljevino Italijo. Zato je izdelala široko zasnovan načrt obrambne linije, ki se je severno od Gorice poslužila strmih bregov Soške doline. V tem načrtu je Sabotin odigral strateško vlogo, saj je ščitil goriško mostišče. Že pred vojno napovedjo Italije, 24. maja 1915, so stekla obsežna dela, ki so vrh gore spremenila v pravo trdnjavo, prepredeno s strelskimi jarki, podzemnimi hodniki in kavernami. Sistem je vojakom nudil primerne pogoje za obrambno vojno in varno zavetišče pred topniškim obstreljevanjem. V zavetju severnega pobočja so iz doline Soče speljali vzpenjačo, ki je bojišče povezovala z zaledjem. S svojimi šeststodevetimi metri nadmorske višine je bil Sabotin tudi nenadomestljiva višinska postojanka, ki je omogočala opazovanje zaledja italijanske fronte. Za Avstrijce neosvojljiva gora je petnajst mesecev kljubovala naraščajočemu valu napadalcev. Padlo jih je več kot osem tisoč. Klonila je šele med 6. soško ofenzivo, 6. avgusta 1916, in 24. istega meseca so italijanske čete vkorakale v Gorico. Zasluge za osvojitev Sabotina je imel polkovnik Pietro Badoglio. Tudi na ta račun so mu kasneje spregledali odgovornosti za neučinkovit odziv na avstrijsko-nemški prodor pri Kobaridu 24. oktobra 1917. Takrat se je kot domine sesedla celotna italijanska frontna črta in boji so se s Soče premaknili na reko Piavo, globoko v notranjost italijanske kraljevine.

V povojnem času je nova italijanska oblast Sabotin razglasila za »sveto zemljo« in Sočo za »sveto reko«. Na Sabotin so vsako leto množično romali vojni veterani, zato so uredili cestni dostop in muzej. V čast osvajalcem pehotne

Mejni kamni po grebenu Sabotina; foto: Carlo Sclauzero

brigade Toscana so postavili bronasti spomenik Toskanskih volkov, ki so ga kasneje uničili. Kot simbol italijanskega raznarodovalnega nasilja ga je na sliki *Rapallo* (1943) ovekovečil Tone Kralj.

Boji druge svetovne vojne so samo oplazili Gorico in Goriško, ki sta svoj davek blokovski delitvi Evrope plačali na Pariški mirovni konferenci (1947). Takrat začrtana meja med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo je Gorico, prvič v svoji skoraj tisočletni zgodovini, odrezala od zaledja, njeno severno predmestje, onstran železniške postaje Bohinjske proge, pa je preraslo v Novo Gorico.

Zaradi svoje dominantne lege je meja zarezala tudi po Sabotinu, ki je postal svojevrstno prizorišče hladne vojne: na južnem, italijanskem delu pobočja so postavili kamnit napis *W l'Italia*, ki se mu je čez mejo zoperstavil *Naš Tito*, čez dan je plapolala jugoslovanska zastava, ponoči so se prižgali reflektorji trikolore. Italija je imela najprej dostop samo do vrha gore (kota 609), po Osimskih sporazumih (1975) pa je pridobila del južnega grebena, od vrha do cerkve sv. Valentina. Nove meje niso začrtali ravno na topografski karti, kot so to storili leta 1947, ampak so sledili cikcakastemu poteku steze. Na grebenu sta tako nastali dve vzporedni stezi, ki sta omogočili patruljiranje meje, ne da bi jo prestopili. Do demokratizacije in osamosvojitve Slovenije je bil Sabotin vojaško območje, nedostopno za civilno prebivalstvo. Danes je »hišna gora« obeh mest, priljubljena pohodniška točka, z muzejem in okrepčevalnico, ki sta urejena v bivših jugoslovanskih karavlah.

Z vrha Sabotina se Gorica in Nova Gorica zdita res ena sama urbana celota, mejni kamni pa nas spominjajo, da gre za somestji, ki sta poklicani, da mejo na novo ovrednotita in osmislita. Skupna kandidatura in imenovanje Nove Gorice za Evropsko prestolnico kulture za leto 2025 je pomemben korak v tej smeri.

Dr. Nina Novak Kerbler

Poznamo samo še glagola nasloviti in naslavljati?

V tem prispevku bomo obravnavali napačno rabo glagolov *nasloviti* in *naslavljati*. Če bi morala izbrati glagol, ki ga v zadnjem času največkrat popravljam pri lektoriranju besedil, bi bil to prav gotovo *naslavljati*. Zdi se, da trenutno nihče več ničesar ne obravnava niti ne govori o čemer koli ipd., vse se samo še *naslavlja*. Kadar pisce besedil sprašujem, kaj so želeli izraziti z omenjenim glagolom, tega ne znajo povedati, odvrnejo samo: »Tako se pač uporablja.« Med neko jezikovno delavnico me je udeleženka presenetila z izjavo: »Veste, glagol *naslavljati* uporabljamo, ker se nam zdi boljši kot *adresirati*.« Iz navedenega je očitno, da uporabniki jezika ali dobesedno prevajajo angleški glagol *to address* ali avtomatizirano uporabljajo oziroma prevzemajo rabo, pri kateri se sploh ne zavedajo prvotnega pomena slovenskih glagolov. V nadaljevanju bomo s pomočjo primerov iz besedilnega korpusa *Gigafida* in različnih besedil, ki sem jih avtorica tega prispevka prejela v lektoriranje (označeni z *), predstavili pomensko napačno rabo obravnavnih glagolov. Navedli bomo tudi glagole, ki se v slovenščini ustrezneje in pravilneje uporabljajo namesto njiju.

Nasloviti in naslavljati

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) sta glagola *nasloviti* in *naslavljati* razložena tako:

naslovíti -ím dov., naslôvil (ī í)

1. *napisati naslov prejemnika pošiljke:* nasloviti pismo; čitljivo, točno nasloviti / pošiljko je naslovil na očeta
2. publ., z oslabljenim pomenom, z glagolskim samostalnikom *izraža dejanje, kot ga nakazuje samostalnik, in njegovo usmerjenost:* nasloviti besede, zahvalo slavljencu; nasloviti govor, prošnjo, zahtevo na ljudstvo; nanje je naslovil kritiko, da so neodločni / članom društva je odbor naslovil posebno okrožnico *je poslal*
3. knjiž. *dati naslov:* avtor pesmi ni naslovil / film so naslovili Lucija ♦ rač. nasloviti celico nekdaj *s številom, simbolom označiti mesto pomnilne celice v pomnilniku računalnika*
4. knjiž. *v nagovoru, ogovoru uporabljati naslov:* naslovil ga je (z) gospod, z gospodom

naslávljati -am nedov. (á)

1. *pisati naslov prejemnika pošiljke:* naslavljati pošiljke / vsa pisma je naslavljal na brata
2. publ., z oslabljenim pomenom, z glagolskim samostalnikom *izraža dejanje, kot ga nakazuje samostalnik, in njegovo usmerjenost:* naslavljati očitke meščanstvu; naslavljati kritike, pohvale na predsednika
3. knjiž. *dajati naslov:* naslavljati pesmi, poglavja / naslavljati slike z abstraktnimi naslovi

4. knjiž. *v nagovoru, ogovoru uporabljati naslov:* naslavljali so ga (z) gospod predsednik; naslavljati koga z doktorjem
Glede na navedeno se obravnavana glagola v slovenskem knjižnem jeziku pomensko pravilno uporabljata s temi pomeni:

- napisati/pisati naslov → *nasloviti pismo*; *pošiljke so pogosto naslavljali na napačno podjetje;*
- dati/dajati, določiti/določati naslov = poimenovati → *avtor pesmi ni naslovil; slike je je naslavljal različno*;
- nagovoriti/nagovarjati → *naslovil ga je z gospod*; *naslavljali so ga z imenom*.

V primerih rabe iz publicističnih besedil, ki so v obeh geslih iz *SSKJ* navedeni pod drugo točko, se *nasloviti* in *naslavljati* v geselskem delu *Slovenskega pravopisa* (SP) že nadomeščata s temi glagoli:

- zahvaliti se/zahvaljevati se → *nasloviti/naslavljati besede, zahvalo slavljencu;*
- hvaliti (koga) → *naslavljati pohvale na predsednika;*
- očitati (komu) → *naslavljati poslancu očitke;*
- kritizirati (koga) → *nasloviti kritiko na pisatelja*.

V *SSKJ* je pri glagolu *nasloviti* naveden samo en primer s priporočilom, da je navedeni glagol treba nadomestiti z glagolom *poslati* → *članom društva je odbor naslovil posebno okrožnico*.

Kdaj je pomensko napačno uporabljati glagola *nasloviti* in *naslavljati*

Helena Dobrovoljc julija 2018 v *Jezikovni svetovalnici* glede uporabe glagola *nasloviti* ali *naslavljati* v novih pomenih piše, da se ta »ne bi zdela problematičn[a], če za ta pomen res ne bi imeli nobene druge ustrezne in uveljavljene sopomenke. A ni tako /.../«. V nadaljevanju predstavljamo primere, v katerih se obravnavana glagola zaradi že navedenih razlogov uporabljata neutemeljeno in pomensko napačno, in navajamo glagole, s katerimi ju nadomeščamo, ker so pomensko ustreznejši.

Nasloviti/naslavljati v pomenu obravnavati, govoriti (o), posvetiti (se)/posvečati (se), osredotočati/osredotočiti, osrediniti/osredinjati se, odgovoriti/odgovarjati ipd.

NAPAČNO	PRAVILNO
Pri tem bom v članku **naslovila** tri vprašanja: 1. Kako lahko metode, uporabljene pri raziskovanju opredelimo z vidika /.../*	Pri tem bom v članku **obravnavala** tri vprašanja: 1. Kako lahko metode, uporabljene pri raziskovanju opredelimo z vidika /.../*
	Pri tem bom v članku [več pozornosti] **posvetila** trem vprašanjem: 1. Kako lahko metode, uporabljene pri raziskovanju opredelimo z vidika /.../*
	Pri tem bom v članku **govorila** o treh vprašanjih: 1. Kako lahko metode, uporabljene pri raziskovanju opredelimo z vidika /.../*

	Pri tem se bom v članku **osredotočila/ osredinila** na tri vprašanja: 1. Kako lahko metode, uporabljene pri raziskovanju opredelimo z vidika /.../*
	Pri tem bom v članku **odgovorila** na tri vprašanja: 1. Kako lahko metode, uporabljene pri raziskovanju opredelimo z vidika /.../*
Čeprav se v praksi nisem soočila s takim primerom in tako vprašanja jezika ni bilo potrebno **nasloviti** /.../*	Čeprav se v praksi nisem soočila s takim primerom in tako vprašanja jezika ni bilo treba **obravnavati** /.../*
	Čeprav se v praksi nisem soočila s takim primerom in se tako vprašanju jezika nisem **posvetila** /.../*
Vključevanje priseljenih otrok v Sloveniji **naslavlja** več dokumentov /.../*	Vključevanje priseljenih otrok v Sloveniji **obravnava** več dokumentov /.../*
	O vključevanju priseljenih otrok v Sloveniji **govori** več dokumentov /.../*
	Vključevanju priseljenih otrok v Sloveniji **posveča** [pozornost] več dokumentov /.../*
	Na vključevanje priseljenih otrok v Sloveniji se **osredotoča/osredinja** več dokumentov /.../*
Čezmejno sodelovanje pri projektu X, ki **naslavlja** prav izzive podnebnih sprememb /.../*	Čezmejno sodelovanje pri projektu X, ki **se osredotoča/osredinja** prav na izzive podnebnih sprememb /.../*
Avtor ironizira drugo vrsto pripovednih pesmi, ki so jih **naslavljali** na vladarje /.../*	Avtor ironizira drugo vrsto pripovednih pesmi, ki so jih **posvečali** vladarjem /.../*

Nasloviti/naslavljati v pomenu vključiti/vključevati, upoštevati ipd.

NAPAČNO	PRAVILNO
Nasprotno se šole z enokulturnim značajem praviloma soočajo z manjšim številom priseljenih otrok oziroma nimajo dolgoletnih izkušenj z **naslavljanjem** kulturne raznolikosti, imajo manj praks, ki **naslavljajo** večkulturnost, oziroma uveljavljajo le predpisane prakse.*	Nasprotno se šole z enokulturnim značajem praviloma soočajo z manjšim številom priseljenih otrok oziroma nimajo dolgoletnih izkušenj z **vključevanjem** kulturne raznolikosti, imajo manj praks, ki **vključujejo** večkulturnost, oziroma uveljavljajo le predpisane prakse.*
	Nasprotno se šole z enokulturnim značajem praviloma soočajo z manjšim številom priseljenih otrok oziroma nimajo dolgoletnih izkušenj z **upoštevanjem** kulturne raznolikosti, imajo manj praks, ki **upoštevajo** večkulturnost, oziroma uveljavljajo le predpisane prakse.*

Avtorici rubrike se iskreno opravičujemo za napako, do katere je prišlo v prispevku z naslovom *Čas je za Tenerife* v prejšnji številki, in sicer v preglednici na strani 45. Pravilna tožilniška oblika je »Tenerife« (namesto napačno navedene »Tenerifu«).

Gre za prakse, ki prevladujejo na šolah, ki tudi sicer ne **naslavljajo** raznolikosti in so nasploh manj vključujoče /.../*	Gre za prakse, ki prevladujejo na šolah, ki tudi sicer ne **vključujejo** raznolikosti in so nasploh manj vključujoče /.../*
	Gre za prakse, ki prevladujejo na šolah, ki tudi sicer ne **upoštevajo** raznolikosti in so nasploh manj vključujoče /.../*
Kako uporabljene metode **naslovijo** kompleksna življenja priseljenih otrok?*	Kako uporabljene metode **upoštevajo** kompleksna življenja priseljenih otrok?*

Nasloviti/naslavljati v pomenu izraziti/izražati

NAPAČNO	PRAVILNO
Sem spadajo na primer uporaba fotografije in fotonovele /.../, predvsem pa kombinacije metod, za katere menim, da uspešneje **naslovijo** kompleksnost življenj in glasov otrok.*	Sem spadajo na primer uporaba fotografije in fotonovele /.../, predvsem pa kombinacije metod, za katere menim, da uspešneje **izrazijo** kompleksnost življenj in glasov otrok.*
Izbrana dela torej **naslavljajo** pereče svetovne probleme, a ne z eksplicitno političnimi sredstvi (Gigafida, *Delo*, 2012)	Izbrana dela torej **izražajo** pereče svetovne probleme, a ne z eksplicitno političnimi sredstvi (Gigafida, *Delo*, 2012)

Nasloviti/naslavljati v pomenu odpraviti, preprečiti ipd.

NAPAČNO	PRAVILNO
Izziv je torej, kako **nasloviti** neenaka razmerja moči v raziskovanju priseljenih otrok?*	Izziv je torej, kako **odpraviti** neenaka razmerja moči v raziskovanju priseljenih otrok?*
	Izziv je torej, kako **preprečiti** neenaka razmerja moči v raziskovanju priseljenih otrok?*

Nasloviti/naslavljati v pomenu poslati/pošiljati

NAPAČNO	PRAVILNO
Če je delničar oziroma družbenik na družbo **naslovil** vprašanje in družba nanj še ni ustrezno odgovorila /.../*	Če je delničar oziroma družbenik družbi **poslal** vprašanje in družba nanj še ni ustrezno odgovorila /.../*
Na Združenje potrošnikov Slovenije **naslavljajo** skoraj izključno vprašanja o tem, kakšna je /.../*	Združenju potrošnikov Slovenije **pošiljajo** skoraj izključno vprašanja o tem, kakšna je /.../*

Glede na navedeno se glagola *nasloviti* in *naslavljati* v slovenskem knjižnem jeziku pomensko pravilno uporabljata v pomenu *napisati/pisati naslov*, *poimenovati/imenovati kaj* in *nagovoriti/nagovarjati koga*. V vseh drugih primerih je treba med glagoli *obravnavati, govoriti (o), posvetiti (se)/posvečati (se), osredotočiti se/osredotočati se, osrediniti se/osredinjati se, vključiti/vključevati, odgovoriti/odgovarjati, upoštevati, izraziti/izražati, odpraviti/odpravljati, preprečiti/preprečevati, poslati/pošiljati itd.* izbrati tistega, ki najbolje izraža to, kar želi povedati pisec besedila ali govorec. Če ta tega ne stori, tvega, da naslovnik njegovega sporočila ne bo razumel pravilno.

Nina Kremžar

Znebiti se rime

V lanskih Vajah v slogu smo se dotaknili nekaterih osnovnih in širših pisateljskih pojmov (dialogi, opisovanje in podobno). Čeprav sem obljubila, da je marsikatera vaja uporabna za pisanje na splošno (kar še vedno drži), so morali biti pisci poezije gotovo iznajdljivejši. Zato se v letošnjih vajah posvečam podtemam, začenši z (lani nekoliko zapostavljeno) poezijo.

Kot rečeno, obilica smernic velja tudi za poezijo – določene (kot je izogibanje klišejem) nekoliko bolj kot druge (npr. ustvarjanje likov in sveta). Logično, pisanje je vendarle nadpomenka, pa vendar se zdi, da se razmerja kdaj obrnejo in se poezija prva kot dežnik razpre nad pisateljevanje. S tem mislim predvsem na to, kako je za mnoge avtorje (med njimi sem tudi sama) ravno poezija vstop v svet pisanja. Morda je zaradi svoje nagnjenosti k izpovednosti poezija za mlade ljudi prikladnejše orodje. Ali pa je njena kratkost manj zastrašujoča (Ciril Zlobec je nekoč rekel, da se je v poezijo zaljubil na prvi pogled, saj so ga nezadržno zvabile njene praznine, ki so bile v primerjavi s črnino proze preprosto privlačnejše). V vsakem primeru se nadebudnemu avtorju kmalu razkrije, da poezija zahteva natančno odmerjene besede, ki se skupaj zložijo popolno kot koščki sestavljanke. Zato verjamem, da so jim, če se avtorji sprva dodobra izpilijo v poeziji, vrata v prozo široko odprta.

A začnimo na začetku. Ko sem kot študentka v sklopu festivala Urška izvedla prvo pesniško delavnico na osnovni šoli, sem učenke najprej vprašala, kaj je zanje poezija. Isto vprašanje sem pogosto zastavila udeležencem kluba kreativnega pisanja (za vse starosti), ki ga organiziramo pri reviji *Nebulae*, kasneje, ko sem začela poučevati, pa tudi gimnazijskim dijakom. Odgovor se prepogosto glasi »besedilo, ki se rima«. Težko bi jim bilo zameriti – ljudje se s poezijo srečamo večinoma v šolskih klopeh, kjer se poučuje kanonska in ne ravno sodobna besedila. Od osnovne šole, ko pridno recitiramo Povodnega moža, do mature, ko se učimo o Byronu, Puškinu, Baudelaireu in podobnih velikanih, beremo večinoma rimane pesmi. Skorajda kruto je torej, ko mlad avtor na kakšni delavnici prebere svojo pesem, mentor pa mu trdosrčno razloži, da se dandanes rimana poezija preprosto ne objavlja. Avtorji so pogosto izgubljeni, celo užaljeni – njihova pesem namreč zveni točno tako, kot mora. Še več, nerimanih besedil ne morejo sprejeti kot poezijo. Te občutke razumem, šla sem skozi podoben proces, ko sem srednješolskemu profesorju slovenščine predrzno pokazala lastne pesmi. Vrnil mi jih je brez komentarja, namesto tega pa sem dobila seznam priporočenega branja in droben napotek, ki ga zdaj tudi sama podajam naprej (in izdam malo kasneje).

Mlademu avtorju, ki piše rimano poezijo in želi v tej zvrsti resno ustvarjati (in tudi objavljati), ne preostane dosti drugega, kot da kapitulira, kakor sem kot gimnazijka uspela storiti sama, k sreči brez hujšega žalovanja (moja ambicija

po izboljšanju je bila vedno močnejša od moje navezanosti na tekste, kar je za pisatelja dobrodošla osebnostno pogojena lastnost). Tiste, ki se od rime trgajo težje, naj spomnim, da rima nikakor ni pogoj, temveč le eden izmed pesniških (zvočnih) postopkov – tako kot asonanca, aliteracija in onomatopoija. Prav tako rimana pesem nima nujno metra (kot sta jamb in trohej) in obratno. A pomembneje je, da rime ne enačimo z ritmom. Ritem se, za razliko od rime, ki je omejena na konec verza, razteza čez celotno pesem.[1] Ritem lahko daje meter, če pa slednjega opustimo, pridemo do verza s sebi lastnim, specifičnim ritmom (t. i. slavni prosti verz). Če nam pesem, ki ni rimana, ne zveni kot poezija, je težava zlahka rešljiva – prebrati je treba čim več sodobne poezije in razviti posluh za prosti verz. Če pišemo v rimi, to že nekako dokazuje, da imamo razvit posluh za poezijo in lahko sedaj uho hitro privadimo na nove melodije.

Drug problem rime je, da je to postopek, ki je svoj vzpon in razcvet doživel v preteklosti, potem pa se je počasi izrabil – vse izrabljeno je klišejsko, za klišeje pa v poeziji ni prostora. Poleg tega bo vsaka rimana pesem odzvanjala v tradiciji velikih mojstrov, ki se jim verjetno ne želimo postavljati po robu. Današnji čas ni čas Prešerna in najboljša poezija vedno odraža ravno trenutek, v katerem nastaja, čim bolj živo in iskreno.

1. vaja:

Poiščemo pesem v prostem verzu (po možnosti tako, ki nam je všeč), jo (večkrat) preberemo na glas in skušamo zaslediti njen unikatni ritem. Predlagam »Ljubezensko pesem J. Alfreda Prufrocka« T. S. Eliota, ki mojstrsko prepleta tradicionalni metrični in prosti verz.

2. vaja:

Za to vajo moram izdati napotek mojega profesorja: »brez inverzije«. Iz ene od svojih rimanih pesmi izločimo najprej (skoraj gotovo prisotne) inverzije (= vsak obrat naravnega besednega vrstnega reda) – namesto *dlan jo bolela je* napišemo *bolela jo je dlan*. Potem se znebimo še rim. Pesem napišimo na novo, morda v obliki kratkega odstavka (sporočilo ohranimo, besede po potrebi spremenimo, da je sporočilo čim bolj neposredno), in v drugem koraku razdrobimo na verze (moral bi nastati prosti verz). Preostane nam le, da ob glasnem branju razmišljamo o odnosu med ritmom in vsebino.

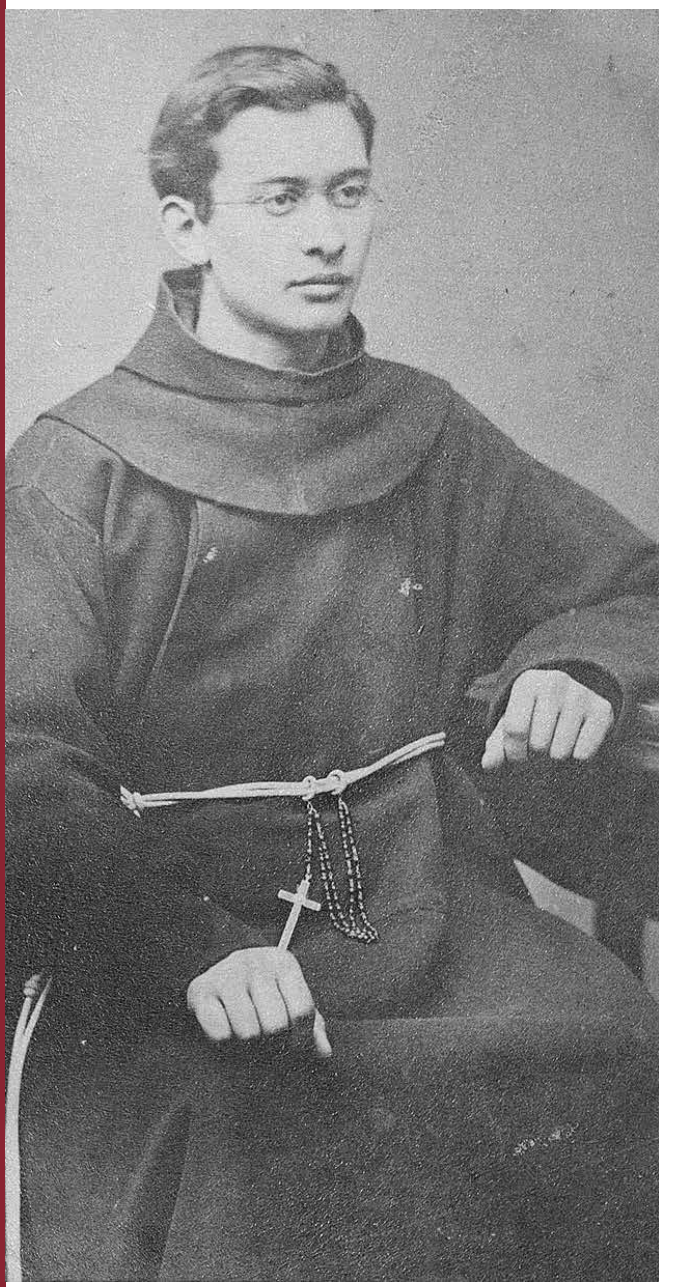
3. vaja:

V branje predlagam zbirko Milana Jesiha *Maršal*, ki kljub vsemu dokazuje, da se v rimi še vedno da pisati, da pa nujno zahteva sodobnejši pristop (v Jesihovem primeru gre za ironijo).

[1] Bistveno podrobnejšo in bolj poglobljeno razlago najdete v študijah o prevajanju poezije z naslovom *Salto Immortale* Borisa A. Novaka.

Dr. Aleš Nagode

P. Hugolin Sattner in njegova duhovna oporoka, kantata *V kripti sv. Cecilije*

Vir: Wikipedija

V navadi je, da se spominjamo okroglih obletnic rojstva ali smrti velikih osebnosti, ki so s svojim delovanjem zaznamovale življenja mnogih. Včasih se zazdi, da so ti dogodki le preživeta oblika spominjanja na pozabljene ljudi iz daljne preteklosti, katerih dosežki in stvaritve so nepreklicno ujete v minulosti in ne morejo več tekmovati s sodobnim »vrlim novim svetom«, polnim vsakodnevnih bleščečih presežkov. Kaj lahko torej p. Hugolin Sattner, od čigar smrti je preteklo leto minilo 90 let, še da sodobnemu človeku? Kaj lahko s svojim življenjem in glasbenimi deli pove sodobnemu duhovniku, znanstveniku in umetniku?

Njegovo življenje se je začelo v srečnih okoliščinah. Rodil se je v Kandiji pri Novem mestu, kot prvi otrok nemško govorečega avstrijskega poštnega uradnika in slovenske matere. V družinskem okolju je spoznal obe ljubezni, ki sta določali tok njegovega življenja. Najprej ljubezen do Boga, ki se je izkazovala v globoki vernosti vseh družinskih članov in je dala družini dva duhovna

poklica. Potem pa tudi ljubezen do glasbe, ki je izpolnjevala prosti čas njegovega očeta, dejavnega ljubiteljskega pianista in violinista. Mladi Franc, to je bilo njegovo krstno ime, se je kmalu učil violino in klavir, pel v pevskem društvu, pel in orglal v cerkvi, igral v ljubiteljskem orkestru in dijaškem godalnem kvartetu. Vse te glasbene vtise je dopolnjevalo vsakodnevno domače muziciranje, pri katerem so se Sattnerjevim pogosto pridružili boljši novomeški glasbeniki.

Svoje znanje o veri, svetu in umetnosti je poglabljal s šolanjem v novomeških frančiškanskih šolah, zlasti v gimnaziji. Tam je ob zgledu nekaterih izjemnih redovnikov in izobražencev – zlasti je nanj vplival p. Inocenc Gnidovec – v sebi zaslišal Božji klic. Po končani šesti gimnaziji je stopil v frančiškanski red, preživel noviciat v Nazarjih ter dobil redovno ime Hugolin. Gimnazijo je dokončal v Gorici ter nato tam nadaljeval študij v bogoslovju. Bivanje v Gorici pomeni tudi začetek njegove zborovodske in skladateljske poti. Prevzel je orglanje in vodenje petja v samostanu, v samostanskem rokopisnem glasilu *Vijolica* pa je objavil svoje zgodnje skladateljske poskuse. Bogoslovne študije je končal v Ljubljani, kjer je leta 1874 opravil večne zaobljube in bil še istega leta posvečen. Njegova prva službena pot ga je vodila v domače Novo mesto, kjer je postal organist, učitelj na ljudski šoli in učitelj petja na gimnaziji. Ob številnih pedagoških in dušnopastirskih obveznostih je hitro obnovil šolski zbor. Zaradi naravne resnobnosti in globoke pobožnosti se je navdušil za ideje cecilijanskega gibanja. Bil je med ustanovitelji Cecilijinega društva, ki si je prizadevalo za kvalitativno in stilno izčiščenost cerkvene glasbe. Za njegove cilje si je prizadeval kot dolgoletni odbornik in večkratni predsednik društva, pisec knjižice *Cerkvena glasba kakošna je in kakošnja bi morala biti*, dopisnik za revijo *Cerkveni glasbenik* in nenazadnje kot skladatelj številnih cerkvenih skladb, v katerih je bil uresničen cecilijanski ideal primerne cerkvene glasbe.

Bogato in z glasbenim delom prežeto obdobje Sattnerjevega bivanja v Novem mestu se je končalo leta 1890, ko je bil prestavljen v Ljubljano, kjer je preživel svojo nadaljnjo življenjsko pot. Ob duhovniški službi in opravljanju številnih odgovornih nalog v samostanu in frančiškanski provinci je preostanek svojega časa posvečal predvsem glasbi. Vodil je pevski zbor frančiškanske cerkve Marijinega oznanjenja, ki je veljal za enega najboljših na Slovenskem, skladal, pisal strokovne članke o cerkveni glasbi, izpopolnjeval svoje teoretično znanje ter z nasveti in znanjem sodeloval pri gradnji novih orgel širom po Sloveniji.

Glasbeni vtisi s potovanja na Dunaj leta 1902 pa so ga spodbudili, da je začel tudi temeljito in sistematično študirati kompozicijo pod mentorskim vodstvom Mateja Hubada. Plod tega študija je bila izjemna poglobitev njegovega glasbenega sloga. Ob tehtnih zborovskih skladbah je po letu 1909 v izredno kratkem času komponiral niz večjih vokalno-instrumentalnih del. Prva je bila kantata *Jeftejeva prisega*, leto kasneje slovita *Missa Seraphica*, ki je imela pomemben mednarodni odmev, leta 1912 prvi oratorij na slovensko besedilo *Assumptio Beatae Mariae Virginis*, leta 1913 kantata *Oljki*, dve leti kasneje kantata *Soči* in v začetku dvajsetih let kantata *V pepelnični noči*. Svoje skladateljsko delo je leta 1927 kronal z duhovno opero *Tajda* ali *Kompositeljski romarji*.

Kantato *V kripti sv. Cecilije* je Sattner zložil leta 1931, kot zadnje od svojih vokalno-instrumentalnih del. Nastalo je v času, ki je Sattnerju na eni strani prinašal številna javna priznanja in počastitve ter dokaze odmevnosti njegovih del, na drugi strani pa je vedno izraziteje čutil težo starostnih tegob. Prizadeli sta ga smrti brata in sestre, vedno bolj pa mu je postajala tuja tudi slovenska stvarnost, ki je vedno bolj drsela v balkansko zaostalost. A v svojih izjavah, ki jih moremo razbrati iz redkih ohranjenih pisem, sprejema vse slabo kot Božjo preizkušnjo, se zahvaljuje Bogu za vse dobro, resnično in lépo ter se vedno pogosteje z vedro pomirjenostjo vrača k misli na smrt.

Besedilo pesnika p. Krizostoma Sekovaniča, napisano za kantato, je bilo Sattnerju brez dvoma blizu. Najprej zato, ker je bil tudi zanj obisk kripte sv. Cecilije leta 1889 posebno globoko duhovno doživetje. Na drugi strani pa tudi zato, ker pesnikovo besedilo tako idealno povzema njegov pogled na razmerje med vero in umetnostjo. Sattner je besedilo prelil v glasbeni tok, ki tesno sledi pripovedi. Posamezni odseki tekoče prehajajo eden v drugega in poslušalca vodijo skozi vsa tri temeljna vzdušja kantate: meditacijo na grobu sv. Cecilije, vizijo svetnice in zaključno molitev. Celotna glasbena podoba skladbe jasno razkriva, da se je Sattner neposredno pred njenim nastankom ukvarjal z glasbenim gledališčem. Glasbeni tok sproščeno niha med skoraj glasbeno-dramatsko zasnovo in izrazno poudarjenimi liričnimi vrhunci. Melodika je pretežno deklamativna in se sproti odziva na vsebinska težišča v besedilu z ustreznimi intervalskimi poudarki. Pomembno vlogo ima tudi kromatizirana harmonija, ki z izraznimi zgostitvami prispeva k stopnjevanju napetosti ključnih mest. Njeno barvitost podpira tudi premišljena in bogata instrumentacija.

Kantata *V kripti sv. Cecilije* je nekakšna duhovna oporoka skladatelja. Njegovo razumevanje sveta in glasbene umetnosti je bilo utemeljeno na globoki veri. V spisih in delovanju prepoznamo pogled na svet, ki je v tradiciji srednjeveške filozofske misli stremel k ravnovesju dobrega, resničnega in lepega. Svoje delovanje je razumel kot službo Bogu v izpolnjevanju njegovega stvarjenjskega in odrešenjskega načrta. Posvetil ga je ljubezni do bližnjega, ki jo je razvijal s svojim dušnopastirskim in pedagoškim delovanjem, in ljubezni do naroda, med katerega ga je Bog poslal. Posvetil ga je iskanju znanja, s katerim je celo življenje izpopolnjeval svoje sposobnosti služiti Bogu in bližnjemu. In končno, posvetil ga je iskanju lepote, ki jo je našel v glasbi, pa tudi v spomenikih likovne umetnosti ali neokrnjeni naravi. V svojem delovanju je dogorel pred 90 leti, ko se je na koru prehladil in usodno zbolel. Smrt je pričakal vedro in z zaupanjem v Božjo ljubezen. V zadnjih trenutkih življenja je ob njem prisotnega Zorka Prelovca prosil, da z njim zapoje gregorijansko alelujo.

Kantata* V kripti sv. Cecilije *je nekakšna duhovna oporoka skladatelja. Njegovo razumevanje sveta in glasbene umetnosti je bilo utemeljeno na globoki veri. V spisih in delovanju prepoznamo pogled na svet, ki je v tradiciji srednjeveške filozofske misli stremel k ravnovesju dobrega, resničnega in lepega.

Aleš Čeh

Angelska gostija

V letu 2025 bomo v Zvonu *predstavili šest izbranih filmov, ki so jih kot svoje najljubše izbrali bodisi veliki cerkveni dostojanstveniki bodisi Vatikan kot institucija. Pri tem se ne bomo omejili samo na umetniške filme, pač pa bomo med drugim obravnavali tudi športno dramo, vestern in animirani film. Fotografije, ki bodo spremljale besedila, so zajete neposredno iz izbranih filmov.*

Za *Babettino gostijo*, leta 1987 prvič predvajani danski film o francoski kuharici Babetti, ki se pred francoskim revolucionarnim obdobjem 19. stoletja zateče v protestantsko vasico, je papež Frančišek dejal, da je njegov najljubši film. V apostolski poslanici *Amoris Laetitia* ga je interpretiral kot hvalnico dobroti do sočloveka, v kateri prepoznava predokus nebes. S tem je *Babettina gostija* postala prvi film, ki je bil omenjen v papeškem dokumentu, kar je po svoje nenavadno – prvič, ker film prikazuje protestantsko skupnost, tematizacije katoličtva pa ne vsebuje, drugič pa, ker je glavno sporočilo filma hvalnica tuzemeljskega in ne posmrtnega življenja, prav tako pa je hvalnica majhnih (a sladkih) človeških užitkov.

Film spremlja življenje v majhni, nekoliko zatohli danski protestantski vasi, ki jo vodi strog pastor. Ker so življenjski nazori vasice zapriseženi revščini, asketski življenjski skromnosti in strogi pobožnosti, je vas siva, v njej ni smeha in drugih sledov življenjske, človeške sreče. Prebivalci se bojijo uživati v kakršnikoli radosti, ki jo daje zemeljsko življenje, saj so prepričani, da je uživanje v zemeljskih radostih pot do greha in posledično pekla. Ko pastor umre, so v vodenje protestantske skupnosti prisiljene njegove hčere, ki imajo za sabo precej tragično odraščanje, saj je njihov oče do konca odganjal njihove snubce, kljub dejstvu, da so se prav vse sprva želele poročiti in so se za njihove roké zanimali častivredni moški.

Hčerke protestantsko skupnost skorajda brez sprememb ali posodobitev vodijo po viziji očeta, s tem pa podaljšujejo agonijo nezadovoljnih bogaboječih prebivalcev. Lahko bi rekli, da gre za obliko anti-idile, prostora, ki se skuša od idile namerno oddaljiti in slednjo celo dojema kot nekaj slabega. Etos trpljenja in vzdržnosti kot najvišjega življenjskega smisla pripovedne like v filmu oddalji od možnosti za celostno življenjsko srečo, dokler se naenkrat ne znajdejo ostareli, utrujeni in kronično osamljeni.

Tako kot v idilo marsikdaj vkoraka neznanec, ki občutek idiličnosti razlomi, je to očitno možno tudi v anti-idili. V vas se preseli Parižanka Babette, virtuozna kuharica, ki v zameno za streho nad glavo in življenjem v skupnosti prevzame gospodinjska opravila pri sestrah in kasneje tudi vaških praznovanjih, kolikor jih temačna vas sploh premore. S svojim okusom za kuhinjo rahlo izboljša sicer puste in blede jedi, zato si pridobi naklonjenost skupnosti, ki sicer na zunaj deluje, a se v niansah kaže vse več razpok in razkolov med sosedi. Med nekdanjimi prijatelji je polno razprtij, nesrečni zaljubljenci se za hrbtom obrekujejo, kot megla se po ulicah širi tudi zavist.

V ključnem trenutku filma Babette zmaga na francoski loteriji, s tem pa zasluži dovolj denarja, da bi se lahko končno vrnila v Pariz, kjer že nekaj časa ne divja več revolucionarno neurje. Zaradi zmage zaprosi sestre, ali lahko ob obeležju stote obletnice rojstva pokojnega pastorja, ki je ustanovil njihovo skupnost, pripravi posebno večerjo. Sestre sprejmejo njeno ponudbo, a so do priprave hrane skeptične. Babette namreč v vas naroča številna živila, ki delujejo sumljivo draga in eksotična, kar se ne sklada z njihovimi utilitarnimi vrednotami. Babette v vas tako denimo pripelje živo želvo, kup prepelic, kaviar, fige, za nameček pa še pregrešno drag konjak. Pod njenimi prsti več dni nastaja kompleksno, eksotično kosilo, ki vzbudi radovednost med vaščani. Slednji se gostije veselijo, sestre, ki Babette konec koncev nudijo streho nad glavo, pa se do vsega skupaj še naprej obnašajo zadržano, saj veličastno pogostitev dojemajo kot še enega v seriji grehov, ki kot Lucifer prežijo, da zapeljejo in uničijo njihovo skupnost. Gostijo sicer po medsebojnem pregovarjanju nazadnje dokončno odobrijo, a vaščanom ob strani ukažejo, da naj hrane med gostijo ne hvalijo in nasploh ne kažejo nobenega užitka med obrokom, pač pa ga pojejo v tišini, popolnoma resnih in stoičnih obrazov.

Med gostijo pa se zgodi čudež življenja. Siva skupnost v hrani, torej povsem človeški stvari, najde Boga. Ko okusijo mojstrsko pojedino, se njihova srca omehčajo – in čeprav hrane dejansko nihče ne pohvali, si vaščani med pojedino subtilno, v tišini odpustijo grehe drug drugega, zakopljejo bojne sekire, se znova zaljubijo. Gledalec dobi občutek, da je nad mizo prišel Sveti Duh, ki je nazadnje razsvetlil temo vasi. Med slavnostnimi gosti je tudi general danskega dvora, ki komentira, da je podobno gostijo nekoč jedel v slavni pariški restavraciji, kar nam na poetičen način daje vpogled v Babettino preteklost in žrtev, ki jo je kot begunka morala opraviti. Motiv begunstva je v filmu sicer v ozadju, a je vseeno izpeljan na zelo dostojanstven način, saj pokaže medsebojno toleranco Babette in protestantske skupnosti, obenem pa je gledalcu jasno, da mojstrska kuharica kljub vsem letom, ki jih tam preživi, ostaja nekje »onkraj« skupnosti, ne pa popolnoma usklajen del nje.

Ko je pojedina končana, se sestre pričnó poslavljati od Babette, saj so prepričane, da se bo vrnila v Pariz, a jim ta v končnem zasuku razkrije, da je ves svoj denar porabila za gostijo. Ostal ji ni niti cent, saj je hrano pripravila kot v že omenjeni slavni francoski restavraciji, kjer je nekoč delala in kjer je bila večerja rezervirana samo za višji sloj. »Sedaj boš revna do konca življenja,« ji zmedeno pove ena izmed sester, a Babette se besedam upre, saj po njenem umetnik ni nikoli reven. Film s tem nagovori tudi tematiko ustvarjalne svobode. V diskurzih o umetnosti radi rečemo, da je naloga največjih umetnikov premikati meje – a najraje imamo, če se premikajo meje drugih ljudi, če kdo želi premakniti naše, pa se počutimo izdane, celo ponižane. Babettina pojedina preseže asketske meje ob gostiji zbranih vernikov in ljudstvu omogoči izkušnjo harmonije in

Francoska kuharska mojstrica v skromni kuhinji pripravlja nepozabno večerjo.

Skupnost med obedom ostane resna. Prizor je odet v črnino, v kateri pa kot kontrast izstopa svetloba sveč. Med obedom se po filmski interpretaciji papeža Frančiška prigodi čudež Svetega Duha.

lepote, ki je morda prej niso poznali, hrana pa postane celo metafora za zakramentalnost, povezavo med zemeljskim in duhovnim, nebeškim.

Film *Babettina gostija* sem si vedno interpretiral kot delo, ki slavi zemeljske in življenjske radosti ter gledalcu sporoča, da si lahko dovoli uživati tudi tuzemeljsko življenje. *Babettina gostija* je film o osebi, ki osiveli skupnosti odpre oči za zemeljsko življenje in jim s tem daje tudi odgovornost. Sporočilo filma je po mojem mnenju jasno: ljudje imamo odgovornost, da življenja na tem svetu ne zanemarjamo in tlačimo, pač pa ga živimo z veliko začetnico. Babette ni asketinja, temveč predstavlja umetniško, skorajda hedonistično kulturo (navsezadnje je delovala kot kuharica za najpremožnejše pariške aristokrate), ki v drugih ljudeh zbudi prej nasilno potlačeno hrepenenje po užitku.

Posebej pohvale vredno je, da je to sporočilo ubesedeno s tako preprosto zgodbo skoraj brez dialogov in pompoznih scen, ki jo je pred filmsko priredbo v obliki kratke zgodbe zapisala Karen Blixen pod psevdonimom Isak Dinesen, sicer ena najzanimivejših skandinavskih pisateljic. Njena dela je literarna zgodovina v 21. stoletju pričela ponovno vrednotiti in jim po več desetletjih dalo ponovno veljavo. Po njenih romanih so posneli tudi uspešen film *Moja Afrika* (1985), še bolj znana pa so prerekanja komisij za podelitev Nobelove nagrade, za katero je bila večkrat nominirana. Za časa njenega življenja zvečine skandinavska komisija ji je nagrado namreč odrekala, saj so se bali kritik nepotizma, češ da nagrajujejo svojo rojakinjo.

Philip Kosloski, ki na izvirni strani angleške Aleteie večkrat piše o filmih, je interpretiral papeževo navdušenje nad filmom kot klic odprtja Svetemu Duhu. Zapiše, da smo včasih v skušnjavi, da bi okrog svojih prepričanj zgradili zid in se osredotočili na pravila, ki si jih je izmislil človek, postali z njimi obsedeni, tudi ko ta pravila izgubijo povezanost s srcem evangelija. Srca je potrebno odpreti za čudeže, čeprav tako drobne (in človeške), kot je virtuozna pojedina.

Ob koncu pričujočega zapisa bi si dovolil še krajšo osebno noto. Film je zaradi sivih, rjavkastih barv obogaten s posebnim nostalgičnim občutkom. Pri prizoru končne pojedine pa se človeku kar obujajo spomini na vse družinske ali prijateljske pojedine, ki jih je imel v življenju in ob katerih je z ljudmi, ki so sedeli ob njem, stkal posebno vez. Sredi pisanja prispevka, ki ga pravkar berete, me je poklicala mama in mi povedala, da je rahlo nepričakovano umrla moja babica. Slednji zapis sem za nekaj ur pustil na miru, a nato sem sedel za računalnik in ga še pravočasno dokončal za oddajo uredništvu. Babettina gostija nas uči o pomembnosti vezi, prijateljstev, družine in smeha, ki se med družinskimi in drugimi kosili širi nad mizo. Govori nam: dovolimo si biti človeški.

V spomin na babico Marijo (1937–2025)

Ddr. Igor Grdina

Pravila molka

V Orwellovem romanu *1984* je prikazano gospostvo nad zgodovino: svet kar naprej nastaja v novi izdaji. Tudi za nazaj. Ne spreminja se zgolj slika nekdanjosti, temveč celo preteklost sama.

To ni bil fantastičen izmislek: v Sovjetski zvezi so spreminjali vse. Tudi emblematične fotografije vodstva. Enciklopedični priročniki so bili izrazito »dinamični«: strani z nekaterimi gesli je bilo treba potem, ko je v političnih višavah zapihal »reformirani« veter, zamenjati, druge pa so bile v različnih izdajah bistveno predrugačene.

Jugoslavija je po letu 1948 zatrjevala, da se je bistveno razlikovala od Sovjetske zveze. Vendar pa je to res bolj v kolikostni razsežnosti določenih pojavov, manj pa v kakovostni. Milovan Djilas je bil za svoje podvige med drugo svetovno vojno narodni heroj le od konca novembra 1953 do srede oktobra 1957. Njegove zasluge za režim so bile potem, ko je bil obsojen na zaporno kazen zaradi izdaje knjige *Novi razred*, očitno razveljavljene. Tako je bilo pokazano, da so jugoslovanski narodni heroji lahko le tisti, ki trajno koristijo komunistični oblasti. Tega nezapisanega pogoja Djilas po svojem prestopu med demokratične socialiste ni več izpolnjeval. Za komuniste je bilo pomembno, da zgodovino človeštva nemudoma zapeljejo na marksistični kolovoz. Gnala jih je neusmiljena logika: če je cilj znan, nima smisla, da bi se mudili z demokracijo, v kateri lahko ljudje mislijo in rečejo, kar hočejo. Ubrali so najkrajšo – z miljniki terorja in prisile zaznamovano – smer. Seveda pa je imel tudi Djilas dobre razloge, da je kritiziral svoje (nekdanje) tovariše: menil je, da po poti, ki so jo ubrali z vzpostavitvijo usmerjevalno-nadzorovalnega novega razreda, ne bodo uresničili marksističnih postavk. Znani disident se je h končnemu cilju podal po drugi – položnejši – poti, kakor so se njegovi soborci.

V Sloveniji je bil režim po drugi svetovni vojni zelo oster. Kljub temu pa so se oblasti na volitvah jeseni 1945 soočile celo s polomom svojih kandidatov v radgonskem in lendavskem okraju, čeprav proti njim tudi tam – kakor povsod drugod – ni kandidiral nihče. A na splošno je pritisk dal želene rezultate. V Murski Soboti – kjer so 23. julija 1945 priredili javno obešanje treh pristašev hungarističnega gibanja oziroma Stranke puščičastega križa, nadaljnja dva pa sta bila ustreljena ob pokopališču – je bil za skupščinskega zastopnika brez težav izvoljen pisatelj Miško Kranjec, ki je že v kraljevski Jugoslaviji agitiral za komuniste in hvalil Sovjetsko Rusijo. Njegov kolega Ferdo Godina, ki je kandidiral v Lendavi, se je lahko podal v državno skupščino samo zato, ker na zmagoviti ne-listi ni bilo nikogar.

Vendar pa Kranjcu politični uspeh ni prinesel sreče. Kljub vztrajnemu zagovarjanju marksističnih načel in sodelovanju pri režimskem obračunu

z Edvardom Kocbekom so bili vodilni partijci v Ljubljani z njim precej nezadovoljni. Ko se je poskusil v pisanju »velikega teksta«, ki bi obravnaval podvige jugoslovanskih revolucionarjev med (drugo) svetovno vojno na domačih tleh, je doživel celo popolno nezaupnico: tetralogija *Za svetlimi obzorji* je obstala pri 4 zvezkih, ki pa predstavljajo samo prvi dve knjigi. Druga polovica pripovedi o Štirinajsti diviziji je odpadla, ker se je nekaterim »odgovornim tovarišem« zdelo povsem neprimerno, da to tematiko obravnava pisec, ki je ne pozna iz prve roke. Za tekst se je zainteresirala celo politična policija, v katere registraturah je – podobno kot prvotni rokopis iz novel sestavljenega romana Vladimirja Kralja *Mož, ki je strigel z ušesi* – poniknil del nadaljevanja. Literarni teksti so kar pogosto izginjali tudi v jugoslovanski Sloveniji, ne samo v Sovjetski zvezi in njenih satelitih. Ljudska demokracija, ki jo je prakticiral svet vzhodno od Zahoda, se je od navadne razlikovala približno toliko kot električni stol od običajnega. Na Poljskem in v drugih deželah, kjer je bila pred letom 1989 razširjena ta krilatica, je bila vsakomur znana tudi njena najgloblja utemeljitev. Lenin je namreč učil, da je komunizem sovjetska oblast plus elektrifikacija …

Po letu 1948 se je nadzor nad mislimi in besedami v Sloveniji še intenziviral, kar je bila posledica premikov v širšem prostoru. V coni A Svobodnega tržaškega ozemlja je bila maršalu Titu zvesta (pro)komunistična frakcija mnogo šibkejša kot tista, ki je podpirala resolucijo Informbiroja. Tako ni bilo samo pri italijanskih, temveč tudi pri slovenskih partijcih. Edvard Kardelj je pozneje – leta 1970 – svojim tovarišem razlagal, da so se v tistem času s sodbami dejansko bojevali proti nekaterim političnim tendencam. Ne proti nezakonitostim. Komunisti, ki brez permanentne vojne preprosto niso znali živeti – če jim je zmanjkalo drugače mislečih sovražnikov, so se brez pomisleka zakadili v svoje sopotnike in celo privržence –, pa so v obračunih uporabljali še drugačne prijeme: nekatere ljudi so kaznovali samo administrativno ter jih pošiljali v svoja delovna taborišča. Tisti, ki so doživeli zgolj nepričakovano upokojitev ali karierno nazadovanje, so jo odnesli še poceni.

Mnogi slovenski vitezi peresa so bili zmleti v žrmljah komunističnega sistema. Krščanski socialist Tone Čokan je bil umorjen že junija 1942, njegova zavratna smrt v partizanih pa je še dandanes enako skrivnostna kot tedaj, ko je po njem sredi povojnega Pariza obiskovalce iz Jugoslavije spraševal Paul Claudel. Tudi Stanko Vuk je padel pod streli ljudi, katerih soborec naj bi postal; marca 1944 je bil ubit skupaj z ženo Danico, čeprav je bil kot obsojenec na drugem tržaškem procesu več kot očitna žrtev Mussolinijevih »snoparjev«. Ludvika Mrzela so med vojno poslali v koncentracijsko taborišče nemški nacionalsocialisti, v miru pa jugoslovanski komunisti. Lovro Kuhar, čigar dela so v Trstu tiskali tudi Stalinovi pristaši, ni smel na Češkoslovaško, kjer bi za okrepitev od posledic trpljenja v času gospostva kljukastega križa porabil s pisateljevanjem prislužene honorarje. Prav tako je pomenljivo, da Alojzu Gradniku, ki je kot sodnik jugoslovanske kraljevine vestno preganjal hrvaške nacionaliste in komuniste, spomladi 1945 ni nihče priskočil na pomoč enako učinkovito, kot mu je v Zagrebu

ob nastanku Pavelićeve države italijanski konzul Giovanni Gobbi: njegov dopis ustaškemu »doglavniku« Miletu Budaku je slovenskemu ustvarjalcu prihranil leta težke ječe. Pri pesniku se je po vojni oglasil le Josip Vidmar ter mu napovedal bridke čase javne nepozornosti. Pa še za to se je moral kritik verjetno pošteno potruditi, saj je Boris Kidrič menil, da bo treba nekatere literate – »kaline« – šele naučiti pravega petja …

Oblast je po drugi svetovni vojni literaturo dojemala kot področje za dirigirano prevzgojo ljudi. Dušan Pirjevec, ki mu je bila zaupana skrb za partijsko agitacijo in propagando, je pokazal, kakšna je kulturna raven novih oblastnikov. V *Ljudski pravici* je 22. januarja 1946 zaneseno – na trenutke pa tako zmedeno, da je razburil celo v komunistični hierarhiji mnogo višje stoječega Kidriča – razlagal, kako se vrsta največjih duhov človeštva začenja z Demokritom, končuje pa s Stalinom. Povezovanje Marxa in Danteja ter Shakespeara z Maksimom Gorkim je sodilo med manj drzne dele njegovega direktivno obarvanega teksta. Zato pa je bilo opaznejše njegovo naročilo, da mora prihajajoči Prešernov teden zanimati v prvi vrsti sindikate! Goreči komunist je potem še pribil, da velikanu slovenske besede ne gre izkazovati ne ljubezni in ne spoštovanja, temveč da je treba z njegovimi mislimi in spoznanji seznanjati ljudske množice.

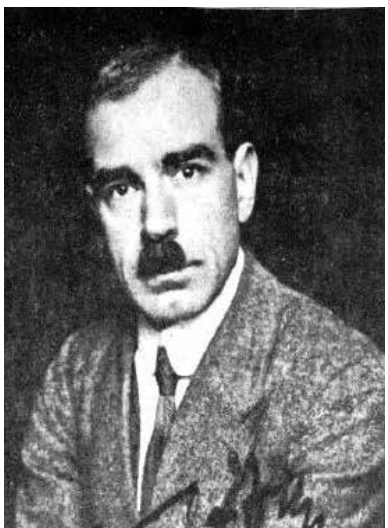
Oblast je po drugi svetovni vojni literaturo dojemala kot področje za dirigirano prevzgojo ljudi.

Partijski organi so z naravnost groteskno pozornostjo do detajlov usmerjali tudi recepcijo literarnih del. Ko toliko in toliko let pozneje neuki ljudje globokoumno razglabljajo, zakaj za liriko Ade Škerl po drugi svetovni vojni ni bilo posluha, spregledujejo bistveno: sredi februarja 1951 je zunanji minister in podpredsednik jugoslovanske vlade Edvard Kardelj - Birk naročal svojim tovarišem, da je treba »dušiti« njen glas – češ da piše enako »kisle pesmice« kakor Marička Žnidaršič. Se je pa tedaj šef ideolog jugoslovanskega politbiroja, kot je pri predstavitvi rezultatov raziskav komunistične kulturne revolucije z nemalo ironije poudaril Aleš Gabrič, zavzel za rehabilitacijo nekoč zelo priljubljene ljudske igre Karla Morréta *'s Nullerl*, ki je bila na Slovenskem znana pod podomačenim naslovom *Revček Andrejček*.

V takšnih razmerah je bilo v kulturi mogoče dobesedno vse. V nemilosti se je med mnogimi drugimi znašel tudi Fran Albreht, ki ga je doletel celo naknadni izgon iz ustanovnega sestanka Protiimperialistične fronte. Da je bil na njem, je Josip Vidmar zabeležil v knjigi *Srečanje z zgodovino*. Izšla je leta 1963, kar pomeni, da je bila napisana še v času Albrehtovega življenja. Pozneje tudi Vidmar svaka Župančičeve soproge Ane ni več omenjal med udeleženci sestanka, ki ga je aprila 1941 sam gostil. To niti ni posebej čudno, saj se njegova pričevanja o tem dogodku razlikujejo tudi v drugih elementih. Srečanje je umeščal tako na soboto – tj. na 26. april 1941 – kakor na naslednji dan. Posamični udeleženci naj bi po enem poročilu prihajali na

sestanek v enournih razmikih, po drugem pa v pol krajših intervalih. Na ta protislovja, ki misterizirajo ustanovitev Protiimperialistične fronte, je v zadnjih letih Jugoslavije opozoril Dimitrij Rupel. Je pa tudi sam Vidmar septembra 1980 v Sežani dal vedeti, da so »vse velike stvari [...] zavite v megle[.]«

Glede na to, da je bil Fran Albreht nosilec Partizanske spomenice 1941 in da že zaradi starosti – rojen je bil 17. novembra 1889 – ni mogel postati eden od tedaj še redkih gverilskih bojevnikov, je očitno, da si je moral odlikovanje, ki je bilo do leta njegove smrti, tj. 1963, podeljeno le 27.629 osebam, prislužiti drugače. Njegovo urednikovanje oddajam radija Kričač gotovo ni bilo razlog za visoko počastitev. Če bi bilo, bi moral odlikovanje dobiti tudi Prežihov Voranc, ki je opravljal enako delo. Pa ga ni. Sámo pisanje očitno ni moglo voditi do najvišjih priznanj. Tako tudi Matej Bor kljub časovnemu prvenstvu pri izdaji partizanske pesniške zbirke ni bil razglašen za narodnega heroja, Karel Destovnik, ki je na ljubljanskih ulicah sodeloval v akcijah komunistične Varnostno-obveščevalne službe, pa je bil. Vsekakor bi bilo težko najti kak drug razlog za Albrehtovo Partizansko spomenico 1941 kot udeležbo na ustanovnem sestanku Protiimperialistične fronte v Sloveniji. V komunističnem imaginariju in idealiju je bil to dogodek komaj primerljivega pomena. Na koledarjih je kljub vsem nejasnostim ostal zaznamovan s praznično barvo do danes.

Fotografija Frana Albrehta iz dvajsetih let prejšnjega stoletja; vir: Wikipedija

Albreht je bil v obdobju med planetarnima vojnama 20. stoletja markantna silhueta v slovenski literarni krajini. V smislu tedaj razvite tipologije Ivana Prijatelja je bil tako občan kakor pesnik. Vendar pa to ne pomeni nepomembnosti: tudi Levstik, ki ga je Albreht upodobil v povesti *Zadnja pravda*, je bil oboje. Njegovi bolj socialistični kot ekspresionistični verzi, ki se niso ogibali ne aktivističnega patosa ne retorične eksaltiranosti, so bili značilen izraz vsespreminjajočega časa prve svetovne vojne in nikogar zadovoljujočega miru po njej.

Da je bil tako z obč(ansk)imi kot z docela umetniškimi stvariteljskimi pobudami zaposleni Albreht tudi prevajalec, je kar razumljivo: svoje rojake je obogatil s poslovenitvami temeljnih del, ki so imela veliko vlogo pri njihovi literarni in splošni kulturno-civilizacijski orientaciji. Podaril jim je svoje verzije treh Sofoklejevih tragedij – *Kralja Edipa*, *Antigone* in *Elektre*. K tem mogočnim dramam, ki so zaznamovale tako psihoanalizo kot premisleke o razmerju med oblastnimi ukrepi in moralo, je Albreht pristopil prek njihovih predelav izpod peresa osrednjega pesnika dunajske moderne Huga von Hofmannsthala. Pomembne so bile tudi poslovenitve del po statistikah Društva narodov najbolj prevajanega

pisatelja na svetu Stefana Zweiga, ki so bile celo avtorizirane. Bržčas je bil to nasledek stikov v okvirih mednarodnega združenja PEN klubov, ki so jih slovenski ustvarjalci kar živahno obiskovali. Pavel Golia se je leta 1936 udeležil celo njegovega 14. kongresa v Buenos Airesu ter se v domovino vrnil s prvim pomembnejšim slovenskim literarnim delom, ki je nastalo pod Južnim križem – z *Balado o grehotni fregati*.

Kot urednik *Ljubljanskega zvona* se je Albreht leta 1922, ko je prevzel revijo, znašel v zapletenem položaju: najobčutljivejši seizmograf v slovenski književni republiki je tedaj že bil *Dom in svet*. Poskusi, da bi si glasilo svobodomiselnih ustvarjalcev s pomočjo socialistično usmerjenih piscev spet pridobilo položaj osrednjega literarnega glasila, mu niso uspeli. Še več: razgreti polemiki okoli dveh Župančičevih stvaritev – tragedije *Veronika Deseniška* (1924) in eseja *Adamič in slovenstvo* (1932) –, katerih (celoviti) potek na straneh *Ljubljanskega zvona* je bil onemogočen, sta pokazali, da ima slovita revija slavno preteklost, vendar tudi negotovo sedanjost. Ob umetniški oziroma refleksivni prepričljivosti se je kot kriterij objavljivosti uveljavilo tudi nenasprotovanje »jugoslavenarski« politiki večine ljubljanskih liberalcev. Albreht v prvi od obeh velikih debat ni z razumevanjem gledal na sodbe, ki so se razlikovale od njegovih – namigoval je, da je beseda kritika na Slovenskem v etimološki zvezi s pojmom klika –, v drugi pa se je le ovedel pomena neoviranega presojanja odprtih vprašanj ter se ob zapovedani zožitvi obzorij v *Ljubljanskem zvonu* odpovedal njegovemu urednikovanju.

V času nemške zasedbe Ljubljane med drugo svetovno vojno je bil Albreht interniran v koncentracijskem taborišču Dachau. Takoj po vrnitvi domov se je udeležil srečanja literatov in znanstvenikov z maršalom Titom ter postal celo ljubljanski župan. A po novem letu 1948 je izginil iz javnosti. Uradno ga je doletela upokojitev, dejansko pa je postal žrtev preiskav v zvezi z dachauskimi procesi, pri katerih so bili slovenski komunisti komaj predstavljivo temeljiti. Notranji minister Boris Kraigher - Janez je v žrmlje politične policije nekaj časa kanil potisniti celo svojega očeta Lojza.

Čeprav je ob koncu življenja Albreht doživel delno rehabilitacijo – prejel je celo Prešernovo nagrado –, o komunističnih oblastnikih po letu 1948 ni imel iluzij. Josipa Vidmarja, čigar pero je nekoč dalo vedeti, da je le eden od »polupoetov« med Gradnikom in Kosovelom, je malo pred smrtjo celo ironično-prezirljivo povprašal o razlogih njegovega uspeha pri njih: »[K]akšno posebno pamet ali spretnost imaš, da se te že niso zdavnaj znebili?« V svetu, ki so mu dirigirali komunisti, je pač stoodstotno veljala misel, ki jo je Albreht vpisal v svojo pesem *Kmečka modrost*: »Stvari so bolj zveste od ljudi.«

Tudi toliko in toliko let pozneje se o teh stvareh ne sme slišati kaj veliko javnih besed. V angleščini si kdo – pregrnjen s pajčolanom digitalne brezimnosti ali psevdonimnosti – le drzne zapisati, da je bil Albreht tudi po vojni zaprt, v slovenščini pa tako v enciklopedijah in biografskih leksikonih kot v literarnih vademekumih in spletnih predstavitvah davna izobčenja in izbrisi še zmerom učinkujejo. Pravila (za)molka so pač stroga in literarni učenjaki pri nas večinoma ne sodijo med politične kamikaze …

Dušan Brešar

Tečaj branja brajice za videče

Brajica, brajeva pisava ali brajev točkopis, kot so jo včasih imenovali, je posebna pisava, ki omogoča slepim, da berejo in pišejo. Čeprav SSKJ uporablja izraz Braillova pisava, se je po letu 2000 med slovenskimi slepimi uveljavil izraz brajica. O brajici govorimo kot o nelinearni pisavi, ker so črke na papirju izbočene. Pisava za slepe bi se lahko vključila tudi v običajne abecedne pisave, saj ima za vsako črko svoj znak. Podobna je Morsejevi abecedi, ki pa je nastala približno dvajset let kasneje.

Brajico je pred 200 leti izumil slepi petnajstletnik Louis Braille (1809–1852) in je prva pisava, ki je slepim omogočila pravo neodvisnost ter sposobnost hitrega in enostavnega pisanja in branja.

Étienne Leroux, *Louis Braille*, doprsni kip; vir: Wikipedija

Številni človekoljubi so razmišljali, kako bi olajšali izobraževanje slepih in njihovo povezovanje z videčimi, vendar so njihovi posamični poskusi, ne glede na iznajdljivost, pogosto propadli zaradi pomanjkanja energije in vizije. Mnoga prizadevanja so izginila skupaj z njihovimiavtorji. Pri pregledu vseh pisav za slepe, izumljenih do danes, sem naštel več kot trideset avtorjev, pisav pa je še več. Vsem tem poskusom je bilo skupno to, da so slepe poučevali po metodah, namenjenih videčim.

Didim Slepi (313–398), znan tudi kot Didim Aleksandrijski, je bil cerkveni oče in svetopisemski razlagalec, ki je več kot pol stoletja vodil katehetsko šolo v Aleksandriji. Oslepel je pri štirih letih, a se je zaradi izjemnega spomina izkazal v učenosti ter eksperimentiral z lesenimi črkami, da bi sebi in slepim omogočil branje.

Zayn al-Din al-Amidi († 1312) je bil slepi učenjak iz Bagdada, ki je bil vešč jezikoslovja in verske znanosti. Bil je učitelj in je vodil trgovino s knjigami, pri čemer je za prepoznavanje knjig izumil sistem reliefnih črk, s katerimi si je označil knjigo. Štiristo let kasneje je to pisavo spet izumil Valentin Haüy.

Pisanje z vrvico so v zgodovini poznali v različnih delih sveta. Ob prihodu v Peru so Španci tam našli vrvi z barvnimi, različno dolgimi in debelimi sukanci ter vozli različnih oblik in velikosti. Te tako imenovane govoreče vozle ali kipuse (*kee-poo*) so lahko brali celo slepi. Inki so kipuse razvili v popoln sistem knjigovodstva in birokracije za zapisovanje pomembnih

državnih podatkov. Danes žal zaradi zgodovinskih okoliščin branje kipusov ni več mogoče.

Podoben način pisanja z vrvico je izumil tudi slepi glasbenik Vionville, ki je z vrvicami in vozli komuniciral s prijateljem. Ta sistem je vključeval dolgo palico z izbočenimi črkami, kjer je pošiljatelj naredil vozel pri črki, potegnil nit do naslednje črke in postopek ponavljal, dokler ni bilo napisano celotno sporočilo. Pri pisanju imena »Dušan« bi se nit najprej pritrdila na začetku palice. Pri črki D bi se naredil vozel, vrvica bi se vrnila na izhodiščno točko in vozel bi se naredil pri črki U, ter tako naprej. Ta metoda pisanja z vrvicami se je uporabljala v Angliji vse do 19. stoletja.

Italijanski jezuitski duhovnik, matematik in pionir letalstva Francesco Lana de Terzi (1631–1687) je leta 1670 predlagal več pisav za slepe. Da bi slepi lahko prepoznali črke z dotikom, je pomislil, ko je pri delu opazoval slepega kiparja in draguljarja. Predlagal je različne metode, vključno s sistemom, kjer se črke zapisujejo s pikami in črtami. Bil je prvi, ki je predlagal pike, vendar Lana ni razumel, da so pike na dotik lažje prepoznavne kot črtice. Osebno mi je najbolj všeč njegova pisava s stročnicami, pri kateri so različne vrste zrn predstavljale črke abecede. Bob je na primer predstavljal črke od A do D, fižol črke od E do H, čičerika črke od I do N, grah črke od O do R in leča črke od S do Z. V palico so vstavili zrna v določenem vrstnem redu. Pri pisanju imena »Petra« so uporabili dve grahovi zrni za P, eno zrno fižola za E, dve zrni leče za T, tri zrna graha za R in eno zrno boba za A. Palico so zaprli in poslali naslovniku, ki je s tipanjem zrn prebral sporočilo. Enako metodo je naslovnik uporabil za odgovor.

Nemški pedagog Johann Wilhelm Klein (1765–1848) je v 19. stoletju razvil pisavo, ki predstavljal dober zgodnji poskus izboljšanja dostopa do pismenosti za slepe osebe. Kleinova pisava je sistem, ki je uporabljal reliefne črke z iglicami, vtisnjene na papir, in tako omogočil branje s tipanjem. Kljub začetnemu zanimanju ni bila široko sprejeta zaradi nezdružljivosti z drugimi sistemi pisanja in težavnosti pri tiskanju.

Ernest Eduard Hebolt (1819–1871) je leta 1859 izumil po njem imenovano Heboltovo pisavo, ki se lahko uporablja na kateremkoli papirju. Za to pisavo je potrebna ploščata tablica, v katero so izrezane črke abecede pravokotnih oblik. Slepa oseba položi papir na tablico in nato s svinčnikom nariše črke znotraj teh pravokotnikov. Takšen način pisanja so pred njim predlagali že pisatelj in zgodovinar Pedro Mejía (1497–1551), astrolog Girolamo Cardano (1501–1576) ter književnik, filozof in teolog Erazem Rotterdamski (1466–1536).

Madžarski mehanik, izumitelj in arhitekt Wolfgang von Kempelen (1734–1804) je bil leta 1778 predstavljen pianistki Mariji Theresiji von Paradis, ki je zaradi slepote ostala nepismena. Na prošnjo cesarice Marije Terezije je Kempelen za pianistko Marijo Theresijo razvil tridimenzionalni taktilni nabor črk in pisalni stroj, s katerim mu je 16. avgusta 1779 napisala zahvalno pismo. Poleg tega je Kempelen leta 1791 izdelal prvi funkcionalni govorni aparat, ki je predstavljal prvo popolnoma funkcionalno in anatomsko zasnovano sintezo človeškega govora. Repliko tega aparata so leta 2007 izdelali na Oddelku za fonetiko Univerze Saarland v Saarbrücknu v Nemčiji.

Slepa Maria Theresia von Paradis (1759–1824) je bila priznana glasbenica in učiteljica glasbe, ki so jo izobraževali Antonio Salieri, Abbé Vogler in drugi.

Skladbe zanjo je pisal tudi Mozart. Med večletno evropsko koncertno turnejo se je leta 1784 za pol leta ustavila v Parizu, kjer je imela 14 koncertov in navdušila občinstvo. Pri komponiranju je uporabljala posebno kompozicijsko ploščo, ki jo je izumil libretist Johann Riedinger (1751–1827).

Na enem izmed banketov v Parizu se je srečala s francoskim kaligrafom Valentinom Haüyem (1745–1820). Paradisova mu je pokazala taktilno abecedo ter izvezene zemljevide z različno debelino svile, ki bi jih danes imenovali ročno narejeni taktilni zemljevidi. To srečanje je Haüya navdihnilo, da je nadaljeval svoje delo z ljudmi s slepoto in razvil sistem dvignjene abecede. Leta 1784 je ustanovil zavod, prvo šolo za slepo mladino (Institution des jeunes aveugles). Branje te pisave je bilo težavno, učenci niso mogli delati zapiskov. Kljub temu je Nacionalni inštitut za slepo mladino vlagal veliko sredstev v te velike okorne knjige, katerih strani so merile okoli 60 x 45 cm in tehtale več kilogramov. Čeprav je pisava omogočala komunikacijo z videčimi, so učenci po zaključku šolanja pozabili, kako jo brati, saj je bila nepraktična za vsakdanjo uporabo. Vendar je predstavljala pomemben prvi korak pri izobraževanju slepih oseb. Paradis mu je pomagala razviti tudi učni načrt za glasbeno vzgojo.

A šele sin obubožanega plemiča Charles Barbier (1767–1841) je združil idejo reliefnega in točkovnega pisanja. Neupravičeno so ga zreducirali na vojaka, ki je izumil nekaj, kar je bilo neuporabno za vojsko, in je to ponudil slepim. Njegov cilj je bil reformirati francoščino s fonetičnim pristopom k pisanju. Preden je Barbier pisavo predstavil slepim, je za izum alternativnih oblik pisanja dobil priznanje Francoske akademije znanosti in umetnosti. Pisava, ki jo je predstavil slepim, je vključevala tudi orodja za pisanje brez peresa in črnila. Barbierjeva metoda je imela svoje pomanjkljivosti, saj ni vključevala ločil, matematičnih simbolov, razlikovanja med velikimi in malimi črkami ter notnega zapisa. Kljub temu je slepim omogočila branje dvignjenih pik in enostavno uporabo njegovih orodij, ki so bila uporabna tudi za brajico.

Louis Braille (1809–1852) je njegovo metodo izboljšal tako, da je zmanjšal število točk iz dvanajst na šest. Pomembno pa je tudi to, da je prešel iz fonetičnega na ortografski sistem, kar pomeni, da se je spremenil način zapisovanja besed iz takega, ki sledi izgovorjavi, v takega, ki sledi pravopisnim pravilom. Louis Braille je bil tudi glasbenik in se je tako posvetil tudi sistemu za zapis glasbe oziroma not.

Vloga videčega Barbiera pri razvoju pisanja s pikami je bila morda namenoma zmanjšana, da bi se poudarilo delo slepega Louisa Brailla, ki so ga podpirali učitelji in učenci v Zavodu za slepo mladino. Vsi so priznavali, da je pisava odlična, vendar so jo zavračali, »ker ni bila ustvarjena za oko« in jo lahko videči berejo le, če se je posebej naučijo. Brajeva pisava je pravzaprav kodirana pisava, ker namesto črk uporablja pike.

Na področju izobraževanja, pisanja in tiskanja knjig za slepe je v tistem času vladala prava zmeda. Angleži so uporabljali vsaj deset različnih sistemov pisanja (izumiteljev Frere, Moon, Hughes, Beniowski, Mitford in drugih). V Evropi so uporabljali Kleinovo, Haüyjevo, Heboltovo, Ballujevo in Galibertijevo pisavo ter druge izpeljanke.

V Ameriki je potekala tako imenovana »bitka pik«, predvsem med bostonskim in newyorškim sistemom. Na konvenciji Ameriškega združenja

delavcev za slepe, ki je potekalo 25. junija 1913 v Jacksonvillu v državi Illinois, so priporočili nov sistem, imenovan Standard Dot, ki naj bi ga uporabljali po vsej državi. Temeljil naj bi na britanski ali francoski brajevi abecedi. Ameriški slepi so bili naveličani nenehnih sprememb. Mnogi so se morali prilagoditi več različnim pisavam, najprej črtam, nato New York Pointu, ameriški brajici in nazadnje njeni spremenjeni različici. Zato so navdušeno ploskali govorniku, ki je izjavil: »Če kdo izumi nov sistem pisanja za slepe, ga ustrelim na mestu.«

Zdravnik dr. Thomas Rhodes Armitage (1824–1890) je bil član Kraljevega kirurškega kolegija Anglije, po upokojitvi zaradi slepote pa se je posvetil izboljšanju položaja slepih. Preoblikoval je Društvo za obiskovanje revnih slepih, ki je nudilo pomoč na domu, preprečevalo beračenje, omogočalo izobraževanje ter usposabljanje za zaposlitev. Ustanovil je Samaritanov sklad za začasno pomoč in postal soustanovitelj organizacije Royal National College for the Blind. Zavzemal se je za izobraževanje slepih, podobno tistemu za videče, s poudarkom na samostojnosti in glasbenem izobraževanju. Ustanovil je komisijo, ki je pregledala vse pisave za slepe in ugotovila, da je brajeva pisava najboljša. Bil je glavni zagovornik brajeve pisave v Angliji, spodbujal je pisanje in tiskanje knjig v brajici, izdelavo reliefnih zemljevidov ter ustanovitev javnih knjižnic za slepe. Po njem je idejo o knjižnici povzela Minka Skaberne (1882–1965).

Šele leta 1850 je bila brajica dovoljena na pariškem inštitutu za slepe, kjer je Louis Braille takrat delal kot pomožni učitelj. Francija jo je sprejela leta 1854, Anglija 1883. Mednarodno priznanje je dosegla leta 1878, ko so jo na pariškem kongresu evropskih narodov priznali kot najboljšo pisavo za slepe, s čimer so odpravili zmedo na tem področju. Na kongresu leta 1882 v Frankfurtu je bila brajica dokončno potrjena kot univerzalna pisava za slepe. Pridobivala je na priljubljenosti in bila do leta 1920 splošno sprejeta kot standardni komunikacijski sistem za slepe.

Na pobudo vodstva graškega zavoda je sestra usmiljenka Frančiška Glaser, ki je bila ravnateljica tamkajšnje šole, v začetku prve velike vojne začela poučevati slovenske učence in vojake slovensko brajico. Za šumnike č, š in ž je uporabila znake, ki jih je priporočil hrvaški učitelj slepih Vinko Bek (1862–1935).

Sestra Frančiška je bila rojena v Rušah pri Mariboru kot Rozalija (Rosalia) Glaser. K Hčeram krščanske ljubezni svetega Vincencija Pavelskega je vstopila v Gradcu, saj je bila tam najbližja provinca tako imenovanih sester usmiljenk. Leta 1885 je začela učiti v Odilien-Blinden-Institutu. Bila je izprašana učiteljica za slepe. Danes bi rekli, da je imela strokovni izpit. Po razpadu Avstro-Ogrske je ostala v Gradcu, kjer je nadaljevala svoje delo.

Leta 1918 je 106 slovenskih dam začelo v brajevo pisavo prepisovati dela slovenskih avtorjev. Minka Skaberne je uredila vse, od posebnega papirja do avtorski pravic. Bivši deželni predsednik, grof Attems, jo je leta 1918 neuspešno obtožil veleizdajstva kot »širiteljico skrivne pisave«. Julija 1919 sta učiteljici Franica Bezlaj in Minka Skaberne v časopisu *Slovenec* polemizirali o pisavi za slepe. Bezlajeva je predlagala uporabo dveh stolpcev za črke č, š in ž, ker so »zdajšnji« enaki nemškim dvoglasnikom (ei, sch, ss). Skaberne je ta predlog

zavrnila, saj vsi narodi po Brajevem sistemu uporabljajo samo eno Brajevo celico za črke z naglasi ali drugimi znaki.

Po prvi svetovni vojni so na ozemlju Jugoslavije obstajale tri brajeve abecede (Glaserjeva in Bekova na Hrvaškem ter Ramadanovičeva v Srbiji), zato je bilo abecedo treba poenotiti. Na predlog Kuratorija za slepe je bil 27. 2. 1920 v Ljubljani sklican sestanek. Dogovorili so se za skupno jugoslovansko brajevo abecedo, ki je združila cirilici in latinico ter je vsebovala 37 znakov. Veljala je do leta 1951. Tega leta pa je bila spremenjena na zahtevo Unesca, ki se je leta 1949 lotil kodifikacije brajeve pisave po vsem svetu. Spremenjena sta bila znaka za č in đ, ki sta bila dotlej enaka znakoma za x in y. Standard slovenske brajice, ki obsega 33 strani A4 formata, je bil posodobljen maja 2015.

Razlika med brajevo in običajno pisavo ni le v obliki, ampak tudi v načinu, kako ju zaznavamo. Medtem ko videči pri branju uporabljamo čutilo vida, slepi pri branju brajice uporabljajo tipno-kinestetično zaznavanje, saj brajica poleg širine in dolžine vsebuje tudi tretjo dimenzijo – višino pik.

Čeprav se pogosto domneva, da imajo slepi ljudje izjemno razvit čut za tip, to ni res. Sposobnost tipnega zaznavanja se razlikuje – nekateri imajo oster tip, ki zaznava tudi najmanjše nepravilnosti, drugi pa imajo otopel tip, ki zazna le osnovne oblike. S pomočjo vaj in pripomočkov lahko slepi izboljšajo svoj tipni občutek, kar jim omogoča lažje branje brajice.

Brajeva celica je sestavljena iz šestih pik, razporejenih v dveh navpičnih vrstah po tri. Pike v levem stolpcu so označene kot prva, druga in tretja, v desnem pa kot četrta, peta in šesta. Določena kombinacija dvignjenih pik tvori posamezen znak. To omogoča oblikovanje 64 različnih znakov. Za računalniške potrebe so kasneje dodali še sedmo in osmo piko, kar je povečalo število možnih znakov na 255. To je omogočilo zapis matematičnih in znanstvenih simbolov, kar je še posebej pomembno pri uporabi računalnikov.

Dvaindvajset let sem delal v knjižnici slepih in slabovidnih, ki nosi ime po ustanoviteljici Minki Skaberne, kjer sem izposojal knjige v zvoku in brajici. Vsako leto sem pripravil seznam 40 knjig, ki smo jih prilagodili (uradno nismo uporabljali izraza prepisali) v brajevo pisavo. Ker je bilo okoli mene vedno dovolj slepih, mi brajice ni bilo treba poznati. Če mi je kdo poslal kakšno pismo v brajici, sem vedno našel koga, ki mi ga je prebral. Enkrat na leto sem organiziral tudi družabno srečanje ljubiteljev in uporabnikov brajice, ki smo ga zaradi financerjev imenovali *Tekmovanje v branju in pisanju brajice ter desetprstnem tipkanju za slepe in slabovidne*.

In nekoč, ko sem jih opazoval pri njihovem početju, sem se odločil, da se tudi sam naučim njihove pisave. Z vidika videčega je ta pisava čista zmeda, saj noben znak ni niti približno podoben naši abecedi. In povsem jasno mi je bilo, zakaj so jo videči učitelji slepih nekoč zavračali. A brajeva pisava je zelo logičen sistem branja in pisanja. Čeprav se na prvi pogled morda zdi zapletena in težka za učenje, je v resnici zelo preprosta. V nadaljevanju sledi moja metoda.

Osnovo abecede predstavlja prvih 10 črk abecede (a, b, c, d, e, f, g, h, i, j). Številka v oklepaju pomeni položaj pike v brajevi celici.

Jaz (A – *I* – 1) grem čez most (B – *bridge* – 1,2). Most je zaprt (C – *close* – 2,3) in zato moram na obvoz (D – *detour* – 1,3,4). Ampak rezervoar je prazen

(E – *empty* – 1,5), zato moram na bencinsko črpalko, da ga napolnim z gorivom (F – *fuel* – 1,2,4). Ko pridem nazaj na cesto, je gneča (G – 1,2,3,4). Zato vzamem iz prtljažnika malega Harvija (H – 1,2,5). Ga prižgem (I – *ignation* – 2,4) ter skočim (J – *jump* – 2,4,5) čez reko.

Ostalih 10 črk abecede (k, l, m, n, o, p, q, r, s, t) dobimo tako, da znakom prve skupine dodamo tretjo piko. K je 1,3. L je 1,2,3 itd. Zadnje črke abecede (u, v, x, y, z) dobimo, če črkam iz prve skupine dodamo tretjo in šesto piko. U je 1,3,6. V je l plus šesta pika, torej 1,2,3,6. Z je O plus šesta pika, to je 1,3,5,6. Če pa premaknemo prvih 10 črk za eno piko navzdol, dobimo ločila. Na primer: pika je d, ki smo ga premaknili na 2,5,6. Brajeva pisava nima posebnih številskih znakov. Številke označimo s predznakom za število, narobe obrnjen L in nato uporabimo črke od a do j (ki predstavljajo številke 1 do 0). Č je nekaj posebnega, piki sta na 1,6, črki š in ž sta zrcalni črki s in z. Tako sem se jaz naučil brajevo pisavo.

Slepi pišejo na poseben brezlesen brajev papir strukture od 130g/m^2 do 160g/m^2. Takšna gostota omogoča, da so pike obstojne. Na en list formata A4 se lahko zapiše le 25 vrstic in 40 znakov v vrstico. Zato so v Angliji v začetku prejšnjega stoletja izumili Brajev kratkopis. Z uporabo okrajšav za dolge besede in besedne zveze omogoča hitrejše pisanje in branje. Bil je zelo uporaben pri vsakodnevni komunikaciji in pisanju opomb.

Ročno, na klasičen način, se brajica piše s tablico in pisalom za brajico. Tablica je sestavljena iz dveh pravokotnih kovinskih plošč, povezanih s tečajem. Zgornja plošča ima odprta okna, pod katerimi so na spodnji plošči vdolbine za brajeve celice. Med plošči se vstavi papir, pisalo (šilo) pa pritisnemo v odprta okna, kar ustvari izbočene točke na papirju. Pisanje poteka od desne proti levi, nato se papir obrne in bere od leve proti desni. Črke se berejo z rahlim dotikanjem pik s konicami prstov, najpogosteje s kazalcema leve in desne roke.

Leta 1892 je Frank Haven Hall (1841–1911), ravnatelj šole za slepe v Jacksonvilleu v državi Illinois, predstavil prvi uporabni brajev pisalni stroj. Hall Braille Writer je bil videti kot mali prenosni klavirček. Imel je šest klavirskih tipk in preslednico. Na tem izumu so osnovani tudi današnji brajevi pisalni stroji. Za oblikovanje brajeve črke uporabnik pritisne tipke, ki ustrezajo potrebni kombinaciji točk. Na primer za A se pritisne prva tipka, za B se pritisne prvo in drugo tipko, za Č se pritisne prvo in šesto tipko itd.

Danes se večinoma piše na računalnik, slepim pa ekran nadomešča brajeva vrstica. Prvo elektronsko brajevo celico je leta 1975 patentiral nemški inženir Schönherr. Osem zatičev v celici se dviguje in spušča ter tako oblikujejo črke, ki so v vrstici na ekranu. Vrstica slepim omogoča dostop do informacij in novih poklicnih priložnosti. Besedilo pa se lahko natisne s posebnim igličnim brajevim tiskalnikom.

Vendar poznavanje brajice še ne pomeni znati brati, saj je branje mnogo bolj zapleten proces. Minka Skaberne je poudarjala, da je učenje branja in pisanja ena najpomembnejših točk v izobrazbi slepih. Slepi Sebastjan Kamenik je o pomenu brajice dejal: »V teh šestih pikah je skrit ves svet. Že kot otrok lahko skozi brajico vstopiš v svet domišljije in hkrati osvojiš osnovno znanje kot tvoji polno čutni vrstniki.«

Zahvaljujoč brajici je slepim dostopna celotna kulturna dediščina človeštva.

Matic Vidic

Smernik za smisel

Popotnice preizkušanega logoterapevta

Izid: **marec 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Saška Ocvirk**

»Usoda« kot mlinski kamen v kozarcu

Ko se življenje spravi nate, je grozno. Tako grozno, da tega nihče drug ne razume. Pa sploh ni važno, kaj natančno te je doletelo. Jasno je, da so njegove težave za vsakogar najtežje. Ko moj Izak na primer ne dobi sladkarije, je včasih svet na robu apokalipse.

Ravno oni dan sem se spet malo zamislil nad tem. Lahko se zgodi, da je treba kakšno zanimivo igračo vrniti drugemu otroku, lahko je ura že taka, da niti slučajno ne pride v poštev še ena risanka, pa ni konec sveta. Zakaj za božjo voljo je potem tak vik in krik okrog sladkarij? Pred očmi se mi zavrti vse, kar sem kdaj slišal o pasteh sladkorja, zasvojljivosti tega belega strupa, nevroloških procesih, ki že v otroških možganih pripravljajo odvisniško infrastrukturo … Pred vrati vrtca se zazrem v svojega čudovitega štiriletnika in ko me iz takih premislekov zdrami njegova mila prošnja za bombon, se mi naježi koža. Moj otrok, odvisnik, zasvojenec … Teh besed noben oče ali mati noče slišati v istem stavku.

V okviru psihoterapevtskega izobraževanja logoterapije – ne, še vedno ne vem, kako otroke naučiti prav izgovarjati črko r, logopedija je čisto druga reč – smo nekoč v Zagrebu obiskali dve komuni. V prvi so bili moški, stari od 18 do 60 let, v drugi so bile večinoma mlajše ženske. Gre za skupnost Cenacolo, za katero sta značilna poudarek na iskanju osebne vere in dolgoročen pristop k zdravljenju. Skupnost bolj kot na rehabilitacijski center spominja na veliko družino, kjer se člani med seboj podpirajo in si pomagajo. Ustanovila jo je italijanska redovnica, sestra Elvira Petrozzi, ki so jo pri tem vodile tudi osebne izkušnje ter lastno soočanje s težavami in premagovanjem izzivov v življenju. Njen osebni boj in preobrazba sta bila ključna za razumevanje stisk zasvojencev. Svoje trpljenje je prav po logoterapevtsko osmislila in danes je skupnost Cenacolo mednarodna mreža terapevtskih komun, ki pomagajo odvisnikom po vsem svetu.

Tisto decembrsko soboto je zunaj še posebej rezal mraz in za starimi samostanskimi zidovi si res nismo obetali kakšne izrazite toplote, a smo že ob vhodu začutili posebno toplino. Bolj kot radiatorji in peči so jo izžarevali stanovalci s svojim mladostnim žarom. Gostoljubno so nam razkazali urejene

bivalne prostore, kmetijo, polja in delavnice, kjer jim ob utečenih obveznostih in zaposlitvah minevajo dnevi. »Ne, zasvojenost se ti ne zgodi kar tako, sama od sebe, zasvojenost je vedno simptom nečesa globljega, lahko tudi duhovnega,« so nam razložili fantje in možje.

V ženski skupini ni bilo nič drugače. Vseeno pa so me presenetili razlogi njihovega prihoda. Včasih sem mislil, da je droga pri zasvojenosti najhujše zlo, potem pa sem v Cenacolu srečal dvajsetletno dekle, ki v svoji najtežji fazi zaradi zasvojenosti s pametnim telefonom ni uspelo spati več kot dve uri na noč.

Naj bodo take ali drugačne substance, pri nekemičnih odvisnostih tudi vedenja, zasvojenost ubere vedno isti princip, deluje po istem mehanizmu. Z nečim nezdravim v možganih sprožimo dopaminski odziv, ki nas dvigne, in ko učinek popusti, nas vrže ob tla. Ta užitek, trenutek pozabe si želimo ponoviti, ponovno doživeti. A peklenska zanka zahteva vedno večji vložek, vedno močnejši dražljaj, učinek pa je vedno krajši in šibkejši, dokler ni v tem nobenega užitka več. Ostane samo hlepenje po preživetju, ker dvigniti ni česa več.

Težko opišem, s kakšnimi občutki sem zakorakal v tisto komuno. Stopal sem samozavestno, sam nase ponosen, ker vstopam kot opazovalec, ker me v resnici vse te zgodbe ne zadevajo, saj sem vendar urejen in odgovoren človek, prepomemben, da bi se pustil ujeti v kaj takega. Lekcija, ki je sledila, bi me težko bolj prizemljila.

Opazoval sem žar v njihovih očeh, željo, da izkoristijo danes in ohranijo upanje v jutri, vero in prepričanje, da so na pravi poti. Kakšno zaupanje, kakšna hvaležnost za vsak grižljaj hrane, za sočloveka ob sebi, za nove priložnosti … Sam se z ničimer od tega nisem mogel posebej hvaliti. Na koncu sem se lahko smilil samo še sam sebi. Še en logoterapevtski dokaz, da je trpljenje mogoče obrniti v blagostanje, četudi si tega nismo znali niti predstavljati.

Preden Izaku pomaham v slovo in za sabo zaprem vrata vrtca, po naključju v žepu zatipam tisti nesrečni bombon. Včasih sem takole zatipal škatlico cigaret in vžigalnik, se nasmehnem sam pri sebi. Tako kot cigarete sem zdaj v bližnji koš odvrgel bombon. Nihče ga ne bo pogrešal.

Ampak zasvojenost je zahrbtna reč. Se spomnite, kakšne sklepe sem delal na bolniški postelji s skoraj odrezanim stopalom? Držal sem se jih. Nehal sem kaditi in začel teči. Najprej deset kilometrov, potem polmaraton, maraton in nazadnje ultramaraton. Ne da bi opazil, sem vse svoje življenje in vse svoje bližnje podvrgel teku. V nekem trenutku sem se ustavil in opazoval vse tiste ljudi, ki so tekli mimo mene. Kam tečejo, zakaj tečem z njimi, komu se hočemo dokazati, pred čim bežimo? In me je zadelo, da sem eno zasvojenost zamenjal z drugo …

› › ›

Moj oče je bil alkoholik. Zasvojenost z alkoholom je ubijala njega in vse okrog njega. Pil je, odkar pomnim. Včasih pivo, večinoma vino, zjutraj žganje. Spomnim se, kako grozno je zjutraj bljuval. Začelo se je v kopalnici in nadaljevalo zunaj pred avtom. Bilo je jasno, da ni zdrav. Stal sem tam z mešanico čustev sramu, skrbi in nelagodja, ki mi je ležala v želodcu še dolgo potem, ko me je odložil pred šolo.

Kdor je poznal mojega očeta, bi se gotovo strinjal, da je bil dober človek. Ljudem je brez obotavljanja priskočil na pomoč, četudi pogosto v svojo škodo.

Imel je svojo steklarsko delavnico, kjer je zastekljeval okna in vrata ter uokvirjal slike. Imel je veliko prijateljev in rad se je družil z njimi. Pred službo, med službo in po službi, vse tja do večera.

Domov pa je prihajal utrujen in razdražljiv. Ob ostri konkurenci in prepotrebnim prilagoditvam na trgu, ki jim ni sledil, je bila njegova podjetniška pot vedno bolj klavrna. Po mamini smrti je dokončno propadla. Ostali so dolgovi, z njimi pa obilje razočaranja, ki ga je bilo treba na nek način zadušiti, najbolje kar utopiti.

Verjamem, da je oče trpel. Ostal je brez žene, za svojega otroka ni bil sposoben skrbeti, izgubil je delo, zaslužek in prihodnost. Ostal je sam v majhnem stanovanju, kjer je ob vinu skozi cigaretni dim čakal, da se morasta slika razkadi. A je kar vztrajala. Oblekel se je v plašč nemoči in se kot žrtev predal usodi, ki mu ni dala nobene možnosti. Konkurenca je bila kriva, da mu je propadlo podjetje, policisti so bili krivi, da je ostal brez izpita, žena je bila kriva, da je razpadla družina, tast in tašča sta bila kriva, da nima dobrega odnosa s svojim sinom. Ko enkrat stopimo na oder, kjer igramo glavno vlogo žrtve, postane predstava zelo nevarna.

In v tej poziciji je oče postal destruktiven. Človek, ki ga je marsikdo poznal kot prijaznega in dobrodušnega, je vsak svoj pogovor začinil z veliko mero cinizma, izkrivljenih resnic in obtoževanja. To sem kot najstnik pač vzel v zakup, za kolikor toliko normalno življenje sta skrbela ata Tone in mama Martina. Odrastel sem, se osamosvojil in si preprosto rekel, da nikoli ne bom tak kot moj oče.

Ampak tudi oče se je zavedal, da tisto življenje pravzaprav ni vredno življenja. Trudil se je in nekaj časa abstiniral. Ker sem ravno takrat ustanovil podjetje, sem ga tam tudi zaposlil. Ob strani mu je stal njegov brat in kazalo je že, da mu bo uspelo. Žal ni dolgo trajalo. Kmalu je spet začel piti in v nekem trenutku nemoči mi je priznal, da bi se najraje ubil ter zaključil to agonijo, a da ne zmore niti tega. Nikoli si nisva bila zares blizu, vendar je bil moj oče in težko mi je bilo to poslušati.

Ko se je dokončno vrnil na stara pota, je postajal najin odnos vedno bolj napet in strupen, postajal je agresiven in nespoštljiv. Takrat sem bil že poročen in na neki točki sem se moral odločiti ter izbrati med njim in svojo novo družino. Z očetom sem prekinil stike.

Uresničil si je sanje in si v nekem vinorodnem okolišu kupil hišico z vinogradom. Sprijaznil se je z življenjem in s tem, da si ga lajša s pijačo. Spoznal je tudi prijetno gospo, ki je lepo skrbela zanj, in verjeti hočem, da je navsezadnje preživel nekaj lepih in zadovoljnih let.

Jaz pa sem spoznal, da lahko prekineš stike, ne moreš pa pretrgati vezi. Tako pomembnega odnosa se ne da kar vreči čez rame. Kot raztrganina v platnu je leta visel nad mano in vedel sem, da se bom prej ali slej moral s tem soočiti.

Dan, ki sem se ga tako bal, je napočil s telefonskim klicem sorodnikov. »Z očetom je slabo.« Zaradi napredovane ciroze jeter je pristal v bolnišnici. In potem še dodatek: »Ne kaže najbolje.« Mrzlo me je spreletelo. Česa sem se tako bal? V resnici ne tega, da bi izgubil očeta. Na nek čuden način sem ga že zdavnaj. Bal sem se tega, da bo spet moj oče. Tega si nisem želel. Jezen sem bil nase, kakor je bil on jezen name. On je bil moj najpogostejši vzrok jeze in razočaranja. Pa nisem bil jezen, ker je bil odvisnik od alkohola. Jezen sem bil, ker se ni spoštoval. Razočaran, ker nisem nikoli imel očeta, ki bi bil spoštljiv najprej do sebe in potem do drugih. Toda vse to je bilo zdaj nepomembno. Moral sem se soočiti z njim in s samim seboj.

Pot do bolnišnice je bila že tako precej dolga, a sem na vsakem križišču upal na rdečo luč, da bi bila še malo daljša. V tistem trenutku bi rade volje šel še enkrat na izpit klasične nemške filozofije, ki mi je petkrat grenila življenje, z veseljem bi šel delat v rudnik ali prekladat hlode v gozd, kljub svojim slabim izkušnjam … Vse, samo ne k tisti bolniški postelji.

Žlobudral sem molitvene obrazce in v duhu ponavljal samo eno prošnjo: Gospod, daj mi moč, brez tebe tega ne bom zmogel. Otožno me je spreletelo, kako sva lahko z očetom svoj odnos tako zavozila … Stopal sem po hodniku in iskal visceralni oddelek, kjer ležijo tudi jetrni bolniki. Pred vrati sobe šest sem dvakrat globoko vdihnil, zaprl oči in vstopil. Kot bi se navezan na elastiko vrgel v prepad.

Pozdravim in obstojim. Pri oknu stoji neznana ženska. Oče jo vpraša, kdo je prišel, ona me pogleda in osorno pravi: »Tvoj sin«. Vstane in zapusti sobo. Ostaneva sama. Pogled na očeta me presune. Rumena koža, rumene oči in velik napihnjen trebuh. V prsih me tišči, v glavi mi narašča vročina, v trebuhu me zvija. Zagotovo sem ves rdeč v obraz. Kak zdravnik bi mi že na vratih predpisal pomirjevala. Vedno znova me preseneti, kako hitro in kako očitno se naša notranjost odrazi na telesu. A po moji svobodni volji me je v to sobo potisnila odgovornost do umirajočega očeta. Ker se sam počutim tako krivega za vse, hočem njega krivde razbremeniti, če ga že bolezni ne morem.

»Kaj iščeš tukaj?« me jezno ogovori. Želim si reči, da očeta, vendar molčim in molči on. Kar nekaj časa. Potem začne tam, kjer sva nazadnje ostala. Vsujejo se obtožbe, očitki, kakšno gorje in krivico smo mu vsi povzročili.

V tistem trenutku se zavem, da nisem prišel na debatno tekmovanje, da nisva v ringu in ne na sodnem soočenju. Prišel sem po spravo. In po spravo sem lahko prišel samo v tišini. Poslušam vse tiste težke besede, obtožbe, očitke, laži in pomislim, da je glede na zdravniške napovedi to verjetno zadnjič. Vse v meni ga želi prekiniti, ničkolikokrat me ima, da bi vstal in za vedno zaprl vrata za seboj, vendar vztrajam. Tiho in ponižno sedim na stolu. Ko mu zmanjka besed, sva nekaj časa v tišini, potem se mirno poslovim in obljubim, da naslednji dan spet pridem.

Tista soba ni bila ring in tisti pogovor ne bitka, pa vendar sem od tam odhajal kot zmagovalec. Nobena očetova beseda, laž ali obtožba me ni zadela. Čutil sem, da v sobi z očetom nisem bil sam. Z mano je bila gotovo cela četa angelov, ki so me varovali in bodrili, da sem zmogel to dotlej verjetno najtežjo življenjsko nalogo.

Naslednjega dne sem se vrnil. Še vedno ni bil ravno lahkoten obisk, vendar je bila pot neprimerno lažja kot dan pred tem. Razmišljal sem o starših, ki se ločijo – bi to vseeno storili, če bi zares vedeli, koliko trpljenja s tem povzročijo svojim otrokom? O ljudeh, ki se na smrt sprejo – bi vseeno streljali z vsemi topovi, če bi vedeli, koliko moči in poguma je potrebno za spravo? Tudi tokrat sem očeta v glavnem poslušal, a njegov napadalni ogenj se je unesel. V odzivu ni bilo nobenega vetra, ki bi ga podpihal. Začel me je spraševati o moji novi službi v vojski in z zanimanjem prisluhnil o različnih izkušnjah in usposabljanju, ki sem ga doživel tam. Našla sva skupno temo, ki ni praskala po ranah preteklosti. Odšel sem s prijetnim občutkom, kako lepo srečanje sva imela.

Naslednjega dne sva ga oba s Petro obiskala na njegovem domu. Vsi smo se zbližali in poslovila sva se kot oče in sin, kot prijatelja. Težko opišem osvobajajoč občutek, ki me je prevzel. Raztrganine nad mano ni bilo več. Večno bom hvaležen Gospodu za pogum, da sem zmogel storiti prvi korak.

Svetloba skozi prizmo logoterapije

Prazen prostor vedno nekaj zapolni. Praznoto v človeku še posebej. Če je ne zapolnimo s koristnim, jo zapolni kaj drugega. Tako se v nas zakoreninijo in razrastejo zasvojenosti. Odvisnosti so odgovor na praznoto. Ta prostor v nas, ki se dviga v tretjo dimenzijo, pa nas pravzaprav dela ljudi.

Rastline so enodimenzionalne, imajo samo živo telo. Živali so sposobne čustvovanja in skrbi druga za drugo, torej imajo tudi duševno raven. Človek pa se od obojih razlikuje. Poleg telesne in duševne ravni mu Frankl pridoda še tretjo, duhovno dimenzijo. Človek ima vest, je svoboden in je odgovoren. Po tem se logoterapija razlikuje od vseh drugih smeri psihoanalize. Človek ni kot marioneta, podrejen svojim nagonom ali okolju, je svobodno bitje, ki zmore sprejeti tudi svoje omejitve in nemoči ter do njih zavzeti stališče. Vsak trenutek se lahko odloča, kaj bo storil v naslednjem.

Človeku so z živalmi skupne potrebe po svobodi, po igri, po pripadnosti in po umestitvi na hierarhični lestvici. Kljub vsemu temu pa človeka ne ženejo samo goni. Žival se odzove instinktivno, človek pa lahko svoje odzive izbira. Človek ima duhovni svobodni prostor, v katerem lahko postane junak svojega trpljenja, gospodar svoje hiše.

Če pa človek v trpljenju, ki nikomur zares ne uide, ne zavzame svojega svobodnega prostora, namesto junaka postane tragična oseba. Ta nima notranje moči, da bi zavzela stališče do svoje usode, do dejanj drugih ljudi, do lastne nemoči in vse svoje preteklosti. Vda se v usodo, opravičuje svojo nemoč in svojo nedejavnost. »Tako pač je, sem žrtev svoje usode,« reče človek, ki ni pripravljen sprejeti odgovornosti za svoje življenje. Toda logoterapija posameznika postavi pred spoznanje, da ima poleg usodnega tudi svobodni prostor. Če je še tako majhen, vedno obstaja in posameznik ima vedno možnost, da izbere svoj odziv na še tako hudo usodno situacijo.

Dr. Jože Ramovš, poleg pokojne dr. Cvijete Pahljina pionir slovenske logoterapije, razmerje med usodnim in svobodnim v človeku primerja z avtomobilom. Usodno v človeku, torej vse tisto, na kar nimamo nobenega vpliva, je teža avtomobila, ki v povprečju znaša približno 1500 kilogramov. Svobodno v človeku, naša možnost izbire odziva na situacijo, pa predstavlja volan, ki tehta samo 15 kilogramov, komaj stotinko skupne teže, vendar usmerja celotno vozilo.

Ravno tako lahko svobodno v nas usmerja naša stališča, naše odzive do usodnega. Tudi ko se nam zdi, da smo povsem potisnjeni ob zid, imamo mnogo več izbire, kot smo si na prvo žogo pripravljeni priznati. Ko se tega zavemo, lahko tudi v najtežjih in najbolj bolečih situacijah delujemo svobodno, osvobojeno od usodnega – predvsem pa delujemo, kar nam daje moč in nadzor nad življenjem. Človek je bitje, ki se odloča in vedno postane tisto, v skladu s čimer deluje. Če kradem, sem tat, če lažem, sem lažnivec, če pomagam, sem prostovoljec.

Eno najpomembnejših logoterapevtskih spoznanj je torej razločevanje med svobodnim in usodnim v človeku. Nasproti pojma svobodnega je nesvoboda ali odvisnost. Če torej kot oseba ne posežem po polju svobodnega in ne poprimem za krmilo vozila, da bi ga usmeril v pravo smer, gredo stvari po svoje. Postanem del gmote, ki drvi v prepad, v nesrečo, sem žrtev vsega sveta ali pa vsaj samovozečega vozila.

Brigita R. Perše

Naj bo sreča zaljubljena vate

Izid: **marec 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Saška Ocvirk**

Najpogostejša obžalovanja ob koncu življenja

Ko je umrl brat slavnega švedskega znanstvenika, je neki časopis naredil hudo napako in pomotoma za mrtvega razglasil kar Alfreda Nobela samega. Ta je prebral »svojo« osmrtnico in bil pretresen. Spraševal se je, ali je bil ves smisel njegovega življenje samo to, da je omogočil človeštvu, da se učinkoviteje uničuje. Ogromno bogastvo si je namreč prislužil z izumljanjem vedno boljših in močnejših razstreliv, ki jih je prodajal vladam, da so iz njih delale orožje za množično uničevanje. Ta pretres ga je spodbudil, da je preusmeril svoje bogastvo v sklad za Nobelove nagrade. Te nagrade na različnih področjih še danes podeljujejo za dosežke, ki koristijo človeštvu.

Da, običajno nas je strah razmišljati o smrti, čeprav vemo, da je na tem svetu vse minljivo. Sprenevedamo se, da to zadeva druge, ne nas. Zares pa nas postane strah, ko dobimo občutek, da življenja sploh nismo živeli. Najteže je namreč izpustiti neizživeto življenje in umreti z mnogimi neizživetimi sanjami, o čemer ganljivo govori naslednja zgodba:

Ko je starejši mož umiral v bolnišnici, je z napol priprtimi očmi razločil nekaj senc okrog svoje postelje. S tresočim glasom jih je vprašal: »Prijatelji, kdo ste?« Ena od senc je rekla: »Tvoje zanemarjene sanje, neuresničene vizije in pozabljene želje. Vse tisto smo, kar bi lahko naredil v življenju, a si zamudil.« »Žal mi je zaradi tega,« je odgovoril starec ter nadaljeval: »Vseeno pa cenim, da ste se kljub moji nemarnosti in slabemu odnosu do vas prišle poslovit od mene, zdaj, ko se moje življenje izteka.« Ena od senc se je nagnila k starcu in mu šepnila: »Ne, nismo se prišle poslovit od tebe – prišle smo s teboj umret …« Ob tem je starcu zastal grenak cmok v grlu.

Avstralska medicinska sestra Bronnie Ware je pri svojem delu s hudo bolnimi in umirajočimi opazila, kako podobne so njihove zadnje misli in obžalovanja. Svoja dognanja ter opažanja je objavila v knjigi 5 najpogostejših obžalovanj pred smrtjo. Njene besede so kot ogledalo, ki nas spodbuja, da na svoje življenje pogledamo z iskrenostjo. Najpogostejša obžalovanja umirajočih je zbrala v pet točk.

Želim si, da bi imel pogum živeti tako, kot sem si želel, ne pa tako, kot so drugi pričakovali od mene.

Šele ob koncu življenja mnogi spoznajo, koliko svojih sanj niso uresničili. Večina ni dala priložnosti niti polovici svojih skritih želja. Bali so se narediti napako. Martin Luther King je to občutenje opisal z besedami: »Najhujša tragedija ni umreti mlad, marveč živeti do petinsedemdesetega leta, pa vendar nikoli zares zaživeti.«

Steve Jobs, ustanovitelj in direktor podjetja Apple, je v enem od intervjujev pomenljivo izjavil: »Čas na tem svetu je omejen, zato ga ne zapravljajte tako, da živite življenje nekoga drugega. Ne bodite suženj dogem – ne sledite razmišljanju drugih ljudi. Ne dovolite, da glasna tuja mnenja preglasijo vaš notranji glas. Najpomembneje pa je, da ste pogumni in sledite svojemu srcu ter intuiciji, saj nekako že vesta, kaj v resnici želite postati.«

Želim si, da ne bi toliko delal.

To obžalovanje izražajo predvsem moški, saj se starejša generacija žensk karieri še ni toliko posvečala. Skoraj vsi moški so imeli občutek, da so premalo časa posvetili ženi in otrokom. Njihov trud je bil pogosto na račun družinskih odnosov. Ob koncu življenja si mnogi želijo, da bi več časa preživeli z ljubljenimi.

Želim si, da bi si upal izraziti svoja čustva.

Zaradi ljubega miru, da bi se izognili konfliktom ali zavračanjem, veliko ljudi potlači svoja čustva oziroma občutke in o njih ne govori. Toda potlačena čustva ne umrejo. Zaradi tega kasneje postanejo zagrenjeni in nezadovoljni ter umirajo z obžalovanjem.

Želim si, da bi ohranil stike s svojimi prijatelji.

Mnogo ljudi na smrtni postelji obžaluje, da so skozi življenje izgubili vse stike s svojimi prijatelji. To je močno obžalovala tudi Doris. Ko je njena negovalka po dolgem iskanju le izbrskala telefonsko številko njene edine še živeče prijateljice, sta po telefonu neustavljivo klepetali in se smejali kot dve mladi dekleti, popoldne pa je Doris v spanju z nasmehom na obrazu mirno umrla.

Želim si, da bi si dovolil biti srečnejši.

Mnogi na smrtni postelji ugotovijo, da so na srečo gledali kot na nekaj oddaljenega, nedosegljivega ali celo nedovoljenega. Obžalujejo, da so ostali nesrečno ujeti v stare vzorce, prepričanja in navade, ki so jih odvračali od sreče – bodisi zaradi strahu, predsodkov ali občutka, da sreče ne zaslužijo. A sreča je, kot pravi Bronnie Ware, izbira. Takšna je bila Rosemary, ki se je kmalu po poroki ločila od nasilnega moža. Ker pa je bilo to tedaj nekaj sramotnega, je njeno srce po tistem okamnelo in je razmišljala zgolj še o svoji karieri. Uspelo ji je celo priti na visok direktorski položaj, a tik pred smrtjo je rekla: »Želim si, da bi si dovolila biti srečnejša. Kako nesrečen človek sem bila. Preprosto nisem verjela, da si zaslužim srečo.«

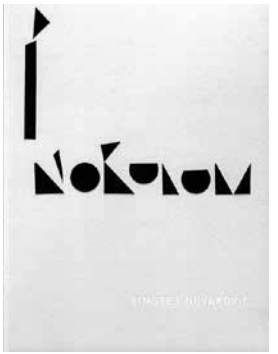
Ob vsem, kar umirajoči obžalujejo, postane jasno, da denar in uspeh nista tisto, kar na koncu šteje. Seveda moramo v življenju delati, da preživimo, a pomembno je tudi, da s svojim časom in energijo razpolagamo premišljeno in pametno ter si dovolimo biti to, kar smo. Pravi ljudje nas bodo že sprejeli take. Življenje je dragocen dar, ki ga ne smemo zapraviti. Pomembno je, da prisluhnemo svojemu srcu, da se odločamo pogumno in sledimo svojim vrednotam. Ljubezen, prijateljstvo, izražanje čustev in iskanje sreče so bistvo izpolnjenega življenja. Ne čakajmo na konec, da bi prepoznali, kaj je resnično dragoceno.

Timotej Novaković
Inokulum
Ljudski muzej Rogaška Slatina, zbirka KunstHaus, 2024
119 strani

Ifigenija Simonović

Onkraj logike

Naj ob zapisu o pesniški zbirki *Inokulum* navedem tri velike predstave: *In stoletje bo zardelo* (o Edvardu Kocbeku), *Levitan* (o Vitomilu Zupanu) in *Dnevnik Ane Frank*. V teh treh in še mnogih drugih je igral Timotej Novaković, ki se tokrat izpostavlja kot pesnik. Na misel mi prihajajo Tone Kuntner, Mila Kačič, Saša Pavček … Pa poglejmo, si rečem.

Dobiti prvenec uveljavljenega igralca je vznemirljivo, saj se igralci navadno zakrivajo z vlogami, ki jih igrajo. Po vsej verjetnosti, tako si vsaj predstavljam, med kreiranjem dramskih likov izhajajo iz svojih osebnih izkušenj. Likom, ki jih učlovečujejo, dahnejo svoj da in ne, sebe pa izpostavljajo podtalno/posredno/prikrito. V poeziji je drugače. V ospredje sili veliki in edini jaz.

Zbirka *Inokulum* je dvojezična, v srbski jezik je pesmi prevedel Željko Perović. Spremno besedo je napisal pesnik, slikar, filozof, umetnostni zgodovinar in prevajalec Miklavž Komelj. Likovno podobo je knjigi dala akademska slikarka Mojca Senegačnik. Predstavitev je bila v Mini teatru. Močne reference. Kako pa je z zbirko?

Ne morem prikriti, da odlašam z jedrom zapisa. Zbirko sem prebirala več dni, ni in ni se mi razprla. Pesnik prizanesljivo razloži pomen naslovne besede. Po biotehničnem slovarju sodeč inokulum pomeni vcepek, »biološki material, ki se vnese v gojišče ali drug organizem«. Pomislim, da pesnik predlaga, naj nekaj spremenim, nekaj sprejmem, nečemu dopustim, da se me oprime. Predstavljala sem si, da pesnik na staro jablano (svoj besedni zaklad?) cepi hruške, nove vrste jablan, celo pomaranče. A besede niso nenavadne, drugačne jih delajo razmerja med njimi. Pomagala sem si s Komeljevim zapisom in pomagal mi je avtor sam, ko je v Mini Teatru v decembru »odigral samega sebe« in prebral nekaj svojih pesmi.

Pesmi sem brala, kakor da bi hotela slediti toku misli razigranega mladeniča, ki je popolnoma resen. Komik, ki krvavi. Ne krvavi od nasilja in ran, temveč od nelagodja, nelogičnosti sveta, ki ga obdaja, od kaosa, ki mu ne vidi dna. Pesmi ne delujejo, kakor da bi pesnik preurejal smiselnost osmišljanja. Misel se nenadoma pojavi, pripne na drugo, zapeljuje na stranske poti in v brezizhodne labirinte. Vcepki se primejo, veja/temelj/izhodišče jih sprejme, je kakor začetni sklop besed, ki se kot v živahnem premetavanju preurejajo v nove celote. Kaj je tisto, kar pesnik »inokulira« v jezik, da se pomeni raztreščijo in prerazpostavijo? S čim me inokulira kot bralko? Tu in tam, dokaj poredko, se nekaj besed naniza v popolnoma razločno, konvencionalno misel. »Razumeti pomeni delati se, da razumeš … Nekateri mikrodelci so superiorni drugim … Kaj bi se zgodilo, če nekaj ne bi ostalo neizrečeno?« A takim izrekom sledi niz neopredeljenih »inokulov«, ki jih moram po svoje razmestiti med odplako podzavestnega spomina … »v brezsmiselno ograda, ki gre onkraj logike zaporedij in daljav«. Ta misel se mi zdi bistvena za razumevanje

Novakovićevih pesmi. Po dolgem motoviljenju brez opore se znajdem v parku z zvermi, ki niso napadalne.

Verjetno ni naključje, da so pesmi pisane v prozni obliki. Tako pesem izgubi premore, molke, izpisana je na dah. Oblikovanje/omejevanje je prepuščeno bralcu.

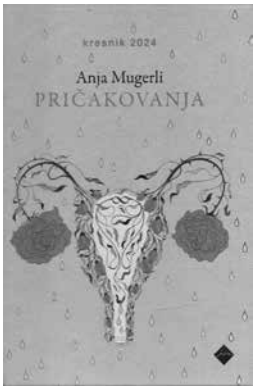
Kako torej berem? »Ko začneš z grabljenjem, se na obzorju razpiha samorog.« Vsako misel/trditev/ugotovitev moram posebej razstaviti. Grabljenje, na primer, vcepi misel na poletje, seno, vročino, na nebu pa so oblaki, ki dobivajo oblike, ki spominjajo na predmete, živali, obraze, ki se seveda v vetru in svetlobi spreminjajo, razpihujejo, združujejo, zgoščajo … Nastaja zgodba/podoba, ki se nenehno dopolnjuje, razstavlja in sestavlja. Sprva to gnetenje jezika sprejmem kot igro, postopoma pa začenjam dojemati namige na absurdnost nenehnega pehanja za smislom.

Anja Mugerli
Pričakovanja
Cankarjeva založba, 2024
299 strani

Bojana Modrijančič Reščič

Kresnikova nagrajenka, Novogoričanka Anja Mugerli, je z romanom *Pričakovanja* posegla v intimo marsikatere ženske, ki si skuša odgovoriti na vprašanja: Zakaj prav jaz, zakaj se to dogaja meni, zakaj zakaj zakaj nepojasnjena neplodnost in umetna oploditev? »Želja vsake ženske, ki je kdaj prišla sem, je, da bi lahko po tem hodniku šla iz stavbe hrepenečih in upajočih v stavbo tistih, ki se jim je želja uresničila« (str. 202). Je posvojitev otroka res bogokletna?

35-letni Jani, ki vodi svojo pogovorno radijsko oddajo, se svet med službo in knjigami premeša s svetom klinike za reprodukcijo. V »stavbi hrepenečih in upajočih« željno opazuje sliko mater in dojenčkov v plastičnih vrečkah, ki tako zapolni njen vsakdan, saj se ob pogledu na ženske, ki jih srečuje, sprašuje, ali imajo otroka. Kam je življenje odneslo mladostno brezskrbnost in željo po potovanjih? Niha med prijateljicama, sociologinjo in mlado mamico Tino ter umetnico in feministko Katjo, ki si otrok ne želi. Niha med praznino in dvomom, ali res obstaja razlog za to, da nekdo ne more imeti otrok. Projekt »imeti otroka« in tako izpopolniti tradicionalno kolesje postane Janin edini smisel. Čeprav ji njen Primož zatrjuje, da sta v tem skupaj, se ona zave, da se mora sama odločiti, kako bo do otroka sploh prišla. So torej ljubljeni moški ranjenim ženskam v pomoč ali živijo svoje samostojno, čeprav vzporedno življenje ob svoji partnerici? Ali je torej ženska kriva, če se umika v svoj intimni svet in njen ljubljeni moški ne zmore vstopiti vanj? Ali pa mu nekako sporoči, da je ne more razumeti. Jani se zdi, da je tesni prijateljici Tina in Katja ne moreta razumeti, čeprav se trudita in jo spodbujata. Pregledov v bolnišnici je enostavno preveč, a preveč je tudi žensk, ki jih druži ista usoda. Njihovo hrepenenje je na začetku postopka umetne oploditve izjemno močno, a močno je tudi končno razočaranje ob koncu postopka. Vztrajati in biti kasneje naveličan kot Tina, ki svoje hčerke Rose ne zmore razumeti, ali svoboden kot Katja, ki sledi svojim sanjam v tujino? Bi bilo drugače, če bi zamenjale svoje usode? Ne bi čutile praznine, razočaranja, hrepenenja,

če bi živele življenje druge? Jana bi si rada kot astronavt oblekla skafander … Nonina brunarica brez tekoče vode in elektrike je kot nalašč za pobeg iz krute realnosti, še posebej ko s seboj iz te stavbe vzame kamen. Kot da bi njena stara sorodnica imela odgovore na njena vprašanja. Če so njeno intimo popolnoma razgalili v bolnišnici, se njeno telo ženske, ki si želi otroka, razgali prijatelju slikarju. Zakaj jo je tujec lahko videl v njeni ranljivosti, si Janin Primož ne zna razložiti, kot si ona ne zna razložiti njegovega pobega na tedensko izmenjavo v Berlin. Zakričati bi morala, kot ji je nekoč svetovala nona, in bi se osvobodila. A njena svoboda na pragu 36 let nosi veliko praznine. Pod njeno obleko ni ničesar, kot tudi v njeni duši – tako se zdi – ni ostalo ničesar. Prevevata jo le hlad in zavest, da ima vsega dovolj.

Veliko vprašanj ostaja odprtih tako za Jano kot tudi za njeni prijateljici: Zakaj si Jana tako želi otroka, ali je Katjo izpopolnil njen umetniški projekt, je Tini hči Rosa uganka ali popolna neznanka? Mogoče so vse tri hotele zapolniti praznino v sebi, le da niso vedele, ali praznina poganja željo ali zaradi želje čutijo praznino. Bi bilo drugače, če bi si v življenju simbolično pomagali z vinorelom oziroma akvarelom z vinom, pozabljeno tehniko? Katjin partner, slikar Ivan, je pojasnil, da le-ta potrebuje dve oziroma tri leta, da dozori, saj se barva v tem času spreminja. Tudi protagonistka Jana se je spremenila, dozorela je ob krutem življenjskem spoznanju, a osvobodila svojo intimo tradicionalnih spon napisanih življenjskih pravil. Svojo ženskost je res postavila na preizkušnjo, jo obdala s partnerskim odnosom, vpela v trenutke spominov in želja, a dokazala, da »projekt otrok« ne sme postati obsedenost za vsako ceno. Zagotovo pa je vedela, da je v »stavbi hrepenečih in upajočih« pustila velik del sebe.

Revija Filozofija in etika v šoli

Založba Westermann

Dr. Tanja Pihlar

Od leta 2020 pri založbi Westermann s sedežem v Braunschweigu izhaja nova strokovna revija *Filozofija in etika v šoli* (*Philosophie & Ethik in der Grundschule*) v nemškem jeziku. Namenjena je učiteljem osnovne šole, ki poučujejo predmete filozofija, etika, vrednote in norme ter oblikovanje življenja, etika in religija.

Avtorji prispevkov so učitelji in strokovnjaki, ki se ukvarjajo zlasti s filozofiranjem za otroke. Med njimi je tudi prof. dr. Eva Marsal, profesorica filozofije na Pedagoški fakulteti v mestu Karlsruhe. Revija izhaja štirikrat letno v tiskani in digitalni obliki. Doslej je izšlo že sedemnajst tematskih številk, ki obravnavajo demokracijo, želje in sanje, smisel življenja, srečo, pravičnost, dobro in zlo, resnico ipd. Vsaka številka se prične z uvodno razpravo, ki na kratko osvetli obravnavano tematiko, sledijo ji didaktična gradiva za otroke različne starosti s podrobnimi navodili za izvedbo. Revija ponuja zelo raznolike spodbude za skupno raziskovanje, pa tudi številne učne liste in je bogato opremljena z ilustracijami. Na koncu vsakokrat najdemo tudi priporočeno literaturo za nadaljnje razmišljanje.

Pristop, ki ga uporabljajo avtorji v omenjeni reviji, so konec 60-ih let prejšnjega stoletja razvili v ZDA (Matthew

Lipman, Gareth B. Matthews) in je danes v več različicah razširjen po vsem svetu. Temelji na prepričanju, da so majhni otroci po naravi filozofi, saj so radovedni in se neprestano čudijo. Otrok se ne poučuje filozofije, ampak se jih spodbuja, da samostojno razmišljajo o sebi in svetu, v katerem živijo. Osnovna metoda je dialoško spodbujanje mišljenja, ki poteka v krogu in ga vodi moderator; ta z vprašanji zgolj usmerja pogovor in pomaga otrokom pri raziskavi problema. Posebnost programa je raziskovanje v skupnosti – otroci razmišljajo vsak zase in vsi skupaj, pri čemer se oblikuje t. i. skupnost raziskovanja, v kateri vsi enakopravno sodelujejo, se učijo izražati svoje poglede, spoznavajo mnenja drugih in se naučijo spoštovati drugačna stališča. Avtorji v reviji uporabljajo nemški model filozofiranja z otroki, ki ga je razvil prof. Ekkehard Martens z Univerze v Hamburgu in temelji na metodi petih prstov.

Na tem mestu naj malce podrobneje predstavimo številko z naslovom *Narava daje, narava jemlje* (*Natur gibt, Natur nimmt*; št. 2/2021), ki je v celoti posvečena aktualni tematiki trajnostnega razvoja. Avtorji menijo, da je pri obravnavi te tematike ključnega pomena čudenje, ki ga v otrocih zbuja narava s svojim izobiljem, lepoto in edinstvenostjo. Razmišljanje o naravi pri njih krepi sposobnost izražanja in analiziranja, spodbuja kritičen razmislek o naravoslovnih vsebinah in njihovo vrednotenje, poleg tega pripomore tudi k razvijanju domišljije in ustvarjalnega mišljenja.

Prof. Eva Marsal je v uvodnem sestavku na kratko predstavila različne definicije narave, ki so jih postavili veliki misleci, in različne teorije o naravi. Učencem v 1. in 2. razredu je namenjeno gradivo z naslovom »Zbiranje in razvrščanje v naravi«, ki ima za cilj, da se urijo v natančnem opazovanju narave in odkrivajo različne načine klasifikacije stvari, ki so jih našli ob obisku gozda ali parka. Gradivo »Današnji gozd in gozd v pravljicah« spodbuja otroke k pozornemu opazovanju in dojemanju gozda z vsemi čuti, odkrivanju nevarnosti in njihovemu premagovanju. Učencem 3. in 4. razreda je namenjeno gradivo, ki govori o tem, kaj nam narava daje in kaj jemlje, pri čemer spoznavajo njeno bogato raznolikost ter razmišljajo o poseganju človeka v naravo in njegovih škodljivih posledicah.

V zadnjem delu revije najdemo poseben prispevek, prav tako delo prof. Eve Marsal, v katerem je predstavila izsledke svoje primerjalne študije o tem, kako so naravo dojemali otroci iz Kanade in Nemčije ter dodatno priporočeno literaturo.

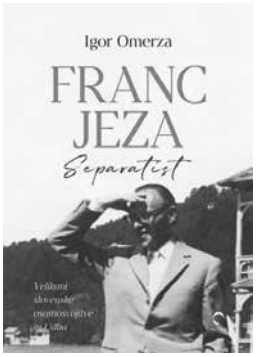
Rečemo lahko, da omenjena revija prinaša veliko izvrstnih idej in spodbud za filozofsko raziskovanje z otroki in je dobrodošla za vsakogar, ki se s tem ukvarja, tudi pri nas.

Igor Omerza
Franc Jeza – Separatist
Založba Mladika, 2024
270 strani

Vinko Ošlak

Uprava Državne Bezbednosti (UDBA) je srbsko ime zloglasne jugoslovanske tajne službe, ki ji ni mogoče reči »policija«, ker je ta zavezana ustavnemu in civilnemu pravu, česar za Udbo nikakor ni mogoče trditi. Spomnimo, da je to bila sama po sebi največja ilegalna in teroristična organizacija v državi, zavezana le Zvezi komunistov Jugoslavije oz. njenemu najožjemu vodstvu, saj tudi večina komunistov ni imela ne pregleda nad njo ne vpliva nad njenim delovanjem. A kakor se to more brati tudi v ciničnem duhu, je vendar res, da

je bila hkrati in nehote najbolj natančna in skrbna zbiralka gradiva za kasnejšo zgodovinsko obravnavo pomembnejših osebnosti najnovejše slovenske zgodovine.

Seveda je bilo veliko tega gradiva v paniki komunistov po padcu njihovega režima uničenega, saj so pričakovali to, kar je bilo značilno za njihovo ravnanje: da bo namreč ljudstvo z njimi naredilo težek obračun. Ko so pozneje presenečeni videli, da se niti enemu od storilcev te službe ni skrivil niti las, ko so sami prav tiste, ki so zahtevali miren, pravno urejen prehod brez vsake maščevalnosti, med njimi predvsem dr. Pučnika, vztrajno obrekovali, da je »revanšist«, so svoje povezave in strukture obnovili in moči porazdelili pod raznimi političnimi, ideološkimi in nazorskimi imeni, kjer jih morejo prepoznati le redki analitiki njihovega mišljenja, načel in običajne prakse. Seveda tudi vzpostavitev samostojne slovenske države pripisujejo sebi, čeprav so sami ves čas po drugi vojni preganjali in morili tiste, ki so to zamisel formulirali in utemeljevali, jo objavljali in delovali za njeno uresničitev. Ena odločilnih osebnosti slovenske osamosvojitve je bil Franc Jeza, med vojno partizan v skupini krščanskih socialistov, po vojni begunec iz diktatorskega režima, ki je poteptal vse obljube v času t. i. NOB in uvedel stalinistični režim; ta se v svoji praksi ni razlikoval od podobnih režimov v vzhodni Evropi in SZ, kakor prej v nacionalsocialistični Nemčiji. V Trstu je Franc Jeza do svoje smrti ostal begunec brez državljanstva, ki ga je jugoslovanska Udba še naprej zasledovala, hkrati pa ga je preziralo tudi stalinistično krilo slovenskih komunistov na Tržaškem.

Knjiga je razdeljena na pet vsebinskih delov, po času dogajanja. Prvi del je postavljen v leto 1946, drugi v obdobje med 1961 in 1965, tretji v leta 1966–1970, četrti v desetletje 1971–1980, peti pa pokriva leta med 1981 in 1984. Temu sledi imensko kazalo, seznam kodiranih imen konfidentov Udbe, popis arhivskih virov ter popis virov fotografskega gradiva in faksimiliranih dokumentov. V Prologu se Igor Omerza, avtor tega tako potrebnega dela, sklicuje na vztrajanje pisatelja Borisa Pahorja, naj vendar napiše delo o tem velikem Slovencu, ki je svoje prepričanje – kljub udeležbi v času vojne na »pravi strani« – plačal ne le z izgubo svoje domovine, ampak tudi z zelo težkim preživljanjem in neprestanimi pritiski, zalezovanji in grožnjami.

Seveda tudi pisatelju te in več drugih knjig iz novejše slovenske zgodovine ni bila prihranjena povsem neosnovana obtožba »revanšizma«, kar bo bralec te dragocene knjige sam kmalu razkril kot debelo laž. Ti, ki take obsodbe ponavljajo, seveda ne razumejo – če bi to pamet imeli, ne bi bili tam, kjer so –, da očitek »revanšizma«, po slovensko maščevalnosti, nujno in vedno pomeni priznanje svoje krivde. Maščevati se je mogoče samo za storjeno krivico, sicer imamo opraviti preprosto s krivičnim dejanjem, ki pa ga je seveda treba dokazati.

Ob branju te in drugih zgodovinskih knjig Igorja Omerze mi prihaja na misel to, kar je mogoče prebrati v Pismu Hebrejcem: »Spominjajte se svojih voditeljev, ki so vam oznanili Božjo besedo. Še in še motrite, kako so izstopili iz življenja in posnemajte njihovo vero« (Heb 13,7). Franc Jeza sicer ni neposredno oznanjal Božje besede – vsekakor pa jo je oznanjal posredno, s svojim poštenim življenjem in pripravljenostjo, da za to, kar je imel za prav, zastavi tudi svoje življenje. S tem je postal učitelj moralnih vrlin, izpeljanih iz evangelija, v katerega je veroval in mu ostal do konca zvest.

Ifigenija Simonović

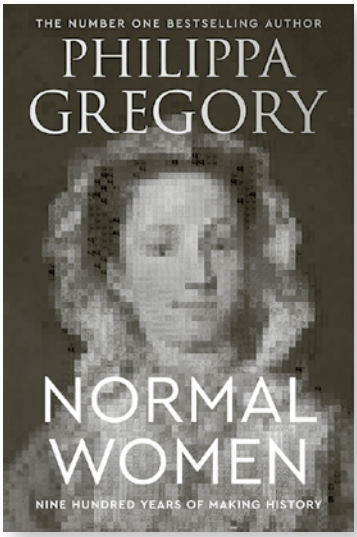
Saj sem vedela, saj se mi je zdelo ...

Veliko se posvečam ljudem, a zaupnost mi ne dopušča pisati o njih. Življenje pač. Različna razmerja, različno globoka vpletenost. Predvsem družina. Shajam. Zmoti me pravzaprav neprijeten občutek, ki se prebudi, ko je priložnost za odzivnost zamujena. Zavem se, da sem bila do koga hladna, grem celo na drugo stran ceste, ne odgovorim na pismo ali klic. Ne prepoznam se take. Kaj se je utrudilo v meni?

Če že ne morem govoriti o ljudeh, pa lahko govorim o knjigah. Že med branjem mi prihajajo na misel ljudje, ki bi jim knjigo želela priporočiti ali pokloniti. Liki iz starih romanov so presenetljivo podobni ljudem, ki jih poznam, pa tudi meni, seveda, mnogi. In pomislim tudi na ljudi, ki jim določene knjige nikakor ne smem priporočiti – so z drugega pola –, pa ravno njim bi rada dala kako tako, ki jim ne bi šla v tek. Delitev na pole, omejena pripadnost, sumničavost in odklanjanje, to je kar žalostno. Prijateljstva zbledijo, novih pa ne spletam, že dolgo ne.

Naj omenim dve knjigi, ki sem ju prebrala v zadnjem mesecu.

Philippa Gregory je zgodovinarka, ki piše poljudne zgodovinske romane o kraljicah in kraljih, tudi knjige za otroke, novele in romane, naslonjene na sodobni čas. Kakih štirideset knjig. Njena najnovejša knjiga (700 strani) je zgodovinska študija z naslovom *Navadne ženske: 900 let nastajanja zgodovine* (*Normal Women: 900 Years of Making History*, HarperCollins Publishers, 2023). Brala sem, kakor da bi se sprehajala po katedrali, od temeljnega kamna do zvonika. Na koncu sem zavzdihnila: Aleluja! Od žensk, ki so spremljale umirajoče v času kuge, do žensk dandanes, od 1066 do 1994. Prežel me je občutek, da skozi stoletja niso bile na robu družbe ženske, temveč moški! Ni me grabila jeza, vdihovala sem takole: ja, saj sem vedela, saj se mi je zdelo, no, kaj takega ...

Naj za primer iz knjige vzamem opisan običaj, ki je v arhivih zabeležen od leta 1073, zadnjič še v 19. stoletju. Kako se je »normalna« ženska lahko ločila? Nekaj posameznicam je uspelo zbežati, zapustile so moža, otroke, dom, družino – ni bila lahka odločitev, moralo je biti res nevzdržno. Mnoge pa so hočeš nočeš postale predmet običaja »prodajanja žene«. Ženo je mož peljal na trg, nadel ji je obroč okrog vratu ali pasu in jo dal na prodaj.

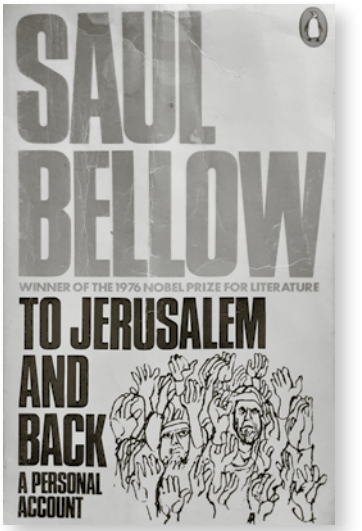
Paradiral je z njo po trgu, kakor bi bila žival, in jo oddal tistemu, ki je dal več. Prodaja se je zgodila tako, da je mož v zameno za kovanec ali kak simboličen predmet predal vrv kupcu. Ta gesta je bila uradno potrjena ločitev in poroka hkrati. Ženska za novega moža kajpak ni bila nič vredna – razen če je nujno potreboval pomoč. Doto ji je vzel prvi mož, nedolžnost tudi, od hiše je šla v »cotah« … Sledila je bučna potrditev poroke v gostilni. Kdaj pa kdaj je kaka ženska pristala na prodajo, samo da se je znebila neprimernega moža. Predstavljam si, da je prišla z dežja pod kap. Ne morem si predstavljati, kako se je počutila.

Spomnim se, da sem brala nek roman, v katerem je bila glavni lik ženska, ki je tako prodajo doživela. Nit je vodila v kazen in maščevanje. Komična opera Bedřicha Smetane *Prodana nevesta* je čisto nekaj drugega.

Henrik VIII. je ločevanje od žena vzel v svoje roke, a on pač ni bil »normalen«.

Druga knjiga, ki je še nisem pospravila ali oddala, pa je sicer stara že petdeset let, a mi pomaga razumeti zdajšnjo vojno v Gazi. Našla sem jo v bukvarni v Glasgowu. Kakor da me je čakala! Ameriški pisatelj, judovsko poreklo, Nobelovec Saul Bellow: *V Jeruzalem in nazaj: osebni pogled* (*To Jerusalem and Back: A Personal Account*, Viking Press, 1976). Bellow je šel leta 1973 v Jeruzalem kot novinar za *New York Times*, a je obiskal tudi svoje sorodnike in prijatelje. Drobna knjižica je osebnoizpovedni esejistični potopis.

Naj citiram drobec, ker me opominja na to, kako narobe sem si predstavljala odhod Judov iz Rusije, češ da naj bi vsi, ki so preživeli 2. svetovno vojno, veselo odšli v obljubljeno deželo:

> Nota izdeluje puloverje v Tel Avivu. Uporablja pletilne stroje, uvožene iz Italije. To zveni dobro, a ni. Kar je privarčeval v petindvajsetih letih, je porabil za dokumente za izselitev za ženo, dva sinova in vse sestre. V Izrael je prišel brez vsega in si je izposodil denar, da je lahko odprl delavnico.
>
> Ali pa:
>
> Si na večerji pri prijetnih ljudeh v jedilnici, podobni vsem jedilnicam po svetu, a veš, da je gostiteljica izgubila sina, njena sestra vse otroke v vojni leta 1973 … Ko si podajamo jedi in pijačo, je misel na uničujočega sovražnika težko dojemljiva. Zagotovo pa se zavedaš, da se eno dejstvo judovskega življenja ni spremenilo kljub nastanku judovske države: ne moreš jemati pravice do življenja kot nekaj samoumevnega.

Dojemam, da tudi Palestincem ta pravica ni dana, še marsikateremu ljudstvu ne. Zato se me je dotaknil grafit, na katerega sem naletela v ozki ulici v Dandeeju na Škotskem. Mir pod vprašajem. Opica sledi nagonu, ki je v nas zakrnel. V

naročju ima belopoltega in temnopoltega otročička, oba sesata iz njenih dojk. Ko pa sem natančneje pogledala, sem opazila, da je obrazek belega otročička spraskan. Opičja rešitev pač ni ustrezala filozofiji nekega mimoidočega človečnjaka.

Na zunanjem ovitku knjige Saula Bellowa je citat ocenjevalca knjige iz angleškega časopisa *Observer*: »Vsak, ki pozna to deželo, bo živo občutil vse, zaradi česar mu je tako zelo pri srcu.«

Bellow je takrat nagovarjal Američane in Evropejce, ki so občudovali ozelenitev puščave, trdoživost, dobronamernost in iznajdljivost prvih priseljencev, ki so verjeli v zasluženi azil za vse Jude sveta. Zdaj razmišljam o tistem, zaradi česar mi Jeruzalem ni drag. Tam sem bila samo dve noči, leta 2008; ne morem reči, da Jeruzalem poznam, bilo pa me je strah, resnično strah. Že na letališču, potem na ulicah, nenehna prisotnost oboroženih vojakov/redarjev.

V Izraelu imam tudi znance. David Stromberg je Jud ruskega porekla, rojen v Jeruzalemu. Študiral je v Los Angelesu in se pred nedavnim vrnil v Izrael, kjer ima mlado družino. Je zgodovinar, filozof, esejist, prevajalec, ki je napisal in objavil več knjig. Lani, kak mesec pred vojno v Gazi, je v reviji *London Review of Books* objavil daljšo študijo *Ubiti intelektualca* (*To kill an intelectual*). Obravnava pojav anti-intelektualizma, celo akademskega anti-intelektualizma. Izhaja iz študij zgodovinarja Richarda Hofstadterja, ki je leta 1963 napisal knjigo *Anti-Intellectualism in American Life*, v kateri je raziskal pojav intelektualnega antagonizma v okviru kulturnega razvoja Amerike. Stromberg gre globlje, išče izvore, začenja pri Sokratu. V zadnjem poglavju eseja razišče primer ubitega intelektualca Luisa Adamiča. Dokazuje, da ga ni umorila CIA.

Želela sem prevesti ta esej, iskala sem že založnika, a zdaj je vojna v Gazi preusmerila pozornost od intelektualcev – seveda, če naj bi kdo zmogel nakazati pot naprej, jo bodo intelektualci, ki razumejo sledi prejšnjih poti. Strombergerov esej bo čez petdeset let še aktualen – če bo le kje še kak intelektualec, ki bo hotel razumeti svoj čas.

Vse od nekje izvira, to je najbolj zafrustrirajoče. Najbrž tudi samo dno ni brez dna.

V zadnjem mesecu se mi David ne javlja več. Skrbi me zanj, tudi če ima srečo, da je živ. Ima dve majhni hčerki. Kako bo domislil to, kar se zdaj dogaja v njegovi izbrani domovini?

Prijateljica Annabelle je vdova po Danu Reisingerju (1934–2019). Živi v domu za starejše, v Tel Avivu, je prijateljica Sue Sirc, vdove Ljuba Sirca. Poznata se z univerze. Z obema sem v stiku. Srečala sem ju v Ljubljani, Sue ima Danove slike, grafike in monografije. Dan je prišel v Izrael leta 1949,

iz Vojvodine, z materjo in očimom, vsi drugi člani njegove družine so bili ubiti. V Londonu je študiral scenografijo, srečal Annabelle in jo leta 1966 odpeljal v Tel Aviv. Bil je eden prvih in gotovo najuspešnejših izraelskih grafičnih oblikovalcev. Znan je po še vedno prepoznavnih logotipih, po oblikovanju državnih plaket in odlikovanj, po plakatih s politično in socialno noto, predvsem pa kot pobudnik in oblikovalec Muzeja žrtev holokavsta Jad Vashem v Jeruzalemu. Meni se zdi še posebej pomembno, da je prvi izdelal tipanke za slepe in slabovidne na škatlicah za zdravila. Muzeju v Murski Soboti je podaril zbirko originalnih grafik. Pogosto je razstavljal na Grafičnem bienalu v Ljubljani.

Annabelle, stara gospa krhega zdravja, trepeta za življenja vnukov. Vojna je spet. To ni Jeruzalem, kamor se je pred nekaj leti optimistično priselil David Stromberg. To ni Jeruzalem, v kakršnega je Saul Bellow leta 1976 še lahko verjel.

To jesen sem šla obiskat prijateljici na Škotskem. Naj zapišem samo kaj bežnega!

Catherinin mož se ni počutil dobro. Poklical je sina, ki je zdravnik v bližnji bolnišnici. Naj pokliče rešilca? Sin odsvetuje: »Ne, oče, ne kliči, gledam skozi okno ambulante, pred urgenco je vrsta rešilnih avtomobilov, ki čakajo za sprejem, kakor bi čakali na take-away v McDonald'su.«

V podeželskem mestu videvam počasi prestopajoče se mlade in stare v ponošenih oblekah, vse sivo, besede na F in tetovaže, v trgovinah z oblekami iz druge roke je vedno gneča. Kupila sem dve poletni obleki. Začutila sem rahlo krivdo: jemala sem bolj potrebnim. Tolažba: saj tam ni poletja in reveži ne hodijo na Maldive. Sem ošabna? Ja, priznam.

V edinburški operi pa se po zložnih stopnicah prestopajo čudoviti plašči iz škotske volne, kašmir, torbice s prepoznavnimi zaponkami. Čeprav – v dvorano nosijo pijačo in jedačo, čeprav naj bi bili (rekla bi) »fini ljudje«. To me je malce razočaralo. Ko pa po predstavi stopiš na ulico, prestopaš omagance, igle, pločevinke, izogibaš se vpitju in pretepu. Stiska pronica vame – čeprav drugačna od stiske ljudi, zaradi katerih me stisne pri srcu. Množice turistov so varno poskrite v gostilnah in hotelih. Ne dobiš mize, ne dobiš sobe. Muzeji so bogati. Posebej priporočam Medicinski muzej v Edinburgu, ki stoji prav nasproti opere. Tudi Pisateljski muzej ni slab. V Glasgowu pa imajo gledališče A Play, A Pie and A Pint (Igra, pita in pivo). V odsluženi cerkvi Òran Mór na vogalu dveh živahnih ulic Byres Rd. in Great Western Rd. je diskoteka z razkošnim in (rekla bi) »sfucanim« barom, v kleti pa imajo že od leta 2004 dvorano za kakih 100 ljudi. Vsak četrtek ob 12. uri se tam odigra kratka gledališka predstava. Za vstopnico dobiš tri lističe, za pijačo, za pito in za vstop. Mladi režiserji, igralci, avtorji. Videla sem boleče realistično skico/igro o nezakoniti migrantki in absurdno komedijo o goljufivi napovedovalki prihodnosti.

Pred leti sva s Sue v majhni cerkvici slučajno naleteli na koncert ruskega pianista Grigorija Sokolova. Ko sem se vrnila v Ljubljano, teden kasneje, je igral v Cankarjevem domu. 2. marca spet prihaja.